Δ
PJud 26

# MAGYAR-ZSIDÓ SZEMLE.

SZERKESZTI

DR. BLAU LAJOS

HUSZONNEGYEDIK ÉVFOLYAM.

OKTÓBER * 4. SZÁM. * 1907.

MEGJELEN JANUÁR, ÁPRILIS, JULIUS ÉS OKTÓBER ELSEJÉN.

BUDAPEST.
AZ ATHENAEUM R.-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.
1907.

Digitized by Google

☛ **Kérjük a t. előfizetőket, hogy az előfizetési összegeket beküldeni sziveskedjenek, nehogy a folyóirat pontos szétküldése fennakadást szenvedjen. — Reklamációk a kiadóhivatalhoz intézendők.**

# TARTALOM.


TÁRSADALOM. Lap

Társadalmi szemle ... 305
Az országos rabbi-egyesület alakuló gyülése ... 309

TUDOMÁNY.

*Dr. Blau Lajos:* A Gesta Romanorum zsidó vonatkozásai ... 321
*Vadász Ede:* Adalékok a Wahrmann-, Szófer- (Schreiber-), Gorlicei Weiss- és Fischmann-családok származási adataiból; a családok kiválóbbjainak életrajzához is ... 327
*Mandl Bernát:* A szobotiszti zsidó község multjából ... 356
*Feigl L. H.:* Egy sábáteus vándorrabbi kitérése Magyarországon ... 364
*Bató J. Lipót:* Helyreigazítások ... 366

FOLKLORE.

*Vadász Ede:* Zsidó szokások és mondások ... 367

IRODALOM.

*Dr. Klein Sámuel:* Az Eszter-Megilla történeti hitelessége ... 371
Irodalmi szemle ... 375

KUTFŐ.

A református papi kongresszus állásfoglalása az 1848 : XX. t.-cz. végrehajtása tárgyában és gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter nyilatkozata és gróf Tisza István beszéde ugyanebben az ügyben 390
A honvédelmi minisztérium 1907. július 11-én 75931/26. sz. a. kelt rendelete a külföldön működő besorozott rabbikról ... 395

VEGYES.

Irodalmi hirek. — Az országos rabbiképző-intézet. — Dr. Kármán Mór. — Deutsch Jakab. — Hatvany-Deutsch József — A szombatosok dalai. — Az orsz. izr. tanitóegyesület. — Dr. Richtmann Mózes. — Wechselmann vakok intézete ... 396
TARTALOM ... 398



A MAGYAR-ZSIDÓ SZEMLE előfizetési ára egész évre 12 korona, rabbiknak, tanároknak és tanitóknak 6 korona.
Előfizetések a Magyar-Zsidó Szemle kiadóhivatalába Budapest, VII., Rákóczi-ut 68. sz. III. em. küldendők.

A Magyar-Zsidó Szemle szellemi részét illető közlemények a szerkesztőséghez Budapest, VII., Rákóczi-ut 68. sz. III. em. czimzendők.

☛ Kéziratok, tudományos tartalmuakat kivéve, vissza nem küldetnek.


Digitized by Google

# TÁRSADALOM.

## TÁRSADALMI SZEMLE.

Sok viszontagság és hosszu vajudás után junius hó utolsó napjaiban megalakult az országos rabbiegyesület, amely *dr. Schnitzer Ármin* komáromi rabbit elnökké, *dr. Neumann Ede* nagykanizsai és *dr. Fischer Gyula* pesti rabbit alelnökké, *dr. Venetianer Lajos* ujpesti és *dr. Löwy Ferencz* marosvásárhelyi rabbit jegyzővé, *dr. Edelstein Bertalan* budai rabbit pénztárossá és *dr. Hevesi Simon* pesti rabbit ellenőrré választotta. A gyülés lefolyásáról és határozatairól jelen számunkban hivatalos jelentést közlünk, ugyanezért e helyen csupán üdvözöljük az egyesületet és azt kivánjuk, hogy a reá váró nagy feladatokat felekezetünk és a rabbikar javára sikeresen teljesítse. A komoly munkát, melyet immár méltóan megkezdett, minden bizonynyal e téren is megfelelő eredmény fogja jutalmazni.

*

Már említettük, hogy az orsz. rabbiképző-intézet tanári kara és vezérlő bizottsága a nevezett intézeten üresedésbe jövő egyik tanszékre egyhangúlag *dr. Guttmann Mihály* csongrádi rabbit, jeles munkatársunkat szemelte ki. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a tanszékre pályázatot hirdetett és szeptember hó 20-án Guttmann Mihályt, mint az összes tényezők által egyhangúlag ajánlott pályázót, ki is nevezte. Midőn e hírt regisztráljuk, újból örömünknek adunk kifejezést a fölött, hogy az intézet egyik neveltje e felelős, de egyszersmind díszes állásba jutott és az új kartársat, volt tanítványunkat, szívből üdvözöljük. Növekedjék ifju ereje leendő tanítványai és általuk egész felekezetünk üdvére. A tanári kar szeptember hó 2-án tartott ala-



Digitized by Google

kuló ülésén elnök- nek *dr. Bacher Vilmost* választotta meg, ki az intézetnek alapítása, tehát 30 év óta tanára és tudományos munkásságával világhírre tett szert. Az új elnök a reá esõ választást elfogadva és megköszönve, első sorban elődje *Bloch Mózes* elnök érdemeit méltatta meleg szavakban és azt indítványozta, hogy a tanári kar a volt elnök érdemeit jegyzõkönyvbe iktassa és hogy testületileg tisztelegjen a szeptember 1-én nyugalomba vonult elnöknél. A tanári kar e javaslatok értelmében még aznap tisztelgett Bloch Mózes tanárnál, ki előtt Bacher Vilmos elnök tolmácsolta a tanárok érzelmeit és egyúttal a hozott határozatokról szóló jegyzőkönyvi kivonatot nyujtotta át. Bloch Mózes volt elnök láthatólag mélyen meghatva, a megtisztelés megköszönése után arról biztosította a tanárokat, hogy az intézetet jövőben is szeretettel fogja támogatni és egy talmudi hely kapcsán a kölcsönös szeretetet, testvériséget és kollegialitást fejtegette volt kartársai előtt. Úgy halljuk, hogy az intézet növendékei alkalmas időben külön fognak búcsúzni tanáruktól, mire eddig alkalmuk nem volt.

*

Két év előtt, 1905 julius havában, héber írók és a héber irodalom barátai összeálltak a czélból, hogy »Szinai« név alatt a héber irodalmat pártoló egyesületet alkossanak. Az orosz események a terv megvalósítását megakadályozták, de azért az ideiglenes bizottság csendben tovább dolgozott és az egyesület a nyáron megalakult. *Hurwitz S.* 10,000 márkát ajándékozott és mások részben befizetett, részben igért adományokkal támogatták az egyesületet, melynek székhelye Berlin. Első tette egy héber folyóirat kiadása, mely »Haatid« czímmel negyedévenként 15—15 ív terjedelemben fog megjelenni. A zsidó tudomány és a zsidó nép fontos problémáit fogja tárgyalni a szépirodalom kizárásával és Berlinben fog kiadásra kerülni. Az egyesület és orgánuma mögött többnyire orosz héber írók és érdeklődők állanak, újabb bizonyságául annak, hogy a »zsidó« milyen materialista. Melyik nép áhítozik pogromok között tudományra?

*

A nyár derekán Hágában tartották meg a czionisták VIII. kongresszusukat és a németalföldi kormány magasrangú

Digitized by Google

zsidó tisztviselője üdvözölte a zsidó községek nevében a kongresszust, ki beszédjében saját álláspontjának hangsúlyozása mellett elismerte, hogy a zsidók nagy bajait orvosolni kell. Az egyidejüleg ugyancsak a holland székvárosban ülésező békekonferenczia azonban nem reagált a zsidók természetes panaszaira. A czionisták, mint máskor is, két táborra oszoltak, míg végre az egyik párt győzött. Fájdalommal kell konstatálni, hogy mindegy, melyik párt győz, mert a czionista határozatok a lényegre nézve csupán akadémiai értékűek. Az orosz és román zsidók rettenetes bajai — a mészárlások most is folynak, hol itt, hol ott — nem szüntethetők meg semmiféle határozatokkal, melyek mögött szuronyok nincsenek. Ebben a kulturvilágban csak a nyers hatalom dönt, ez pedig nem mozdul meg zsidókért. Hogy az irónia se hiányozzék, az orosz kormány megtiltotta a czionizmust, amely gyülölet keltésére alkalmas. A pogrom szeretet. Ennek hatása alatt a kivándorlás egyre nő és most már félelmetes méreteket öltött. Nem egyesek, hanem tömegek kelnek vándorútra és jórészük már Dél-Amerikába tart, hol egész koloniák keletkeznek. Nincs emberfia, ki e súlyos helyzet végső alakulását előre láthatná. Ily rémes és huzamos üldözést a zsidók kétezeréves történetében is keresni kell. Mikor virad már?

*

Az üldözött zsidó kérdését a czionizmusnál gyakorlatiasabban az ICA, a báró Hirsch által alapított telepítő társaság iparkodik megoldani. A közgyülés julius 7-én Párisban tartatott meg Nareisse Leven elnöklete alatt, kinek megnyitó beszédjéből néhány részletet idézünk. Az Egyesült-Államokba 1906-ban 186.089 zsidó vándorolt be. A Newyork városába való immigrácziő emelkedését a következő számok mutatják. 1901: 38.565; 1902: 57.641; 1903: 63.560; 1904: 104.870; 1905: 88.533; 1906: 156.940. Canada 9000, Argentinia 13.500 bevándorlót vett fel a mult évben. Az ICA vezetése alatt működő newyorki *Removal Office* 1901 óta kereken 30.000 embert vezetett ki Newyorkból az ország belső városaiba. Az argentiniai koloniák szépen fejlődnek, anyagilag teljesen megerősödtek; a paleszt. koloniák, melyeket Rothschild adott át az ICA-nak, most már saját igazgatásuk alatt álla-



Digitized by Google

nak. Oroszországban és Galicziában az ICA számos kölcsönpénztárt létesített, melyek fényesen beváltak. Romániában és Oroszországban majdnem 100 elemi és egyéb iskolának az ICA a fentartója. De mindez csak egy balzsamcsepp az üldözöttek tengernyi nyomorában.

*

A nyári csendet a világ összes tőzsdéinek bomlása verte fel, amint a napi sajtó vezérczikkeiben olvastuk. Ugyanonnan arról értesültünk, hogy az egész felfordulást az amerikai milliardosok csinálták, kik az egész világ pénzét magukhoz akarják ragadni. Hogy ezt mikép akarták eszközölni, nem értettük; azt se tudjuk, hogy ez az állítás igaz-e, nem igaz-e? De azt tudjuk, hogy Rockfeller és a többi név között sem Kohn, sem Levi nem fordul elő. De mi nemcsak ezt tudjuk, hanem azt is, hogy világrabló pénzügyi hadjárat fővezérei között zsidó sohasem fog szerepelni. A hatalom mértéktelen és kiméletlen kihasználása, mint pl. valamely győzelmes hadvezér, nem fér össze a zsidó vérrel. A Fuggerek nem voltak nagyobb financierk mint pl. a Rothschildok, de százszor annyi hatalmuk volt. Az önérzetük pedig határt nem ismert: az egyik V. Károly császárt is megleczkéztette levelében. Ezeknek nyomdokaiba lépnek most Amerika aranycsászárjai és úgy olvastuk, hogy az Egyesült-Államok elnöke maga állt a koronázatlan dollárfejedelmek ellen indított mozgalom élére. Talán győzni fog a háta mögött marsirozó 80 millió hivével, talán nem. Ez bennünket ezen a helyen nem foglalkoztat. Csupán azt konstatáljuk, hogy a mindenható Krőzusok úgy cselekedtek, mint ahogy a hazug antisemita írók a zsidó pénzembereket festették. Más szóval az antisemita írók tulajdonkép csak azt árulták el, hogy mikép járnának ők el, ha ők dirigálhatnák a pénzvilágot. Nem értünk a tőzsdéhez és nem is akarjuk matadorjait védeni, de azt tudjuk, hogy a közkeletű állítások jellemzőbbek azokra, kik mondják, mint azokra, akikről mondják. Ezt nyilvánvalóvá tette az amerikai eset. Amerika talán még megirigyli a vén Európát zsidó pénzembereiért.

Digitized by Google

# AZ ORSZÁGOS RABBI-EGYESÜLET ALAKULÓ ÜLÉSE.

## Jegyzőkönyv

**az Országos Rabbi-Egyesület 1907. év junius 26-án Budapesten, a pesti Chevra Kadisa dísztermében tartott első rendes közgyűléséről.**

Jelen vannak: dr. Schnitzer Ármin elnök (Komárom), dr. Bárány József (Kecskemét), dr. Blumgrund Naftáli (Abony), Breuer Soma (Nagy-Káta), dr. Edelstein Bertalan (Buda), dr. Feldmann József (Czegléd), dr. Fischer Gyula (Budapest), dr. Frisch Ármin (Budapest), Handler Márk (Tata), dr. Hevesi Simon (Budapest), Hirtenstein Adolf (Zala Szt. Grót), dr. Klein Dezső (Siklós), dr. Klein József (Kassa), dr. Kiss Arnold (Buda), Kohn Mihály (Monor), Krausz Mór (Komárom), dr. Leipniker Márk (Budapest), dr. Lenke Manó (Lugos), Liebermann Manó (Kispest), dr. Lőwy Ferencz (Maros-Vásárhely), dr. Mandl Ármin (Szigetvár), dr. Neumann Ede (Nagykanizsa), Reichard Márk (Körmöczbánya), dr. Rosenthal Tóbiás (Bonyhád), dr. Rosenstein Mór (Nagykikinda), dr. Scheiber Lajos (Budapest), dr. Schönwald Károly (Tapolcza), dr. Schwarcz Mór (Győr). dr. Schweiger Lázár (Eger), dr. Steinherz Jakab (Székesfehérvár), dr. Venetianer Lajos (Ujpest), dr. Weisz Izsák (Esztergom), Weisz Izsák (Kajászó Szt. Péter), dr. Weiszkopf Arthur (Rozsnyó) és dr. Wilhelm Joákim (Budapest).

Távolmaradásukat kimentették: dr. Bernstein Béla (Szombathely), Büchler Pinkász (Moór), dr. Büchler Sándor (Keszthely), Ehrlich Miksa (Körmend), Ehrlich Mór (Rohoncz), dr. Eisler Mátyás (Kolozsvár), Feldmann Mózes (Budapest), dr. Fischer Mihály (Zombor), dr. Flesch Ármin (Mohács), dr. Herzog Manó (Kaposvár), dr. Herschkovits Mózes (Somogy-Szill), dr. Kelemen Adolf (Fogaras), dr. Kohn Sámuel (Budapest), dr. Klein Mór (Nagy-Becskerek), Lebovics József (Baranya-Mágocs), dr. Lőw Immánuel (Szeged) és dr. Löwinger Adolf (Szeged).

Elnök, dr. Schnitzer Ármin üdvözölvén a megjelenteket, a következő beszéddel nyitja meg a közgyülés tanácskozását: »A Dunántuli Rabbi-Egyesületnek 1903. évi augusztus 19-én

Digitized by Google

tartott közgyülésében a jelen volt rabbik egyhangulag egy országos rabbi-egyesület létesitését határozták el. E gyülésen dr. Neumann Ede lelkes tagtársunk elénk is terjesztette az alakítandó egyesület tervezetét, melyet alapos tárgyalás után el is fogadtunk. Az e czélra kiküldött bizottság által szerkesztett és szövegezett alapszabályokat megbizatásomhoz hiven még 1904. május havában Komárom város törvényhatósága utján a m. kir. belügyminiszterium elé terjesztettem. Az alapszabályokat kétszer küldötte vissza a miniszterium, mely több pontot kifogásolt, de főképpen világos értelmezését kivánta annak, hogy mit értünk »képesitett rabbi« alatt, de midőn megadtam ennek magyarázatát, ujra visszaküldte az alapszabályokat avval az utasítással, hogy a magyarázat szövegét egy erre a czélra egybehivandó közgyülésnek határozatképen ki kell mondania és az ilyen értelemben módosított alapszabályokat ujra felterjesztenie.

E czélból 1906. február 14-ére hivtam egybe a rendkivüli közgyülést s végre hosszu vajudás után 1906. junius hó 22-én jóváhagyó záradékkal látta el alapszabályainkat a nagyméltóságu miniszterium. De kezeimhez csak jóval később jutottak el. Csak a hivatalos közlönyből értesültem az alapszabályok megerősítéséről, de a kézbesítésre hiába vártam, minthogy nem hozzám, sem Komárom városához, hanem Budapest székesfőváros törvényhatóságához küldötte azokat a miniszterium. A miniszteri előadó ugyanis, az alapszabályokból látván azt, hogy az egyesület székhelye Budapest, nem a felterjesztő Komárom városnak, hanem Budapest törvényhatóságához rendelte kézbesités végett, a főváros pedig — Országos Rabbi-Egyletről lévén szó — az Országos Rabbiképző-Intézetnél akarta kézbesíteni, ahol azonban a kézbesités idején, augusztus hónapban, nem találtak otthon senkit, minek következtében az alapszabályok, mint valami gazdátlan jószág, a székesfővárosi levéltárba kerültek, ahol talán még most is el volnának temetve, ha egy általam felkért ügyvéd szorgos kutatással rájok nem akad s meg nem menti a végleges elkallódástól.

Mindezt a magam igazolására tartottam szükségesnek az igen tisztelt közgyüléssel közölni; nem rajtam mult, hogy csak ma üdvözölhetem Önöket, tisztelt tagtársaim, kik kész-

Digitized by Google

ségesen követve a meghivást, eljöttek, hogy erejükkel közreműködjenek azon szent célok elérésére, miket egyesületünk kitüzött.

Ezen célok az alapszabályokban kimerítően körül vannak irva és magukban foglalják az egyesülés megokolását is, ha erre egyáltalán szükség volna.

Hiszen a társadalom minden osztályánál tapasztaljuk a csoportositás, a szövetkezés hatását; amit az egyesnek gyenge ereje létrehozni nem tud, וכל אשר יעשה יצליח ez sikerül az egyesített törekvésnek.

Szövetségünk azonban abban különbözik más hasonnemü egyesülettől, hogy ez nem ugy mint amazok, a saját érdekeinek megóvását és védelmezését tüzi ki céljául, hanem kizárólag a közügyet, a hitfelekezet érdekeit, a vallásos szellem ápolását, a templomi áhitat emelését, de főképen az ifjuság sikeres hitoktatását és vallásos neveltetésének előmozdítását.

E nemes célok elérésének két fontos akadály áll utjában. Az egyik a rabbi-kar egy részének sajnálatos közömbössége s tartózkodása, melynek okait nem akarom kutatni, az összetartás és a karszellem hiánya; a másik akadály pedig a hitközségek azon bizalmatlansága és gyanakodásai, melylyel a rabbik minden szabadabb s önálló mozgalmát kisérik.

El nem titkolhatjuk, hogy hitközségeinkben a zsidó papi hierarkia réme kisért s hogy kínos óvatossággal vigyáznak, hogy a rabbi át ne lépje a különben is szükre hagyott hatáskörét. De hogy mily indokolatlan ezen aggály, mutatja az, hogy a Dunántuli Rabbi-Egyesület öt közgyülésén egyetlen egy indítvány sem tétetett, egyetlen határozat sem hozatott, mely a mi saját érdekeink előmozdítását s védelmét vette volna célba. Mindig és kizárólag csak a közjó, vallásunk s hitfelekezetünk szent ügye foglalkoztat bennünket.

Az említett két akadály daczára sem volt meddő eddigi munkálkodásunk.

Kezdeményeztük és előkészítettük a hitoktatás egyetemes tantervét és az Országos Izr. Központi Iroda felvette a fonalat és sikerrel véghez vitte.

Kezdeményeztük a rabbik, hitközségi hivatalnokok és alkalmazottak nyugdíjintézményének létesítését és a Központi

Digitized by Google

Iroda a mult évi nagyszabásu jelentésben a jövő legfontosabb teendői közt sorolta fel a nyugdíjkérdés megoldását is.

Reméljük, hogy a Központi Iroda, a magyar zsidóság tekintélyes részének ezen egyedül hivatott és hivatását egész odaadással teljesítő közege rokonszenvvel és jóakarattal fogja kisérni működésünket s támogatja majd törekvéseinket.

Tisztelt közgyülés! Mielőtt jelentésemet befejezném, helyénvalónak tartom, hogy említést tegyek a hazai rabbi-kart érdeklő azon eseményekről, melyek az utolsó rendes közgyülés óta történtek.

Ezen események részint szomoruak, részint örvendetesek. Az előbbiekhez tartozik azon nagy, pótolhatatlan veszteség, melyet két évvel ezelőtt nemcsak a pesti izraelita hitközség, hanem az egész zsidóság szenvedett dr. Kayserling Mayer elhunyta által. Fölöslegesnek tartom, hogy a megdicsőültnek nagyságát és érdemeit, jellemének tisztaságát és nemességét, bámulatos szerénységét és emberszeretetét, sokoldalu nagy tudását és dús irodalmi tevékenységét ebben a körben méltányoljam, hiszen ismertük, szerettük és nagyrabecsültük őt mindannyian; de jelezni akarom a köteléket, mely a megdicsőültet egyesületünkhöz füzte s amit legszebben fejeznek ki azok a szavak, melyekkel a megdicsőültnek tiszteletreméltó özvegye arra a részvétiratra válaszolt, melyet a gyászoló családhoz az Országos Rabbi-Egyesület nevében intéztem. E szavak a következők: »Azok a célok, melyeknek a megdicsőült életét szentelte, erős kötelékkel füzték azokhoz a férfiakhoz, akik ugyanazon ideálokért lelkesednek, amelyek az ő szivét hevítették és szent örömmel köszöntötte a Főtisztelendőséged vezetése alatt álló egyesületet és meleg érdeklődéssel viseltetett nemes törekvései iránt.« A megdicsőült elenyészhetetlen emléke élni fog közöttünk mindenha!

Szomorú kötelességemnek tartom továbbá megemlíteni Pollák Eleázár rabbinak elhunytát. A megboldogult a pesti rabbiságnak volt kiváló, nagyérdemü tagja s az ő emléke is maradandó lesz körünkben.

Nem mulaszthatom még el egy nagy, érdemdus férfiu elhalálozásáról említést tenni, kit a Mindenható nehány hónap előtt szólított magához. Világhirü, dicső ősök méltó sarja volt Schreiber Szimcha Bunem, ki nagynevü talmudtudós s több-

Digitized by Google

ezer tanítvány fáradhatatlan mestere vala. Önök, tisztelt kartársaim, kik a tudományosságot és érdemet méltányolják, a megdicsőültnek emlékét is kegyelettel fogják megőrizni.

Örvendetes eseményül üdvözöljük azon kitüntetést, melylyel Ő Felsége megjutalmazni kegyeskedett dr. Klein Mórnak a rabbi-kar e kiváló tagjának negyven évi áldásos müködését.

S végül igaz örömmel vettük a hirt, hogy felséges királyunk a már régesrégen és nagyon is megérdemelt kitüntetésben részesíteni kegyeskedett dr. Kohn Sámuel főrabbit, kinek szívből kivánjuk, hogy a magas kitüntetés fényében még soká álljon és szolgáljon vallásunk szent oltára mellett s áraszsza el papi áldásával nemcsak hitközségét, de az egész hazai zsidóságot is.

És midőn fohászkodva fordulok Istenhez, hogy tanácskozásunkra áldást, önzetlen törekvéseinknek sikeres eredményt adjon, az Országos Rabbi-Egyesület ezen első rendes közgyülését megnyitottnak nyilvánítom.

2. Miután még Elnök a jegyzőkönyv vezetésére dr. Kis Arnold és dr. Lőwy Ferenczet, mint a Dunántúli Rabbi-Egyesület jegyzőit felkérte, a jegyzőkönyv hitelesítésére pedig dr. Feldmann Józsefet és Kohn Mihályt hozta javaslatba,

A közgyülés nagy tetszéssel adott kifejezést Elnök megnyitó beszéde felett, elfogadta előterjesztéseit és köszönetet mondott Elnöknek s az ideiglenes tisztikarnak eddigi működéseért.

3. Elnök — tiszttársai nevében is — megköszönvén a közgyülés figyelmességét, a napirend értelmében elrendeli az új tisztikar megválasztását, melynek foganatosítására

a közgyülés közfelkiáltással választotta meg Handler Márkot a választási- és szavazatszedő-bizottság elnökének, dr. Rosenthal Tóbiást és dr. Weisz Izsákot pedig bizottsági tagoknak.

4. Handler Márk választási elnök elfoglalja az elnöki széket s a választási-bizottsággal együtt elrendeli a titkos szavazást, melynek eredménye a következő:

Elnök: dr. Schnitzer Ármin. Alelnökök: 1. dr. Neumann Ede. 2. dr. Fischer Gyula. Jegyzők: 1. dr. Venetianer Lajos. 2. dr. Lőwy Ferencz. Pénztárnok: dr. Edelstein

Digitized by Google

Bertalan. Ellenőr: dr. Hevesi Simon. Választmányi tagok: dr. Bacher Vilmos, dr. Bárány József, dr. Blau Lajos, dr. Bernstein Béla, dr. Feldmann József, dr. Guttmann Mihály, Handler Márk, dr. Herzog Manó, dr. Kecskeméti Lipót, Kohn Mihály, dr. Kis Arnold, dr. Klein József, dr. Klein Mór, dr. Löw Immánuel, dr. Perls Ármin, dr. Rosenthal Tóbiás, dr. Rosenstein Mór, dr. Schwarz Mór és dr. Weisz Izsák.

Vallásügyi-bizottság tagjai: Feldmann Mózes, Breuer Soma, dr. Rosenthal Tóbiás, dr. Guttmann Mihály, dr. Klein Mór, Kohn Mihály, Büchler Pinkász, dr. Fischer Mihály, dr. Steinherz Jakab és Schwarz I. (Csáktornya).

Tanügyi-bizottság tagjai: dr. Eisler Mátyás, dr. Fényes Mór, Lebovits József, dr. Rappaport Béla, dr. Scheiber Lajos, dr. Frisch Ármin, dr. Horvát Dezső, dr. Mandel Ármin, dr. Schwarz Mór és dr. Vajda Béla.

Nyugdijügyi-bizottság tagjai: dr. Adler Vilmos, dr. Büchler Sándor, dr. Edelstein Bertalan, dr. Heves Kornél, dr. Kriesháber Béla, Kohn E. H., dr. Lenke Manó, dr. Rudolfer Antal és Hirtenstein Adolf.

5. A választás eredményének kihirdetése után az új tisztikar helyét elfoglalván, elnök az egész tisztikar nevében megköszöni a bizalmat s igéri, hogy mindannyian legjobb tudásukkal s búzgó igyekvésükkel törekednek majd az egyesület felvirágoztatásán munkálkodni; egyben indítványozza, hogy a közgyűlés köszönetet szavazzon a választó-bizottságnak, mely ügyesen s tapintatosan végezte munkáját.

Az indítványt a közgyűlés helyeslőleg elfogadta.

6. Elnök, hivatkozással azon érdemekre, miket dr. Kohn Sámuel pesti főrabbi, negyven éven át folytatott áldásos munkásságával szerzett a felekezet és tudomány terén, valamint azon érdemekre, miket Bloch Mózes, az orsz. rabbiképző-intézet nyugalomba vonuló elnöke, szerzett harmincz évi működésével a magyar rabbiképzés körül, indítványozza hogy Bloch Mózes és dr. Kohn Sámuel az egyesület díszelnökeivé választassanak meg.

A közgyűlés egyhangú lelkesedéssel elfogadta elnök indítványát.

7. Az alapszabályok értelmében elnök előterjeszti, hogy

Digitized by Google

a közgyűlésnek kell megállapítania a következő három évre a tagdíjilletményt.

A közgyűlés 4 (négy) korona évi tagdíjat állapít meg.

8. Az elnöki széket dr. Neumann Ede alelnök foglalván el, dr. Schnitzer Ármin megtartja előadását »Rituális kérdések« czímen, melynek keretében bemutatja az Országos Irodához küldött saját felterjesztését, az Országos Irodától nyert válaszát, valamint dr. Klein Mór, dr. Rosenthal Tóbiás és Weisz Izsák beérkezett indítványát. Elnök felterjesztése a következő:

»Van szerencsém a városunkban előfordult oly esetről értesíteni, melynek elvi oldala a hazai zsidóság fontos érdekeit érinti. Négy hónappal ezelőtt egy helybeli izr. férfiú református nővel vegyes házasságra lépett, mely alkalommal mindkét fél abban állapodott meg, s az anyakönyvvezető előtt ki is jelentette, hogy a házasságból származó gyermekek az atya vallását fogják követni, ami jegyzőkönyvbe is vétetett. Két hónap után e nő fiúgyermeket szült, ki hatnapos korában meghalt. Az atya követelte, hogy fia a zsidó rítus szerint temetőnkben temettessék el; én pedig hivatkozva vallásunk törvényeire, melyek szerint a gyermek az anya felekezetéhez tartozik, s minthogy e fiú vallásunk kötelékébe nem vétetett fel, azaz nem metéltetett körül s rituális fürdőzésben nem részesült, a ref. egyházhoz utasítottam, mely azonban azon körülménynél fogva, hogy az állami törvény szerint a gyermek zsidó vallású, nem akarta eltemettetni. Végre a rendőrkapitányság utasította a Chevra Kadisát, hogy temesse el, mely felszólításnak eleget tettünk, de fenntartva elvi álláspontunkat, intézkedtem, hogy a Chevra Kadisa az illetőtől ne fogadja el a temetési illetéket. Hogy e keresztény gyermek, kit más felekezet nem akart eltemetni, a zsidó temetőben találta rövid léte után örök nyugalmát, az nem olyan lényeges, ámbár rideg kézzel nyúl bele a mi felekezeti életünkbe és megsérti a vallási közérzelmet; sokkal fontosabb azon elvi kérdés, vajjon kényszeríthet-e az állami hatalom valamely felekezetet arra, hogy kötelékéhez tartozónak tekintsen olyan egyént, ki azon felekezet hittörvényei szerint nem tartozik oda, mert a felvétel kellékei hiányoznak; vajjon a felekezetéhez való tartozás felett nem maga a felekezet saját szabványai szerint,

Digitized by Google

hanem egy férfi és egy nő közös megállapodása dönt-e? Tegyük fel, hogy az említett fiú nem halt volna meg és szülei vonakodnának azt a körülmetéltetés és a vallásszabta rituális fürdőztetésnek alávetni; ennek folytán hittörvényeink szerint föltétlenül kereszténynek kell őt tekintenünk, s mégis, e két ember kénye-kedve következtében kénytelen volna a hitközség e gyermeket zsidónak tartani, hitoktatásban részesíteni, az atya követelésére mint Barmiczvót a Thórához hívni, később a községi tagok sorába felvenni s végül zsidó rítus szerint eltemetni. Az egyházpolitikai tövényjavaslatok benyujtása és e törvények életbeléptetése alkalmával többször fennen hirdette a kormány, hogy e törvények lelkiismereti kényszert nem involválnak és a vallást nem érintik; de van-e nagyobb lelkiismereti kényszer annál, ha a felekezet hatásköréből kivonják azt a jogot, hogy maga határozza meg, hogy ki tartozhatik hozzá s ha e jogot egy részben más-felekezetü házaspárra ruházzák át? Tisztelettel kérek felvilágosítást e nézetem szerint fontos elvi kérdésben, mert az említett esetnek folytatása is következik.«

Ezen felterjesztésre az Országos Iroda a következő választ adta: »Az egyházpolitikai törvények által rendezett ügyekben az állam más álláspontot nem foglalhat el, mint aminőt a törvények megállapítanak. Így például a keresztény vallás a megkeresztelés tényével a kereszteltet a saját felekezetéhez tartozónak tekinti, holott az állam ezt csak akkor teszi, ha az áttért a törvényben előírt formaságokat betartotta. Maga a keresztlevél felmutatása tehát azt az egyént, aki az izr. hitközségnek adozó tagja, még nem menti fel a hitközségi teherviselése alól: köteles az illető kultuszadót fizetni mindaddig, míg a törvényes formaságoknak eleget nem tett, jelesül saját hitközségének rabbija előtt áttérési szándékát ki nem nyilatkoztatta. Szintúgy zsidónak tekinti az állam azt a zsidónak született gyermeket, aki már 7 éves elmult, de 18. életévét még be nem töltötte volt, amikor meg lett keresztelve. A törvény szerint tehát kifogás nem tehető az ellen, hogy az említett ügyben a hatóság a meghalt gyermeket zsidónak tekintette, és annak a Chevra Kadisa által való eltemettetését kívánta. De ily kényszer csak a holtak eltemetésénél fordulhat elő, mert a hatóság a

Digitized by Google

holtat eltakaríttatlanúl nem hagyhatja. Egyébként azonban az állam távol tartja magát minden kényszertől s így nem kell tartani attól, hogy az állam egy élő ember javára olyasmit követel majd felekezetünktől, ami a vallástörvényeinkkel ellenkezik«. Az Iroda ezen leiratával szemben kérdi előadó: vajjon lehetséges-e, hogy a felekezethez való tartozás fölött nem maga a felekezet, hanem egy férfi s egy nő közös megállapodása döntsön? Nem áll az, hogy ily kényszer csak temetkezéseknél fordulhat elő; mert pl. a komáromi hitközség alapszabályai szerint minden tag jogához tartozik, hogy fiát a 13. év fordulónapján a tórához felhivassa, tehát joggal követelheti, hogy az állam által zsidónak deklarált, de tényleg nem zsidó vallású fiát a tórához hívják fel, hiszen a fiú *az állami anyakönyv* szerint zsidó. Ez a fiú, ha felnő s a hitközség tagjai sorába lép, cselekvő s szenvedő jogával bír, stb. s mindabból kizárni nem lehet. De kell-e mindazon súlyos következményeket felsorolni, melyeket ilyen »hivatalos zsidó« becsempészése maga után von? Ha pl. egy nem zsidó nőtől született gyermek leány és nem vétetett fel vallástörvény szabta módon a zsidóság kötelékébe, de az állami törvény alapján zsidó vallású, úgy vallásunk szerint ezen leány minden leszármazottja a legkésőbbi nemzedékig is nem zsidó, holott az állami törvény zsidónak tekinti. A származható bonyodalmak oly kérdés elé állítanak bennünket, hogy azt immár megfontolás tárgyává kell tenniök a hazai zsidóság intéző köreinek.

Evvel kapcsolatban elnök előterjeszti dr. Klein Mór indítványát, mely szerint »a rabbi-egyesület közgyűlése foglaljon állást a zsidó-keresztény házasfelekkel, az Ábrahám szövetségébe be nem avatott fiúgyermekekkel, különösen pedig azok szülőivel szemben, kik ily fiaik számára a templomban nyilvános Barmiczvó ünnepélyt kierőszakolni törekszenek s végre oly öngyilkossági esetekre vonatkozólag, ahol az öngyilkos szántszándékos, minden kétséget kizáró elhatározását döntő bizonyítékok igazolják. Mondja ki a közgyűlés, minthogy ezen viszás helyzeteken csak egyöntetű eljárás segíthet, hogy az ilyenek temetésével rabbi, hitszónok és egyéb templomi szolgálatot végző alkalmazott, közre nem működik s hogy körülmetéletlenek Barmiczvó ünnepélye a templomban meg nem engedhető«.

Digitized by Google

Folytatólag bemutatja elnök dr. Rosenthal Tóbiás indítványát, mely reámutatva »a házasságkötések körül tapasztalható · zilált helyzetre, amennyiben anyakönyvvezetési joggal felruházott kisebb községekben minden képesítés nélkül szükölködő metszők végeznek rabbifunkciókat, indítványozza, hogy a rabbi-egyesület sürgős lépéseket tegyen a magas kormánynál az iránt, hogy esketési funkczió csakis teljesen képesített rabbi által végeztessék«.

Miután elnök még Weisz Izsák, kajászószentpéteri rabbi indítványát terjesztette elő, mely szerint a közgyülés foglaljon határozottan állást az orgonajáték és a női énekkarok istentiszteleteknél való közreműködése ellen, elnök az egyes felmerült kérdések feletti beható tárgyalásra szólítja fel a közgyülést, mely többek hozzászólása után elfogadta dr. Hevesi Simon indítványát,

s kimondta, hogy az összes beterjesztett vallásügyi kérdések a vallásügyi bizottsághoz utasíttatnak, mely azokat felfogja dolgozni s javaslattétellel a tagoknak öt hónapon meg fogja küldeni. Egyben kimondta a közgyülés, hogy úgy a vallásügyi bizottság, mint a többi bizottság is, szükség esetén tetszés szerinti számban kiegészítheti magát, de szavazati joggal csak a közgyülés által megválasztott bizottsági tagok bírnak.

9. Az elnöki tisztet dr. Fischer Gyula alelnök veszi át s dr. Neumann Ede megtartja napirendre tüzött előadását »az izraelita egyetemes hitoktatás« czímen. Előadó behatóan ismertette a hazai hitoktatást a multban s világos képét nyujtotta azon fokozatos törekvéseknek, melyek a zsidó hitoktatást egyöntetüvé óhajtotta tenni az egész országban. A nagy tetszéssel fogadott szabad előadás kapcsán indítványt terjeszt elő, melyet élénk vita után egyhangúlag magáévá tett a közgyülés, mely kimondta:

1. A rabbi-egyesület a vallásoktatás egységes szervezését a magyar zsidóság nagyfontosságú érdekének és feladatának nyilvánítja, amelytől a vallásos állapotok lényeges javulását várja és amelynek előmozdítását kötelességének ismeri.

2. A rabbi-egyesület az Egyetemes Tantervet általánosságában és részleteiben a magáévá teszi, az országban való meghonosítását nemcsak czélszerűnek és üdvösnek, hanem mulhatatlanul szükségesnek tartja.

Digitized by Google

3. Erkölcsi súlyával oda fog hatni, hogy a hazai hitközségek irányadóúl tekintsék, hogy a vallásoktatás összes fokain hozzá alkalmazkodjanak, különösen pedig, hogy a felekezeti iskolák mind a tananyagra, mind a hitoktatásra fordítandó időre vonatkozó rendelkezéseit szigoruan — a lehetőséghez képest — kövessék.

4. Az Egyetemes Tanterv ügyét állandóan figyelemmel fogja kísérni és tagjainak alkalmat fog nyujtani, hogy arra vonatkozó tapasztalataikat kellő módon közöljék. Ezen az úton is szolgálni kívánja a vallásoktatás ügyét.

5. Köszönetet és elismerést szavaz az Országos Irodának, mely az Egyetemes Tanterv kidolgozását megindította, az Országos Közalapnak, mely létesítését áldozatkészségével elômozdította; valamint dr. Munkácsi Bernátnak a Tanterv-Szerkesztő Bizottság előadójának és a Tanterv nagybuzgóságú szerkesztőjének, akinek a kiváló mű sikeres megalkotásában legnagyobb része volt.

6. Ezen határozatok valamennyi hazai hitközséggel közlendők.

10. Napirend értelmében dr. Lőwy Ferencz tartja meg előadását az »Országos Izraelita Nyugdíjintézet«-ről. Előadó történeti visszapillantást nyujt a Nyugdíjintézet tervének keletkezésére, mely a Dunántúli Rabbi-Egyesületnek 1900. évben Szegzárdon tartott közgyűléséből indult ki, mely terv szilárdabb alakot öltött az 1903-ban Budán megtartott közgyűlésen, hol több hitközségi elnök is érdeklődéssel vett részt a tanácskozáson, majd alapszabálytervezetről is gondoskodott a Dunántúli Rabbi-Egyesület, de mindeddig nem valósulhatott meg az eszme, minthogy sem a nyugdíjra szoruló tisztviselők, sem a hitközségek körében nem volt meg a kellő érdeklődés. Vegye most e fontos ügyet kezébe az Országos Rabbi-Egyesület s vigye dülőre ezen égető kérdést.

Hosszas vita után kimondta a közgyűlés, hogy az ügyet a nyugdíjbizottsághoz teszi át, mely öt hónapon belül jelentést fog tenni az elnökséghez, egyszersmind elrendelt szavazás után nagy szótöbbséggel kimondta a közgyűlés azon elvi döntést, hogy az Országos Izr. Nyugdíjintézetet az összes hitközségi alkalmazottak részére tartja felállítandónak.

11. A napirend kimeríttetvén, elnök köszönettel emlék-

Digitized by Google

szik meg a pesti Chevra Kadisáról, mely tanácstermét a mai közgyűlésre készséggel átengedte, és örömmel tekint vissza a mai gyűlésre, az elhangzott előadásokra, a magas szinvonalú s tárgyilagos vitákra, a gyűlés méltóságteljes lefolyására, s mielőtt bezárná a gyűlést, a kartársi szeretet ápolására kéri a tagokat.

A közgyűlés a pesti Chevra Kadisának köszönetet szavaz, melyet az elnökség kellő módon fog kifejezni. Úgyszintén köszönetet szavaz az előadóknak tartalmas és tanulságos előadásukért, s végül dr. Scheiber Lajos indítványára külön köszönettel adóz az elnök iránt a gyűlés fáradhatatlan és tapintatos vezetéseért,

12. Több tárgy nem lévén, elnök Isten áldását kérve az Országos Rabbi-Egyesületre s annak tagjaira, a gyűlést bezárja.

Kelt m. f.

Dr. Venetianer Lajos
jegyző.

Dr. Schnitzer Ármin
elnök.

Kohn Mihály
jegyzőkönyvhitelesítő.

Dr. Feldmann József
jegyzőkönyvhitelesítő.

Digitized by Google

# TUDOMÁNY.

## A GESTA ROMANORUM ZSIDÓ VONATKOZÁSAI.

»Gesta Romanorum« czím alatt több gyüjtemény volt a középkorban forgalomban, melyek elbeszéléseket tartalmaztak és czéljuk a keresztény vallás erősítése volt. Ezekből kialakult a mai napig ismeretes »Gesta Romanorum«, amely ugyan több reczenziót mutat, de lényegében egy mü. Mulattató és hasznos olvasmány kivánt lenni papok és laikusok számára. Nagy jelentősége abban áll, hogy a középkor monda- és mesegyüjteménye és ezeknek forrása. Szerzője nem ismeretes — Warton szerint Petrus Berchorius, Grässe szerint (II. 291. kövv.) Helinandus (mh. 1227) — és keletkezési kora sem állapítható meg. A mi Gestánk maga többször hivatkozik az »A rómaiak viselt dolgaira« cz. műre, miből önként folyik, hogy régibb gyüjtemény, illetve gyüjtemények is léteztek. Hogy ez a mese- és mondakönyv a középkor végén még mily népszerü volt, mutatja az a tény, hogy 1472-től 1521-ig 36 kiadást ért. A reformáczió szorította ki, az új prédikátorok csupán a bibliából vett idézeteket tartván megengedhetőnek. A népszerütlenítés folyamatát a következő számadatok tüntetik fel: 1472—1500. 24 kiadás, 1501—1521. 12 kiadás, 1539—1558. 3 kiadás. Ezután nem nyomtatták többé és a példányok nagyon ritkákká váltak, tehát irtották őket. A mesék és mondák történelmi kutatása a figyelmet újra ráirányította és a nép könyve, mint a tudós kutatás könyve támadt fel 1842-ben, midőn *Keller Adolf* az eredetit kiadta Gesta Romanorum, Stuttgart (1842) és *Grässe J. G.*



Digitized by Google

*Th.* ugyanabban az évben németre fordította. Ez a fordítás az eredeti kiadásból újra lenyomatott ezen címmel: Gesta Romanorum das älteste Mährchen- und Legendenbuch des christlichen Mittelalters stb. 3. Ausgabe, Leipzig 1905. és ebből a fordításból merítjük a következő adatokat.

Feltűnő, hogy a gyűjtemény moralizáló czéljához képest mily kevés benne a bibliából merített anyag.[1]) Ez csakúgy érthető, hogy az összeállító elsősorban a barátokra lévén tekintettel, ezt fölöslegesnek, vagy pedig a bibliát a kor szellemében a dogmában kimerítettnek tartotta. Hiszen a középkor sok századában a laikusoknak a biblia — ugy az ó- mint az újtestamentom — meg volt tiltva. Ez a körülmény magyarázza meg azt a tényt, hogy az Eszter könyve mint valami ismeretlen elbeszélés szerepel (177. szám, II. köt., 123. s köv. lap). Az elbeszélő ezen a helyen a zsidó szót csupán egyszer említi és az üldözöttekkel rokonszenvez. Vajjon csak a Háman korabeliekkel, vagy pedig kortársaival is, nem dönthető el. Még egyszer előkerül a zsidó, de csak mellékesen. A 154. számban (II. 65) Gervasiusból idéztetik az, hogy »Edessa városában az ott levő Krisztus kép miatt eretnek nem élhet, sem pogány, sem bálványimádó vagy zsidó«.

Mindenesetre figyelemreméltó tény, hogy a »Gesta« a zsidókról nem beszél. A mit fel fogunk hozni, az a régi (ókori) zsidókra és nem a kortársakra vonatkozik. Ebből a hallgatásból arra kell következtetni, hogy az elbeszélések összeállitója a zsidógyülölet klasszikus kora előtt, tehát a korai középkorban élt. Képzelhető-e, hogy 12. vagy 13. századbeli klerikus a zsidókról hallgatott volna? Tényleg nem hallgattak az említett korok dominkánusai, kik egyebet sem tettek, mint térítettek, azaz a zsidók ellen prédikáltak.

Jellemző az is, hogy az uzsorások nem zsidók, hanem gazdag és tisztelt emberek. »Péter beszélgetése Jézus Krisztus urunkkal« cz. könyvből öt bolond ember említtetik. A harmadik tüzes kemenczén feküdt, de nem elégedett meg ezzel a tüzzel, hanem a kemenczéből kipattanó szikrák után kapkodott, hogy ezeket elnyelje. »Ezek azok, kik gazdagságra és

---

[1]) A czethal elnyeli a királyi szűzet (II. 250.), emlékeztet Jóna históriájára, de a szűz a czethalat belől megsebesíti és igy menekül.

Digitized by Google

tiszteletre mindenkit felülmulnak, de ezzel meg nem elégednek, hanem a szegényeket kifosztják és uzsora által kipréselik« (164. II. 83). Képzelhető-e, hogy a 12. század után az uzsoránál a zsidóról nem esett volna szó? A zsidó pontot a szerzés korának búvárai nem vették figyelembe, pedig nézetünk szerint ez igen fontos momentum.

A részletek, melyekre most áttérünk, a fentiek szerint csak annyiban zsidó vonatkozásúak, amennyiben bibliai vagy talmudi reminiscenciákat keltenek vagy pedig egyébkép zsidó szempontból érdeklődésre tarthatnak számot. És most sorba megyünk. Az első számjegy az elbeszélések számát, a második a kötetet, a harmadik a lapszámot jelzi.

44 (I. 66). Róma városa közepén bizonyos helyen megnyílt a föld és alulról tátongó ür támadt. A megkérdezett istenek azt felelték, hogy a nyilás mindaddig nem fog bezárulni, míg valaki nem ugrik önként bele. Ez emlékeztet a Korach históriára. A folytatás — Marcus Aruelius azon feltétel mellett vállalkozott, hogy egy évig engedik azt tenni, amit akar, mire a rómaiak vagyonával és asszonyaival visszaélt — természetesen már nem vall bibliai gondolkozásra.

58 (I. 86). Asmodeus király elrendelte, hogy bármely gonosztevő megmentheti életét és vagyonát, ha oly három igazságot mond, melyeket mindenki ellenmondás nélkül igazaknak ismer el. 59 (I. 87—96), melyet rövidség okáért nem idézünk, emlékeztet Asmedai és bölcs Salamon történetére, amely a talmudban (Gittin 68 a és b) olvasható.

80 (I. 137 és 141). Egy remete látta, hogy az úr pásztorát megölte és erre azt mondta: Úr Isten, minthogy ezt az igazságtalanságot türöd, visszatérek az emberek közé. Az úton egy angyal csatlakozik hozzá, ki a városba elkíséri. Erre mindketten a városba mennek. Midőn odaértek, egy katonát arra kértek, hogy az Istenért adjon nekik szállást. A katona barátságosan fogadta és nagy tisztelettel alázatossággal fényesen elátta őket mindennel. A katona egyetlen fia, kit gyöngéden szeretett, a bölcsőben feküdt. Miután megvacsoráztak, kinyitották a hálószobát és az angyal és a remete számára az ágyat a legtisztességesebben megvetették. Az angyal



Digitized by Google

pedig éjfél táján felkelt és megfojtotta a gyermeket. A remete megütközött az igazságtalanságon, de nem mert szólani. Még két hasonló eset tanúja volt és még mindig nem szólt. Másnap bekopogtatnak egy gazdag embernél, de az elutasította őket. Végre hajlandó volt nekik a disznóólban éjjeli szállást adni. Az angyal ezt is elfogadta és reggel a gazdagnak adta ajándékba azt a drága arany serleget, melyet az őket szivesen fogadó szegénytől, kinek egyetlen kincse volt, egy előző alkalommal ellopott volt. A remete már most egészen megbizonyosodott, hogy útitársa nem jó angyal, hanem ördög és ajánlotta magát. Az angyal erre megszólal és igazolja összes tetteit, melyek közül bennünket a következők érdekelnek. A pásztor megölését az Isten azért engedte meg, mert bünös volt és halálával megmenekült az örök haláltól. A katona fiát azért fojtotta meg, mert mióta ez a fiu született, az azelőtt bőkezüen adakozó apa takarékos lett, most azonban ismét »jó keresztény« lett. A rosszlelkü gazdagnak azért ajándékozta az arany serleget, hogy csekély jósága teljesen meg legyen jutalmazva és a túlvilágon a »pokolban trónoljon. Tégy tehát jövőre zablát a szádra, hogy az Istent ne gáncsold, mert ő mindent tud«. Az elbeszélés czélja az, hogy az Isten igazságát az emberi ész előtt feltűnő igazságtalanságoknál is igazolja.

Ezt a tendenciát követi egy rabbinikus elbeszélés is, amely igy hangzik:

Józsua ben Lévi Illés prófétát kisérte. Mentek mendegéltek, míg egy szegény emberhez érkeztek, kinek nem volt egyebe, mint egy tehene. Az ember és felesége a kapuban ült és nagy örömmel fogadták a jövevényeket, legszebb helyükre szállásolták és minden jóval ellátták őket. Másnap reggel Illés próféta imájával megölte a tehenet. Ezután egész nap jártak és este egy gazdag ember portájához értek. Nem törődött velük, nem adott nekik ételt-italt, csak szállást. Másnap reggel Illés imájával megerősítette a bedőlőfélben levő falat. Harmadnapra nagy zsinagógához értek, melyben az emberek arany- és ezüstszékeken ültek. Az egyik felvetette a kérdést, ki fog ezeknek a szegényeknek enni-inni adni? Erre egy másik azt felelte: elég az a kenyér, viz és só, amit magukkal hoztak. Nem adtak nekik semmit és hagyták őket ülni reggelig. Indu-

Digitized by Google

láskor Illés megáldotta őket: legyetek mindnyájan vezérek. Ellenben a városbelieknek, kikhez ezután érkeztek és akik nagy örömmel fogadták őket, I. azt kivánta, hogy csak egy vezérük legyen. Józsua nem állhatta tovább és az előre kötött paktum ellenére követelte a magyarázatot. I. megadta: A szegény ember feleségének kellett volna meghalni, megváltottam életét a tehénnel. A bedőlő falban kincs volt elrejtve, elvontam a fösvény gazdagtól a fal megszilárdítása által. Sok vezér veszedelmes, *egy* vezér üdvös. Józsua megelégszik ezzel a theodiceával. (Béth Hamidras V. 133—135; VI. 131—132. V. ö. Zunz, GV. 130, d; Bacher, Agada d. pal. Amoräer I. 194; Levi, REI. VIII. 67).

A 150. szám (II. 12) igy hangzik:

»Plinius azt beszéli, hogy volt egy ország, melyben sem harmat, sem eső nem esett; ennek következtében nagy szárazság és vízhiány támadt, mivelhogy ott csupán egy kút volt, melyben nagy mélységre volt a víz. Mikor az emberek vizet akartak, mindenféle muzsikusokkal, amilyenekkel csak birtak, a kút elé vonultak és körüljárták, édes melódiákat játszva. Midőn ennek vége volt, a víz felszállt a kút szájáig és bőségben folyt le. Így kaptak az emberek vizet és azután elvonultak«.

Az elbeszélés nincs ugyan meg Pliniusnál, de ide vonható Historia Naturalis II. 103 és XXXI. 2. De már Plinius előtt ezer évvel ismeretes volt. Mózes IV., 21., 17 ugyanis ezt olvassuk: »Akkor énekelte Izráel ezt az éneket: »Szállj fel kút, énekeljetek neki«. És felszállt, mert ez a kút az, melyről az Örökkévaló Mózesnek mondta: gyűjtsd össze a népet, hadd adok nekik vizet« (u. o. 16. vers). Kérdés már most, vajjon nem keletkezett-e a monda a bibliai versből?

159 (II. 71). Nóé a vad szőlőtövet találta, de keserü volt. Ugyanezért négy állat — oroszlán, bárány, disznó és majom — vérét vette és földdel keverve trágyafélét készített belőle, melyet a szőlőtő gyökereire tett. Ettől édes lett és Nóé lerészegedett a szőlő borától. A bor ezen eredeténél fogva az embert oroszlánná, báránynyá, disznóvá és majommá teszi. A Gesta ezt Josephus, »A természetes dolgok okairól«

Digitized by Google

cz. munkájából idézi, de Josephusnál nem található. Warton szerint (II. 275) Fabricius, Codex Pseudepigr. Vet. Test. I. 275. található zsidó hagyományból ered. Vajjon nincs-e nyoma a Josipponban vagy Hegesippusnál?

Röviden megemlítjük, hogy a Shylok-monda forrása a *Lucio* császárról való elbeszélés (II. 154—158) és hogy a Salamon-féle Sámirmonda (l. czikkünket Jew. Encyclopedia XI. 229. köv.) II. 223. lap *Tumare* név alatt fordul elő, melyhez még a 239. lapon található elbeszélés is tartozik.

A függelék 23. elbeszélésének (II. 212) czime: »Von St. Daniel, der eine Säule sah« és nem más, mint a Nebukadneczár álma az agyaglábu koloszszusról. Ámbár egészen Dániel 2., 32—34. verseiből vétetett át, Grässe II. 282. mégis csak azt mondja: »völlig mystisch«, azaz nem ismeri a forrást.

A függelék 24. elbeszélése a Scholastika cz. könyvből a következőt idézi: »Jeruzsálemben egy oszlop állt, amely harangételből öntetett, az oszlopon Urunk képe állt, és a kép ruháján »war unten nach jüdischer Sitte ein Saum . . . Wer aber das Bild berührte, auch nur unten am Saume, und siech war . . . der gesundete im Augenblick«. Mi ez a »Saum«? Kétségtelenül a rojtok (ציצת cf. Mózes IV. 15., 38—40.) voltak rajta.

A »Gesta« általános jellemzése nem tartozik feladatunk körébe, de azért nem érdektelen annak konstatálása, hogy erkölcsi romlottságot tükröztet. Házasságtörés, a feleség oda-kínálása (151), vérfertőzés (153) rendes jelenségek. A barbár szellem abban is mutatkozik, hogy minden büntetés: halál. De vannak igen találó mondásai, pl. 146. (II. 10.): »Kicsibe rabló, nagyban császár«. A magyar közmondás: »Mondd meg az igazat és betörik a fejed« a Gesta 57. számából (I. 84.) ered.

*Budapest.*

DR. BLAU LAJOS.

Digitized by Google

# ADALÉKOK A WAHRMANN-, SZÓFER- (SCHREIBER-) GORLICEI WEISS- ÉS FISCHMANN-CSALÁDOK SZÁRMAZÁSI ADATAIBÓL; A CSALÁDOK KIVÁLÓBBJAINAK ÉLETRAJZAIHOZ IS.

*Wahrmann Mór* 1892 november 26-án, testvéröcscsének *Sándornak* (אברהם) 1899 márczius 11-én és öcscsüknek *Józsefnek* 1902 május 7-én bekövetkezett elhunytuk, különösen pedig Sándor 1893 márczius 13-án kelt végrendeletének kihirdetése óta és periodicus végrehajtásakor, többször kellett felvilágosítást nyújtanom az iránt, vajjon azon rokonságnak, atyafiságnak, melyet egyik vagy másik valamely alapítványra pályázó illetve egyik vagy másik valami segélyt vagy alamizsnát kérő mint a maga és fennevezettek közt fennállót emleget, bizonyítgat és érvényesíteni óhajt, van-e alapja és ha van, melyik az. Az efféle felvilágosításokat tőlem néhol az alapítványokat kezelőknek valamelyik küldöttje, gyakrabban az örökösök kérték tőlem, sokszor a pályázók és illetve segélyt kérők reám mint az atyafiság egyik seniorára történt hivatkozásuk folytán is. Minthogy pedig bárkinek, aki fennevezettek vérrokonának állítja magát, kell hogy vagy azok apjának, a 64 éves korában 1859 június 4-én elhunyt Wahrmann Mayer Wolfnak, vagy azok anyjának az 1857 márczius 12-én 46 éves korában elhunyt Weiss Reginának felmenő, lemenő vagy oldalági rokona legyen, annálfogva ezeknek szüleit és testvéreiket valamint ezen utóbbiaknak gyermekeit, imhol unokáikat és néhol dédunokáikat összeírtam egy oly kimutatás czéljából, mely egy a folytonos nyilvántartás segédeszköze gyanánt szolgáló törzskönyv esetleges létesítésekor valamelyes értékkel bíró anyag gyanánt, addig is pedig surrogatumként használtathatnék. E czélt elérhetném úgy is, ha a kérdéses kimutatást elkészítvén, egyszersmindenkorra további kezelés végett, eljuttatnám a pesti izraelita hitközséghez és talán az örökösök, kik közt mint olyannak nem is volt nincs is helyem, seniorához; e czélból nem

Digitized by Google

kellene kérnem a M.-Zs. Sz. publicitását, melyet azért is bátorkodom igénybe venni, mert a fáradságos munka végeztekor az elhunytakkal rokon illetve sógor annyi és pedig nehány nagy rabbi neve került lajstromba, hogy származási és illetve némely életrajzi adataiknak a M.-Zs. Sz. hasábjaiban való közlésével némi adalékot vélek nyujtani az illetők ismertetéséhez illetve esetleg hitközségeik monografiájához, amiért is egyik másiknak oly leszármazottjairól teszek említést, kik különben nem rokonai a fennemlített három Wahrmann testvérnek, ami egyébiránt magából a lajstromból kiviláglik majd. Kezdem pedig Wahrmann Mayer Wolf apjával, a pesti izraelita hitközséget legelső sorban érdeklő Wahrmann Izraellel és leszármazottjaival.

### Wahrmann Israel הלוי

Reich Ignácz, 1859-ben megjelent Beth-El czímű életrajzgyüjteménye II. kötete 39—43 lapjai vajmi keveset közölnek róla és nem igen megbízhatót. A XVIII-ik század utolsó lustrumában megalakult pesti izraelita hitközségnek Bodrogkeresztúrból ide 1796-ban meghívott első rabbija idézett Beth-El szerint 1755-ben született Óbudán és 1826 június 24-én vagyis 5586. évi sziván 19-én szombaton halt meg 71 éves korában. Maga W. I. a pesti izr. hitközség irattárában őrzött 1825. évi conscriptionalis lajstromokban akkor 65 évesnek vallja magát. Szab. kir. Pest város a mult XIX. század első felében megjelent monografiáinak csaknem mindnyája W. I. érdeméül rójja fel az 1814 november 5-én megnyilt pesti izraelita hitközségi elemi iskola létesítését. Schams Ferencz az ő 1821-ben kelt Vollständige Beschreibung der k. Freistadt Pesth-je 272-ik lapján ugyanazon fejezetben, hol Kisfaludy Károlyt, Döbrentey Gábort, Virágh Benedeket, Albachot stb. stb. említi négy évvel a Magyar Tudományos Akadémia alapítása előtt mint magántudósokat, ott őt (Vahrmann Izrael . . . Rethorik, deutsch) sem felejti ki a díszes lajstromból, melyben még a következő tiz zsidó »magántudós« nevét közli: Brill Israel, Feuchtmann Simon, Hoffmann Mór, Kornfeld Mór, Kunitzer Mózes, Levinger Isaak, Mayer Isaak, Rattenbauer, Rosenthal Mór és Saphir Mór.

Digitized by Google

Azt, hogy a M.-Zs. Sz. 1907. évi 272-ik lapján említett Mattersdorf Mayer W. I. fivére volt, annyival is inkább elfogadhatni, minthogy nem is oly ritkák, de gyakoriak azon esetek, melyekben a II-ik József uralkodása alatt az ő 1787 július 13-án kelt udvari rendelete végrehajtásakor külön más községekben conscribált testvérek, külön más vezetéknevet vettek fel, illetve kaptak; ugyancsak gyakoriságuk folytán nem említek semmi congruens példát. Ad vocem Mattersdorf még csak ennyit: Minthogy én apámnak nőtestvére Weiss Regina révén csakis a Wahrmann Mayer Wolftól származó Wahrmanok rokona vagyok, annálfogva a M.-Zs. Sz. folyó 1907. évi 47-ik lapján nekem kegyesen adományozott Mattersdorfert, illetve Mattersdorf Mayert ősöm gyanánt nem fogadhatom el. W. I. családjából első helyen álljon fia

**Dr. Wahrmann Dávid József nagyváradi rabbi.**

A fennidézett 1825-iki conscriptio szerint 32 éves volt és akkor apja házában tartózkodott. Mintbogy a most 79 éves, tehát 1828-ban született leánya Regina az ő negyedik gyermeke volt, őt 1825-ben már családosnak és atyjánál csak látogató vendégkép tartózkodónak kell vélnem akkori 32 événél fogva is. Mikor apja meghalt, akkor ő már Galiciában lakott Wisnicé-ben, a bochniai kerületben az 1846-ban Austriába kebelezett krakkói köztársaság határán. A pesti izraelita hitközség rövid sedisvacantia után meghívta őt apja utódjául; ő azonban annyiszor kért és kapott megfontolási időt és illetve halasztást, mig a sok huzavonát megunta pesti hitközség meghítta Prossnitz morvaországi község rabbiját a Krumauban 1794 márczius 11-én született Schwab Lőw-öt, ki meghalt 1857 ápril 3-án pénteken. Idők multával és Rosenfeld Mayer nagyváradi rabbi elhunyta után 1840 decz. 13-án a nagyváradi izr. hitközség rabbiszékével megkínálta dr. W. D. Józsefet és szónoklat tartására hívta meg, mit megkínált visszautasítván és a hitközség is e feltételtől eltérvén, végre az 1842 márczius 30-án mai 1680 koronányi évi fizetéssel dotált nagyváradi rabbiszéket, melyhez akkor Debreczen is tartozott, elfoglalta.

Működésének egyik extravagansabb momentuma István

Digitized by Google

főherczeg, Magyarország utolsó nádorának 1847-iki országos körutazásához fűződik. A franciscaei korszak német Pestjéről a Mazurok vidékére elszármazott 54 éves rabbi, magyarul nem tudván, de ezen alkalommal a német szót sem tartván helyén valónak, csöbörből vödörbe gurul és a római kath. egyház nyelvén, csakhogy csodálatos classicitással, latin beszéddel üdvözli a nádort. A nagyváradi izraelita fiatalság e beszédét értékes billikommal honorálta; én azonban efféle rendkivüliségekre Szent Ágostonnak, a doctor ecclesiaenek mondását idézem: Sunt grandes passus sed extra viam. Efféle és egyéb allurejeiért hivei vele és egymásközt is meghasonlottak; a pártján levőket »Wármiáner«-eknek, elleneit pedig »Korchiáner«-eknek nevezgették. Meghalt pénteken 1852 február 27-én 5612 adar 7-én 59 éves korában. Két Hiller vezetéknevü nőtestvére volt consecutive felesége. 1. *Mindel*, kitől származnak: *Szócher*, nagyváradi lisztkereskedő (meghalt). *Hillel* vagy *Heinrich* orvostudor és *Ábrahám* nőtlenül haltak meg. *Julius* szintén orvostudor, kit minthogy circa husz év előtt itthon mint orosz császári törzsorvos tett látogatást — apja vallásától elszakadtnak vélelmezhetni. A folyó 1907 év nyarán bécsi és budapesti lapokban többször tétetett említés egy Wienben titokzatos módon elhalt Wahrmann nevü orvosnak egy 95.000 koronás hagyatékáról. Ezen hagyatékot a hernalsi K. K. Bezirksgericht tárgyalja; elhunytnak neve *Julius Lipót;* a másik nevét kereszteléskor kaphatta. *Regina* Fischmann Simon néhai kecskeméti rabbi özvegye él még עמ"ש. 2. *Lea*, kitől származnak: *Salamon* meghalt 1906 május 7-én, felesége neve Tenner Josefin. *Gitel* Amerikába vándorolt Kurzmandl nevü péknek ma is nyomorgó hátrahagyottja, kinek egyetlen leányát Linát nőül vette Leának az ő harmadik férjétől néhai Klein Sámueltől Balassagyarmaton származott fia Klein Adolf. Jidl = Jakab jogtudor, a 70-es években aradi, a 80-asokban csakovai, oszt' sarajevoi ügyvéd, az 1896. évi millenáris kiállításon mint brcskai, később mint dolnituzlai marha- és terménykereskedő szerepel. Meghalt 1906 tavaszán Abbaziában. Felesége W. Israel dédunokája volt, egy Kronberger leány Aradról. — *Johanna.* Ez volt W. D. J. egyetlen gyermeke, mely nem Galicziában de Nagyváradon született. Sógorának Fischmann Simon kecske-

Digitized by Google

méti rabbinak házából 1862-ben nőül vitte Bajára Stern Sándor, akkor lisztkereskedő, ma a pesti Chevra Kadisa kegydíjas temetkezője. Meghalt 1887 júniusban.

**Wahrmann Mayer Wolf**

a Gorliceben született Weiss Reginát = Rivét, Reb Iczig Gorlicz és Rajze Krieger leányát, nőül vévén, rectius kapván, nemsokára apósának társából annak utódja lett a most lebontás alá fogott VI. Váczi-körúti 1. számú házban létezett vászon- zsák-, és csinvat kereskedésben, melyből a pesti és wieni Wahrmann és fia, illetve und Sohn czég fejlődött tekintélyes banküzletté. Gyermekei mind ezen házban születtek, következő sorrendben: *Amália* néhai Pollák Bernát pozsonyi származású bécsi nagyvállalkozónak, ki neve elé agg korában befejezett élte végéig a »junior« jelzőt írta és iratta, özvegye elhunyt Wienben 1905 október 16-án. Fiuk Emil, kinek felesége, Bendix Amélie, vallásunk híve maradt szemben öcscsével dr. *Victor*-ral és testvérhugával *Bayer Elisével*, kik elszakadtak tőlünk. Ez utóbbi életének a bécsi ujságok törvényszéki rovatából megtudott episodját itt felemlítésre méltónak tartom. Elise a férjével egy katonatiszttel folyt válópörének szóbeli tárgyalása alkalmával minden sérelmét refrainszerűleg e szavakkal fejezte be: »ez velem mint zsidó asszonynyal meg nem történhetett volna — ezt rajtam zsidó férj el nem követte volna«. Elnöklő bíró, ki a családi élet ilyeténi bár negativ panegyrismusát megsokalta, rászól Elisere és azt kérdezi tőle, mért lépett ki oly vallás kötelékéből, melynek házassági és családi élete oly példásak, mire Elise resolute válaszolt is e szavakkal: »Sajnos, mert fogalmam sem volt az óriási különbségről.«

**Móricz,**

született 1831 február 28-án, házasságra lépett 1861 márczius 19-én Gold Lujzával, tatai Gold Zsigmond szellemdús testvérhúgával, ki meghalt 1865 április 28-án. W. Mórnak még eddig nincs és aligha valamikor lesz rendszeres életrajza. Mikor 1892-ben meghalt, még praesente cadavere és Vadász Ede jelenlétében is dr. Fekete József lett megbízva a főörökös nevében annak akkori férjétől ily életrajznak, ad normam

Digitized by Google

Kónyi Manó Deák-ja, Lederer Arthur Andrássy-ja megírásával, illetve szerkesztésével. E máig még mindig eredménytelen megbízásnak az a következménye, hogy más, esetleg hivatottabb írókat sikerült elhessegetni ezen thémától. Arczképei alá W. Mór gyakran irogatta következő devisejét: Mihi res, non me rebus submittere conor. Leánya Rebeka = Regina = Rifke = Rive = Rimka oszt' Renée született 1862 január 18-án. A vele 1883 február 15-én egybekelt első férjétől dr. megyeri Krausz Izidortól 12 évnél tovább tartott házasság után elválván, az 1895 február 28-án született leányát Amália Lujzát (Málke Genendl) magával vitte a keresztvíz alá. Ezen ténykedésére az ő egykori sógora, néhai megyeri Krausz Lajos az ő mintaszerű végrendeletében elég érthetően meg is adta már a méltó választ. Második férjének Beretvás Endre cs. és kir. kamarás és főrendiházi tagnak 1902 október 21-én bekövetkezett halála után ismét férjhez ment fáji Fáy Bélához, aki szintén kamarás, akitől őt a pestvidéki törvényszék 1907. szeptemberben a férj hibáztatásával jogérvényesen elválasztotta. W. M. fiai *Ernő* és *Richard* apjuk halála után csakhamar katholizáltak — Fáyné kálvinista — Ernő 1906 május 30-án Párisban öngyilkos lett.

### Zsigmond (שלמה)

született 1836 november 13-án és 1873 deczember 18-án Raab Emmával, egy cs. és kir. könyvtáros keresztény leányával, házasságra lépett, élve a facultativ polgári házasság expediensével. Med. Dr. W. Zs. a bécsi alliance israelite alelnökének ezen házasságból eredő két leánya és pedig Emmy és Dr. Wahrmann Paula, a wieni nyilvános leánygymnasiumon a classica philologia nyilvános rendes tanára, kiváló romanista Mommsen iskolájából, anyjuk vallását követik.

### Rosa

Az 1901 november 24-én, két évtizeden keresztül szenvedett sulyos betegség után, a halál önkénteseként elhunyt ezen fenkölt szellemű és aranyos jószívű Wahrmann leány 1874 julius 25-én lett özvegye Goldstein Rudolfnak, a Goldstein H. és fiai egykori szőrmeárú nagykereskedő czégben a fiak legifjabbikának, kivel 1857 november 4-én lépett házasságra. Leányaik egyikét Rezsint 1881 deczember 20-án

Digitized by Google

vezette oltárhoz Radó Vilmos immár nyugdíjas állami tanítónőképezdei igazgató, a másikat pedig az európai hírű zongoraművésznőt Vilmát, dr. Adler Mihály, a Magyar Jelzálog Hitelbank czégvezető ügyésze 1889 május 14-én. Fiának a pár nappal orvostudorrá avatása előtt 1886 tavaszán a halálba ment Gerő Ernőnek halálát anyja Róza soha sem tudta meg. *Sándor*nak, ki 1838 július 3-án született, és *József*nek, ki 1842 augusztus 17-én született elhunytát a bevezetésben már kelteztem.

**Wahrmann Juda**

az 1868 nov. 14-én elhunyt pesti rabbinatusi ülnök és 1874 január 20-án elhunyt nejének szül. Stuzker Serafine egyetlen gyermekük *Rosa* özvegy Jellinek Adolfné, VI. Podmaniczky-u. 31. sz. Serafine testvérhugát Hochmuth Ábrahám kulai aztán veszprémi rabbi már akkor vévén feleségül, amikor még a miskolczi »nemzeti iskola« igazgatója volt, ez által W. Juda vőtársa lett.

**Wahrmann Jecheszkel-Ede**

meghalt 1870 február 19-én 74 éves korában. Felesége Mandel Katalin dr. Mandel Pál többször megválasztott országos képviselő apjának nőtestvére meghalt 1862 augusztus 14-én. Gyermekeik: *Fanny* meghalt 1895 márczius 8-án férje Blau M. Ármin, a Goldberger Sámuel F. és fia czég érdemes pénztárosa sírba követte 1901 február 16-án. *Zsigmond* meghalt 1872-ben. Az 1907 február 13-án 67 éves korában elhunyt nejének, Amáliának, Rothmüller Dávidnénak tőle származó gyermekei Mór, József, Klementina, Regina és Gizella. *Elise* meghalt. *Lipót* meghalt 1899 október 14-én. Özvegyének Birmann Máriának első férje Bleuer Ármin is unokája volt Warhmann Izraelnek, amiért is mindkét férjétől származó gyermekei W. I. dédunokái. *Rosa* Kisfalvi Jakabné meghalt. Dr. Wahrmann *Simon* orvos, kinek felesége König Regina és egyetlen gyermekük Ede bankhivatalnok. *Sámuel* és *Móritz* régen meghaltak.

**Wahrmann Ábrahám Salamon**

az 1893 november 6-án, 84 éves korában elhunyt híres óbudai kántor és az 1905 deczember 4-én elhunyt feleségének Goldstein Johannának egyetlen fiuk Izrael.

Digitized by Google

Áttérek elvégre W. I. leányaira. A fennemlített conscriptio alkalmával még csak ketten voltak itthon apjuk házánál, az akkor 20 évesnek beírt *Éva* és *Eszter*, aki utóbbiról sikerült megtudnom, hogy első férjét Hollaendernek, a másodikat Schönfeldnek hítták. Ez utóbbi a Rákóczi-úton levő »Fejér ló« szálloda második emeletéről az 50-es évek valamelyikében lezuhanván, szörnyet halt, leánya Ernesztine, az I. Mikó-u. 2. számu háznak, melyben lakik, tulajdonosa, özvegye néhai Bleuer Ignácznak, saját cousinjának, a »Fonciére« volt főtisztviselőjének, 1848-as honvédtisztnek és külföldi írók fordítójának, akinek egy fitestvére a Dorottya-utczában órás volt és pedig jó sokáig a »Nemzeti Szinház« órása is. Egyetlen élő gyermekük, Andorine, énekesnő, nem egyszer hallatta jeles éneklését Wahrmann-requiemeken is. Bleuer Ignácz egy ideig Wahrmann Mór jótékonysági tanácsadója és végrehajtója is volt és pedig a fennevezett Hollaender fiának, Sámuelnek, W. Mór czégvezető cousinjának halála után. H-nek egy másik fia, Antal, a »Pester Flinzerl« nom de guerre alatt szerepelt régi német Pest brettlijein, egy H. leánynak, dr. W. Yidl Jakab ügyvéd anyósának férjét Aradon Kronbergernek hítták.

Volt W. Izraelnek még három leánya: a Nagykállóra férjhez ment *Bleuerné*, kinek fiairól fenn megemlékeztem már; az Eperjesre férjhez ment *Zeislerné* és az Aradra nőül vett *Hirschlné*. Ezekre vonatkozó közelebbi adatok felett ma még nem rendelkezem.

### Weiss Izsák

הרב המופלג הגביר המפורסם רחים ומיקיר רבנן צדיק נשגב מהו' יצחק ווייס וצ"ל.

A mult XIX. század első éveiben Gálszécsről Galiczia Jaslói kerületébe Gorlice városkába költözködik fennevezett nagyapám, ahol őt mint Gálszécsről bevándorlottat — így közölte Wahrmann Mórral és velem dr. Weissburg Gyula, akkor még pesti segédrabbi — Reb Iczig Csecsevicz-nek nevezik, de nem sokáig. A pesti vásárokra szállított vásznaival és a szövőipar egyéb czikkeivel üzött kereskedelme csakhamar oly arányokat ölt, hogy a VI., Váczi-körút 1. számu házban raktárakat bérel és boltot nyit. Itt Pesten meg Reb Iczig Gorlice néven említi a zsidóság, az ő galicziai lakhelye után,

Digitized by Google

ahol valamennyi gyermeke születik feleségétől Krieger Rajzétől. Pesti üzletét, melynek spiritus rectora leánya Rive, majd korai ifjuságában unokája Wahrmann Mór, factotuma pedig Waldmann Lipót, a Fővárosi Orpheum igazgatójának, Waldmann Imrének nagyapja, vejének Mayer Wolfnak átengedvén öreg napjaiban, csakis a drága kövekkel való kereskedést folytatja még.

A mi nálunk zsidóknál gyakori eset, az W. I. vagyoni állapotának megbecsülése körül is előfordult. A rabbik, a lámdánok és bocherek bőkezű maeczenását gazdagabbnak tartották, mint minőnek bizonyult halála után, amikor vagyonából özvegye hét fia és hét leánya osztozkodtak. Veje Szófer A. S. W., a pozsonyi rabbi, egy alkalommal עשיר דאוריתא-nak mondta apósát. Megkérdeztetvén mit ért ez alatt, azt felelte, hogy olyan gazdagot, aki bőséges pénzben és egyéb javakban dúslakodik, ami nem soknak adatott a sorstól. Van ám — úgymond — עשיר דרבנן is, ilyen mindenki lehet השמח בחלקו (Aboth IV. 1.), kisebb, akár semmi vagyonnal is ez utóbbi az előbbiét felülmúló jólétnek örvendhet.

Istenfélő jámborságának 1841. évi április hó 6-án 5601 peszach második napján nyujtotta ötletes tanuságát; ezen nap előtt pár héttel ő, ki öregségére megvakult, szemorvosi műtétet végeztetett magán; a hályog eltávolíttatván, orvosai neki a sötétített szoba elhagyását még márczius havában megengedték; de ő ez engedélylyel nem élt, ott maradt sötétített szobájában a 201-ik מחזור גדול momentuosus szerdájáig ápril. 6-ikáig, hogy szeme visszanyert világát legelőször a קדוש החמה áldásmondásaival hálálja meg Istenének, a nap, a világosság, a világ mindenható teremtőjének. A mult XIX. században 1813-ban, 1841-ben, 1869-ben és 1897 ápril. 7-én (mindig szerdán, a teremtés negyedik napján) ismétlődött ezen csillagászati momentum, melyről a »Pesti Hirlap« 1897 évi 97-ik számának 8-ik oldalán »Zsidó dolgok« czím alatt olvashatni egyet-mást; 1925-ben lesz a 204-ik. Nemsokára meghalt ő is, őt túlélte felesége is.

Nagyapám és nagyanyám elhalálozásuk keltjét puhatolva egyetlen még élő leányuktól, Hirsch Esztertől, Novitargból, csakis elhalálozásuk évfordulóját »jórczeit«-jukat, apjáét, mely adar 27-ikére esik és anyjáét, mely tévész 17-ikére esik,

Digitized by Google

tudhattam meg. Hogy melyik éve — hány éve, azt ő maga sem tudja már. Szegény feje! Eszter עמש kivételével mind meghalt gyermekeiket zsidó neveiken sorolom fel a M. Zs. Sz. phonetographiájával. *Majse* (Tarnow). — *Bórech* (Gorlice), akinek gyermekei közül ismertem Better Amáliát, Nagysároson, Józefl-t és Adolf-ot Wienben, Eljóküm-ot Borosjenőn és a budapesti IV. ker. reáltanodába járt Jakabot Csernowitz-ben. — *Mordche* (geometer). — *Eljóküm* (Zboró), akinek fiától Mózestől a zborói rabbitól folyó 1907 évi február 2-án kelt nehány adat áll rendelkezésemre. Nagyapánk »csecsevicz« jelzőjét ezen cousinom tagadja. A folyó 1907. évben Gleichenbergből Budapestre intézett egy levelében Weiss Jacob kurimai (Sáros) rabbi, Eljóküm unokájának mutatja be magát, mit ezennel registrálok. *Jaszele*, Lembergben volt tekintélyes szállítási és bizományos üzlete. Felesége családi neve Bardach. Fiát, Dr. Weiss Mór, csernowitzi ügyvédet és leányát, Henriettét is ismertetem; azt is tudom, hogy egyik vejét Rapoport-nak, a másikat Póráz-nak hítták, de nem tudom azt, vajjon ezen unokanéném R.-né-e vagy P.-né. *Wolf* 1840—42-ben apja miskolczi fiókjának társtulajdonosa.

Feleségétől, Fannytól, Fischmann E. Mózes és Berger Hanna leányától, per procurationem vált el fiuknak Vadász Edének, ezen adalékok szerzőjének, Miskolczon 1842. évi szeptember 5-én hétfőn ב' ראש השנה תרי"נ bekövetkezett születése előtt. Meghalt 1882 május 27-én szombaton. Vadász Ede felesége, Baumgarten Eszter, született Balassagyarmaton 1856 július 2-án, fiuk iurdr. V. Imre szül. 1879 ápril. 23-án és fiuk V. Ernő, a k. k. priv. Allgemeine Verkehrsbank Wien fiókjainak főnöke, született 1881. év április hó 4-ikén. Mind a kettő Budapesten. *Lévi.* — *Chave Lée* 15 éves korában 1833 augusztusban Komáromban tartotta esküvőjét Szófer Mózes, pozsonyi rabbi 18 éves fiával, Ábrahám Sámuel Wolffal. Meghalt 21 évig tartott özvegységében, 74 éves korában 1892. év január 24-ikén. Nehány exaltado avval gyanúsítgatta és rágalmazta, miszerint atyafilátogatások alkalmával Pesten megszegve apósa végrendeleti tilalmát, »sátlit« visel; hát ez nem igaz! Igaz azonban, hogy regényeket olvasgatott és ezáltal sógorának, Szófer Simon krakkói rabbinak, a התם סופר végrendelete egy másik pontjára vonatkozó magya-

Digitized by Google

rázata folytán azon végrendelet ellen mégis vétett. Ezen végrendelet egy pontja ugyanis így szól: בספרי רמד אל תשלחו יד magyarul: ne nyúljatok rabbi Mose Dessau vagyis Mendelssohn Mózes irataihoz, mely magyarázat mellett — azt hiszem — a jádnak a rmád-dal való rímelése is szól; Sz. Simon azonban, a nem quadratbetükkel írott rés és chesz könnyen összetéveszthető hasonlóságuknál fogva, a rmád rés betüjét chesz-nek olvasta, a rmád-ból imigyen חמד lett és ezáltal a mondat értelme is módosult következővé: regény könyvekhez ne nyúljatok.

*Rivé*-ről, Wahrmann Mayer Wolf feleségéről, a szépségéről és energiájáról is hires ezen prototyp »mechje-veib«-ról, itt csak ennyit. Valahányszor Amália leánya a franczia nyelvmester jövetele alkalmával W. Móriczka játszótársait, a kis Falk Miksát és a pesti kereskedelmi akadémia nagynevü igazgatójaként meghalt kis Levin Jakabot testvérétől elzavargatta, ő mindig ott marasztalgatta őket e szavakkal: »jól viselik majd magukat és ők is tanulnak«. Halálát szívburokvizeny okozta; két és negyedévvel utána meghalt férjeét is. Úgy hallottam, hogy ezen betegséget házastársak gyakran acquirálják egymástól. — *Szóre*, férjezett Korngold (Niepolomice, Podgorce mellett). — *Büne*, férjezett Ortner. Fia Ortner Sámuel volt, rőföskereskedő és többszörös háztulajdonos, 80 éves korában, folyó 1907. év márczius 14-ikén követte sírba feleségét, Neuer Zsófiát. Fiatalkori zsugoriságát öregségében hatványos jótékonysággal expiálta. Most meg visszaéltek bőkezüségével. Egy ízben több jeltelen sírhoz emelendő sírkőre kéregették segélyét; kaptak tőle másfélezer koronát, — a sírok máig is jeltelenek. Egyetlen fiát, Rezsőt nem ismerem; számos leányai közül csak a Nord & Czerkovitz-czégben Nord Mór barátom feleségét. — *Séndele* Stieglitz. — *Fradele* Osterjung. — *Eszter* Hirsch. Azt hiszem, hogy a volt magyarláposi rabbi Reb Jajkel-nek az özvegye.

Weiss nagyapám családjához még csak a következőket füzöm. A mult század közepén Miskolczon egy Weiss Eljóküm (Alkum) nevü szabóhoz, apám cousinjához küldögettek, járogattam. Leánya Hani elszegényedett.

Ugyancsak atyafiságot folytatott velem Miskolczon a »Pest városához« czímzett szálloda tulajdonosa, néhai Fejér



Digitized by Google

József, aki anyjának csak zsidó nevét tudom, Slajme Bórechten. Fiai egyike, Fejér József numismatikus. — Él-e még Römer Mihály, egy nagyszámú és jómódú család tisztes feje? Nagyon régen láttam a Wahrmannoktól atyafinak elismert ezen zsákost, az eszlári Römer testvérbátyját. Ma se mernék rá fogadni, csakugyan Krieger volt-e Rajze nagyanyánk vezetékneve, amint azt Weiss Mózes zborói rabbi vitatja és nem-e Römer, ami mellett a Römerekkel való atyafiságunk szól.

Még csak ennyit! Haragom nehéz elfojtásával már eddig is kénytelen voltam nem ignorálhatni egyik-másik mesümedünket; szívem meg-megújuló fájdalmát leküzdve, egyik-másiknak halálát önkéntesnek jelezni. Hát kérem szépen, ami az öngyilkosságok általam történt megemlítését és el nem hallgatását illeti, csak néhány névre utalással válaszolok: Quetelet, Krafft-Ebing, Lombroso, Laufenauer, Wagner von Jauregg etc. ודי לחכימא ברמיזא.

Ami pedig a hitehagyottak elnevezését illeti, higyjék el kérem, sem a bennmaradtakat nem akartam evvel bosszantani, sem őket csúffá tenni, ezt elvégezték már ők maguk.

Venio nunc ad fortissimum:

## Szófer Mose.

A חתם סופר, az orthodoxiának ezen hatalmas és jelszóvá szellemült vezéralakja, született apjának Sámuelnek, ennek feleségétől Rézltől, Frankfurt am Mainban 5523 tisri 7-én, pénteken. Tanítóját, Adler Náthánt elkiséri Boskowitzba, Morvaországba. Szemnitzben házasságra lép a prossnitzi Jerwitz Móse leányával, aki meghalt 5572-ben. Ettől nem születtek gyermekei. Miután Strassnitzban és ezután Nagymártonban rabbinuskodott és több nagy és hírneves zsidó község meghivása folytán azok rabbinusi székei közt válogathatott, 5567 lech-lechó hetének keddjén, 1806 okt. 21-én elfoglalta a pozsonyi rabbi-széket, melyet 33 évig töltött be, 5600 tisri 25-én (csütörtökön, 1839 október 3-án) bekövetkezett haláláig.

A 119-ik zsoltárnak, vagy ahogy az evangélikusok nevezik, az arany abc-nek 18-ik versében foglalt ואביטה :נפלאות szavak elseje adja a 33 évnek, másodika pedig az 567-ikinek a betüértékét. Sz. M. második felesége, akivel Kismartonban

Digitized by Google

esküdött meg, Szórl volt, a Kismartonban 5522 márchesván 11-én született és 5598 tisri 13-án (1837 október 12-én, csütörtökön) elhunyt poseni rabbi, Eger Akibának második leánya, annak első feleségétől Glikchétől. Sz. M. harmadik felesége volt az 5592 veadar 18-án 1832 márcz. 20-án elhunyt óbudai rabbi Heller Hirsch özvegye, kit 5595-ben vett nőül. Élete főművének, a halacha nélkülözhetetlen kincsesházának, a címe, a חתם סופר az ő személye nevévé idomult.

Gyermekei Sz. M.-nek csakis második feleségétől, a 42 éves korában elhunyt Szórl-tól születtek és pedig 4 fiú és 7 leány. Fiai:

*Ábrahám Sámuel Wolf*, született 5575 adar elsején, (szombaton, 1815 febr. 11-én), meghalt 5632 tévész 19-én (szombaton, 1871 decz. 30-án). Róla és családjáról lentebb külön kimutatás számol be.

*Simon* nagymártoni oszt krakkói rabbi, volt osztrák Reichsrath-képviselő, szül. 1821-ben, meghalt 1883 február 23-án, pénteken. — 1865 tavaszán Wienből Pozsonyba a Dunán lerándulójában a gőzhajó Hainburg közelében zátonyra jutott. Ekkor távsürgönyileg kért élelmiszereket, főképen italokat vittek ki neki a »Drau« bordjára. Órák hosszáig folyt parlamentirozással nagynehezen lehetett rábírni őt, hogy azt csónakbaátszállással hagyja el; kál vochajmerrel indokolgatta csökönyös vonakodását: »csak nem bízom magamat ezen kis teknyőre, mikor ezen nagy alkotványon is baj érhetett«. Pápán lakó fia, Akiba ekkor útitársa volt. — Még a Schottenthor közelében fennállott ideiglenes »Reichstagsgebäude«-ben a Taafe korszakban egy fontos ügy tárgyalása alkalmával, az ülés öreg estéig is elnyúlhatónak igérkezett, Sz. Simon az esti szürkületnek a מנחה זמן végháthatárának beálltakor távozni készült. Pártjának minden egyes szavazatra égető szüksége lévén, egy Whipper a szökevénynek útjába állott és őt a pártfegyelemre hivatkozással marasztalgatta és Szófernek, ki az elodázhatlan Gottesdienst-tel is mentegetődzött, e német közmondással — Herrendienst geht vor Gottesdienst — válaszolt; Reb Sime Króke — így is hítták — nem maradt adós a szellemes riposttal, mely így hangzott: Wie ich glaube, haben wir Abgeordnete nicht Herren, sondern dem Volke zu dienen. A párbeszéd Sz. S., a kolomeai képviselő azon konczessziójával



Digitized by Google

ért véget, mely szerint marad, ha jó negyedórán belül kilencz 13 évnél idősebb zsidót kerítenek neki és az így létesült minjánnak a parlament valamelyik termét félórára rendelkezésére bocsátják. A paktum létrejött, a Whipper kocsijába vetette magát és csakhamar még két megtelt fiakertől követve diadalmasan visszatért. A közel Salzgries-en toborzotta a minjant ... ... ... a fekete herczeg Liechtenstein Alajos.

*József* Nagysúron, Pozsony mellett gazdálkodott és 1881-ben 63 éves korában meghalt.

*Iczig Léb* gyermekkorában hunyt el.

*Hindl* Ehrenfeld David Hirschné, néhai E. Sámuel חתן סופר nagymártoni, néhai E. Saul szikszói és néhai E. Jesája sárospataki, valamint E. Simon nagymihályi rabbiknak és Akibának reb Májrem Trebitsch fakereskedő vejének anyjuk.

*Gitl*, előbb Kornitzerné, majd oszt' Spitzer Salamonnak, a wieni »Schiffschül« rabbijának a felesége.

*Jitl* Geigerné (Eperjes).

*Szimche* Lehmanné (Pozsony) él még ע"מ"ש

*Recha* Friedmanné (Nagytapolcsány).

*Rézl* és *Eszter* lánykorukban haltak meg.

### Szófer Ábrahám Sámuel Wolf a כתב סופר.

Apjának a pozsonyi rabbiszékben és jesiba élén utódjáról, kinek mint nagybátyámnak házában 1864-ben és 65-ben mindennapos, tőle jó szemmel látott vendég voltam, ezen folyóiratban is, de bővebben dr. Weissburg Gyula »Jövő« czimü hetilapjának 1898. évi január 14-én kelt 2-ik számában, ott és akkor még mint Anonymus közöltem különféléket.

Mielőtt jelen közleményeim szerkesztéséhez hozzáfogtam. a már meglevő jegyzeteim ellenőrzése szempontjából is, gyermekei legifjabbikának, kedves cousinomnak, Salamonnak Beregszászon megjelent, Munkácson 1893-ban Blayer & Kohn betüivel 68 nyolczadrét lapra nyomtatott חום המשולש czimü Eger Akiba és a két Nagy Szófer életrajzait tartalmazó füzetét olvasva, arról győződtem meg, hogy újabbat, lényegest, az általa közlöttekhez nem toldhatnék már. Nem hallgathatok el azonban egy érdekes, még sehol sem olvasott epizódot, melyet Bad-Hallban 1875-ben közölt koromlai Schey Károlylyal és

Digitized by Google

velem a budapesti juniusi árvizkárosultak javára, tiszta ezer forintot eredményező, általam, akkor fővárosi tanácsjegyzőtől rendezett tánczestély alkalmával a vállalat védnöke, Rohan Viktor herczeg, vezérőrnagy. A Kszáv Szófer 1852-ben egy nagyobb küldöttség élén köszönte meg a fiatal császárnak azon legkegyelmesebb döntését, mely véget vetett azon tilalomnak, mely szerint itt a palesztinai hitsorsosok részére segélyadományokat gyüjteni, a segélypénzeket oda kiszállítani nem szabadott. Alig zárult be a kegyesen fogadott és elbocsájtott küldöttség mögött a burg fogadóterme és a küldöttség egy tagja megfeledkezve helyzetéről elkiabálja magát: »Ünser malchüsz ... ... e chosüv ... ... hündert jór zal er lébn«, a küldöttség tagjait magával ragadván — exempla trahunt — ezek harsány Ómén-nel felelnek. Az etiquette-ellenes zaj az antichambreből a császár termébe is hallatszik, onnan egy szárnysegéd kijön és a küldöttség halálra sápadtan reszkető tagjait kérdőre vonván, bocsánatot kérő magyarázatokról jelentést tesz a felségnek, aki »das walte Gott ... ... ich danke ... ... man lasse sie unbehelligt« szavakkal vet véget az ijedelmes helyzetnek.

Élete utolsó évében 1871-ben, ekkor öcscsével, Simonnal együtt Marienbadban keresett gyógyulást, enyhülést. Mikor vége közeledtének érzülete fogta el, arra kérte érte imádkozó környezetét, hogy a szokásos zsoltárokat ugy mint apja is rendelte, az 57—59, és a 75-ikkel toldják meg. Mindanégy zsoltár két kezdő szava אל תשחת. Apja székében 33 évig ült גל עיני ואביטה נפלאות. Szombaton 5633 יש' מבת 1871 deczember 30-án szállt el nemes lelke az ő szép testéből. Szabadjon nekem is jellemezni őt ... ... ... csak három szóval: Uri ember volt. — Feleségéről fenn Weiss-éknál szó volt már.

Gyermekeik: *Szórl*, Strasser Jakob Léb felesége (Pozsony). Ezek fiai: Jonathan, az országos aut. ortodox iroda főlevelezője, Akiba tokaji és Salamon debreczeni rabbik, Ignácz nagyváradi konzervgyáros; Rajze nevű leányuknak férje pedig Schlesinger Akiba, a legendariai Rodis fia és a Schlesinger József budapesti és wieni zsidókönyvkiadó czég társtagja. *Róchl*, Deutschné, meghalt 1906-ban Hagymásláposon.

*Akiba* Miaván és *Majse* Vámosudvarhelyen, Kisküküllő-megyében gazdálkodnak.

Digitized by Google

## Rabbi שמחה בונם Szófer Bernát.

A harmadik egymásutáni Szófer a pozsonyi rabbiszékben és jesiba élén, apja ezen örökébe apósa reb Perecz Neumann wieni selyemárúkereskedéséből lépett. Erős meggyőződésem, hogy szerénységéből eredő azon tépelődése, nem fog-e majd csorbulni alatta két nagy elődjének örökhagyománya, nem fog-e majd elhomályosulni intézményeik fénye, megőrölte őt és búskomorrá változtatta ifjusága vidám temperamentumát. Hozzájárult a baj fokozásához a magyar zsidóság keblében az ő rabbinussága kezdetekor hevesebben duló felekezeti viszály, melyben neki, a békülékeny természetünek invita minerva kellett vállalni a »Rufer im Streite« szerepét, mely tényleg másoké volt; ő csak a czégér; fényes szelleme csodálatosan sokáig tartott ellenállás után, idősb fiának, pár év előtt beállott halála folytán is elhomályosult; Izrael egyik Pharusa összeroppant. Meghalt 5667 kiszlev 15-én, 1906 deczember 2-án Frankfurt am Mainban. Én, aki benne nemcsak egyik legelőkelőbb cousinomnak, de ifjukori barátomnak elhunytát gyászolom, róla gyászéve letelte előtt többet most nem irok.

Feleségével, fennevezett Neumann leányával, 1865 tavaszutóján kelt egybe Wien melletti Badenben, szomorú auspiciumokkal. Nehogy a költséges lakodalmat el kelljen halasztani, nagy betegen ment a »chüpe« alá; ágyba dőlt; dr. Dietl wieni híres sebésztanár a perinaeum-on végzett sikeres műtéte és a »kisasszony-rebeczin« gyöngéd ápolása végre kisegítették a hetekig nyomta ágyából. A tragice kezdődött házasságnak egy komikus episodja is jut itt eszembe. Akkor, úgy emlékszem 1872-ben, az ujságok is kiszerkesztették, Marienbad kurlistéjéből a következő bejelentést: Frau Rosa Schreiber Oberrabbinerin samt Gemahl etc. etc. aus Pressburg. A »samt Gemahl« azóta szárnyat öltött ma röpige. Vajjon hogy írta be magát anno dazumal, mert oda is járt, a jaffai tengeri fürdő kurlistéjébe, nem tudom.

Fiukról rabbi *Szófer Akibáról*, a pozsonyi rabbiszékben alig egy éve, a jesiba élén már régebben az egymásutáni Szóferek negyedikéről most még egyebet nem közölhetek, csak azon héber szöveget, mellyel látogató jegyén köszönte meg az apja elhunytakor hozzá intézett részvétnyilatkozatokat:

Digitized by Google

ב"ה

יקכל בזה רב תודתי על אשר ברכני בברכת תנחומין בברכת היוצאות מקרב לב נאמן על שבר הגדול כי נלקח עטרת תפארת ראשי נזר פאר כל ישראל אאמו"ר הנה"נ זצוק"ל וד' ירפא את שברינו וינדוד פרצותינו ופרצות עמו ישראל ברחמים אכי"ר.

עקיבא בן הנה"נ מהרש"ב סופר זצוק"ל חכ"מ
אב"ד דק"ק פ"ב יע"א.

Rabbi Sz. Akiba felesége, Eugenia, nagybátyjának Iczig Lébnek nagymüveltségü leánya, kivel házasságra lépett Drohobyczon 1899 deczember 6-án.

*Hindl*, Hirschné (Nagybánya) *Iczig Léb* a drohobyczi nábob, a szentföldi zsidóság galicziai nószi-ja, őszinte fájdalmamra is, elhunyt folyó 1907. évi junius 25-én, ezért is nem találkozhatván ezen tisztelt cousinommal az idén, mint évek óta rendesen, Marienbadban, hol az általam nagyrészt ismert családja valamennyi tagjaira vonatkozó adatokat tőle rövid úton kaphattam volna . . . ezen hiányt a gyászév letelte után szabadjon majd pótolnom. Ha nem pótolhatnám, maradjon majd a hézag זכר לחרבן.

A nószi czím ifjabbik fiára, Dávidra, ment át, aki Kassán 1898 október 18-án lépett házasságra Scharmann Serenával és most Kassáról, hol banküzlete volt, Drohobyczra költözködött. Bátyja, Sámuel, Budapesten szintén banküzletekkel foglalkozik.

Érdekes, hogy a drohobyczi petroleum-nábobok Drohobycz-Boryslaw-i tíz kilométeres viczinális vasútján az üzem és forgalom szombaton és zsidó-ünnepeken szünetel.

Itt ragadom meg az alkalmat annak hangsúlyozására is, miszerint perczig sem ámítok senkit avval, hogy adalékaim tökéletesek; azok csak lelkiismeretesen pontosak és bőségesek; bár nehány *nagy* emberre vonatkoznak és csak is *nagy* fáradozással szerezhetők be azok ... ... ... még annyi köszönet sincs bennük, miszerint gyüjtőjük az in magnis ac voluisse sat-tal vigasztalódhassék.

*Rabbi Sz. Simon* egri rabbival húsz év előtt vitám volt. Ő akkor alapította itt a hordárok »Somré sabosz« egyletét; én azt vitattam, hogy minden zsidó ipso mosaismo sajmér sábosz; bár nem vagyunk egymás haragosai, mégsem beszéltem vele azóta, de találkoztam vele minden tavaszkor . . . . .

Digitized by Google

a Franck-kávé של מסה hechserjein. *Rajze*, Freyné (Dunaszerdahely) fiuk Mayer rabbi Nagysurányon. *Salamon* azelőtt Derecskén, most Beregszászon rabbi.

**Fischmann Mózes miskolczi és borsodmegyei rabbi.**

לכבוד אהובי תלמידי הרב המופלא מו"ה הרר אברהם ליבשיץ. Ezen megszólításban részesül dédapám, kinek emlékére az én zsidó nevem is אברהם, a nagy Landau Ezechieltől, annak azon 15-ik responsumának élén, melyet a נודע ביהודא מהדורא תנינא חלק יורה דעה közöl.

Az 1829 október 22-én elhunyt ezen Libsitz Ábrahám, Csehországban, Neuhausban kerületi rabbi volt és még mint סגי נהור is folytatja kis jesibája élén a tanítást. Anyját — így tudom ezt egy a pesti ש"ס chevrának ajándékoztam imádságos tábláról — Leának hívták. Két fia volt: Jecheszkl Majse, az idősebbik és Nószn Dóvid, az ifjabbik. Én csak az idősebbikre, az édes anyám apjára és családjára, vonatkozó adataimat közlöm majd imitten és pedig a Wahrmannokra, Weissokra és Szóferekre vonatkozó fentebb közölt adataimmal egyidejüleg, azon atyafiságí illetve sógorsági nexus folytán is, melyet nagybátyámnak Fischmann Simonnak Wahrmann Reginával és Weiss Wolfnak Fischmann Fannyval kötött házasságaik létesítettek. F. Mózes született 1795 február 20-án, a nála három évvel idősebb feleségét egy morvaországi trieschi jómódú kereskedőnek Bergernek leányát, Hannát — aki meghalt 63 éves korában 1856 februárban — mint 16 éves legény vette nőül; hiszen ennek majdnem egész hozományát és a maga vagyonának 80 százalékát vesztette el az 1811-iki osztrák államtönk folytán. Hogy Nikolsburgon és Trebitschen kívül egyébütt is volt-e jesibán, nem tudom. Azt sem tudom, vajjon hazánkba 1836-ban 41 éves korában történt bevándorlása előtt, csak egyhelyt volt-e rabbi a morvaországi Schaffa-ban, ahonnan Miskolczra került, avagy egyébütt is, például Csehországban Myskewitzen, ahol gyermeke is született. Mindegy! A M.-Zs. Sz.-t csak a magyarországi rabbi érdekli . . . ilyen pedig négy évtizedig volt.

F. M. a harminczas években a Wien melletti Badenben fürdőzve, az ott időző Szófer Mózesnél tisztelgett, kinek a 35 éves délczeg rabbi csakhamar különös kegyeibe jutott.

Digitized by Google

Kellett pedig ez ismerkedésnek már 1832 július 22-énél jóval előbb, talán még 1831-ben létesülnie; mert mindketten jó színben látták ugyancsak Badenben a fennemlített napon Schönbrunnban elhunyt reichstadti herczeget. Aki a morvaországi zsidók 1848 előtti polgári állapotáról, az őket quasi numerus claususba szorító gyalázatos házassági rendeleteket és az ezekből folyó (»familianten-migranten«) nyomorúságos viszonyokat ismerve, fogalommal bír, az természetesnek fogja találni azt is, hogy F. M. felhasználva Szófer Mózesnek vele szemben el nem titkolt rokonszenvét, esedezett hatalmas protectoránál, hogy az 5 akkor már megszületett illetve serdülő fiaira való tekintettel is, ajánlja be őt alkalmi üresedéskor valamely magyarországi zsidó község rabbiszékébe. Nem hiába kérte . . . Paszelbarg (burg?) Ábrahám miskolczi rabbi halálával megüresedett az ország egyik legnagyobb zsidó községének rabbiszéke, amellyel az egész Borsodmegye főrabbinusi czím és hivatal együtt járt. Különben is, de azért is, mert a miskolczi rabbinátus competentiája az egész Borsodmegyére kiterjedt, be kellett várni a tekintetes vármegye KK. és RR. jóváhagyását, mely 1835 július 31-én megadatván, Fischmann E. Mózes feleségével Berger Hannával és még tíz tagot számláló családjával — csak 11-ik gyermeke Czili született Miskolczon — 1836 márczius 27-én vasárnap foglalta el állását, melyet 1874 deczember 16-án szerdán délután 2 órakor bekövetkezett elhunytáig töltött be. Második felesége, kivel élete utolsó 16 évét töltötte el, egy Hunfalváról elvett szepesi özvegyasszony, visszament a Szepességbe. F. Mózesnek csakis Berger Hannával nemzett gyermekei a következők:

*Róchl* férje Davidsohn David Kaboldról; Irinyi gyufáinak a hazában egyik legrégibb gyárosa. Tönkre menvén, tanítással foglalkozott 1870-ben bekövetkezett haláláig. Kis József, hazánk dicső poetája is kosztos-tanítványa volt. Fiukat, Ábrahámot, egy téglagyár pénztárosát egy munkás — mert utalvány nélkül nem adott neki előleget — agyonlőtte, aztán magát 1903-ban. Egyik leányuk Juli Kótajra ment férjhez, a másik Peirl férjével Seligman czukrászszal Amerikába vándorolt. Peirl 1849-ben történt születésekor Miskolczon Tscheodajeff egy kozákja lóháton ugratott a betegágyasnőnek szobájába, mely a félemeleten volt; gratulált neki; egyet rántott a

Digitized by Google

kantáron és lovastól leugrott a félemeletről. Davidsohn Davidnak Pozsonyban még élő cousinja az agg lámdán reb Dovid Lákenbach vezetékneve Neumann. Apáik fitestvérek voltak. Davidsohn-Neumann!! pendant a Mattersdorf-Wahrmannhoz.

*Jakab* és *Sije* (József-Antal) ikrek. Jakabnak és feleségének néhai Rosenfeld Mayer nagyváradi rabbi leányának Leának fia József és leányuk özv. Guttmanné Cheile. Ez utóbbinak fia Ármin, Gerő Attila, aki a M.-Zs. Sz.-ben is gyakran pöngeti lantját, férje Cserhalmi Hecht Irén írónőnek. József Antal a szabadságharczban mint hadélelmezési tiszt vett részt. Szemere Bertalan, ki vele mint a szilvási gróf Keglevich titkárjával ismerkedett meg, mint futárt vette nehányszor igénybe, amiért is pár hónapig az aradi casamatákban volt elzárva. Hazajövet szállítási üzlete volt Grósz Leo-val, később társa volt sógorának Gretsch Emanuelnek, aztán a miskolczi izr. hitközség jegyzője. Feleségül vette Tiszafüreden Ernst Emmát. Egyik fijuk Newyorkban 239 East 18-th St. dr. Fishmann Arthur orvos, a másik Fodor Lajos biztosítási titkár Sarajevoban. Álljunk meg itt csak egy kissé!

Mondok ezen ikrek gyerekkorából egy mesét, legkevésbé azért, hogy adataimat fűszerezzem vele, hanem a belőle leszűrendő okulás és tanulság kedveért. Ha saktert valami szabályellenességgel terhelnek, vádolnak és a hitközségnek erga ritualia legelső őre, a rabbi őt a vizsgálat tartamára hivatalától felfüggeszti, akkor a terhelttől, akár az áristomra itélt katonatiszttől a kardot, elveszi a chalifnak nevezett metszőkést. Elveszi néha a kifogástalan saktertől is revisió czéljából. A két nebuló Jakab és Sije valahogy kézrekerített apjuk szobájából egy efféle chalifot; Jakab a sakter szerepét vállalta, Sijének a borjuét osztotta, ennek a nyakán — szerencsére a főütérig nem hatolt — vágást ejtett és a vérző borjut re bene gesta a patakba tolta, ahonnan a közel malom molnárlegényei a fuldokló és vérző fiucskát kifogták. Orvos csakhamar kéznél volt, a sebszéleket összevarrta. A »borju«, ki Miskolczon ezelőtt négy vagy öt éve circa 85 éves korában meghalt, több mint tíz évvel élt tovább a mult század 90-es éve elején Nagyváradon elhunyt »sakterjánál«. Fogadni mernék arra, hogy a tetemét mosdató chevraisták a nyakán észre-

Digitized by Google

vehették hegvarratot a vitéz honvéd sebe nyomának tekintették.

*Fanny* סינלא בת חנה édes anyám, ki 1906 deczember 21-én pénteken ד' טבת közel járt munkás, igénytelen és jámbor élete 89-ik évéhez. Aki érti azt, hogy a lelkészi szónoklatok legnehezebb fajtája a casualis praedikációk és ezek leghálátlanabbika a halotti beszéd, melyet legkevésbé azok hallgatják, akiket leginkább illet, az a hallgatóságát mindig elragadó mesterszónoknak dr. Bárány József kecskeméti főrabbinak édes anyámat elbúcsuztató praedikációját, mert »in der Beschränkung zeigt sich der Meister«, Bárány remekeihez sorolhatja. (Fogadja ő főtisztelendősége ezúttal is hálás köszönetem és kiváló tiszteletem őszinte kifejezését.)

Édes anyám életének csak egy vonásáról hadd tegyek itt is említést; hajlott a telepathia felé. Egy éjjel ugyanis, már Miskolczon laktakor, nagybátyáról Fischmann Nathan Dávidról, édes apjának Csehországban maradt egyetlen testvéröcscséről azt álmodta, hogy az tachrichimjaiba öltöztetve fekszik koporsójában. Pár nappal ez álom után a posta meg is hozta F. N. D. halálának hírét, mely szerint nevezett ugyanazon éjjel hunyt el, amikor nieceje őt halottnak álmodta. Minthogy életében még néhány álom valósult és egyetmást a mult XIX. század 30-as és 40-es éveinek romantikusai és az 50-es évek elején palotában, kunyhóban űzött asztaltánczoltatás is istápolt, annálfogva meg volt benne a spiritismus iránti hajlam, bár soha nem is vett részt efféle seance-okban és egyébként sem érintkezett — hiszen úgyszólván senkivel sem érintkezett — a spiritismus adeptusaival.

Első férjétől 1842-ben elválván, másodszor ment férjhez 1853 február 22-én Schönwald S. Vilmos akkor balmazujvárosi kiskereskedőhöz, aki született Tiszalökön 1820 julius 3-án. Ez a vágujhelyi jesibáról Galicziába Bialára került házitanítónak, innen Miskolczra, hol boltocskát nyitott és ahonnan Balmazujvárosra költözködött, ahol tönkremenvén, 1856/7-ben Debreczenben és 1857 őszétől fogva Kecskeméten az izr. hitközség iskoláján a héber tárgyak és a rajz tanítója és 1875 őszéig, mikor opacitater in corpore vitreo nevű szembetegség megvakulással fenyegeti és hivataláról lemondva, ismét boltocskát nyit, melyből azonban csakhamar kipusztul,

Digitized by Google

magának és merem mondani, hitközségének, valamint egyéb több hitközségnek üdvére, hasznára. A megvakulás, melylyel nem kisebb tekintélyek mint Arlt, Hirschler, Jäger, Schulek fenyegették a ma 88-ik évében עמש is kaligrafice irogató akkor 55 éves férfiút, hálisten be nem következett és a hivatalát többé vissza nem kaphatta hebraista, fokozódott buzgalommal fogott első szerelme a תנ"ך és a talmud míveléséhez, ahol fényesen bevált, mit jelesebb tanítványainak névsora implicite bizonyít. Ezen névsorban ott találhatni a budapesti rabbiseminarium valamennyi kecskeméti származású egykori rabbinövendékét, valamint Barna Jónás igazgatót és tanügyi írót, továbbá a Driethomában (Trencsén) született dr. Fuchs Sámuelt, a Luxemburg főherczegség főrabbiját és a firenzei collegio rabbinico növendékét, Friedenthal Ármin urat. Legtöbb tanítványát ingyen tanította. Ezért is egyéb erényeiért is közbecsülésnek örvend. A rabbiképezde könyvtárának legelső alapjához már 1875-ben egy rekesz értékesnél értékesb héber és modern könyvvel és folyóirattal járult.

*Simon Hirsch* שמעון צבי 1846-tól 1879 január 14-ig, mikor Budapesten engem látogatva, lakásomon szívszélhüdés folytán 58 éves korában meghalt kecskeméti rabbi. Nikolsburgban tanult, ahol a piaristáknál a gymnasiumba járt és akkori bölcsészeti tanfolyamukat hallgatta. Kiválóbb jesibái közül az ungvárit emlegette legtöbbször. A szabadságharcz idején két ízben vetették fogságba, persze osztrák tábornokok. Első ízben Haynau, ki 1849 julius 27-én Kecskeméten üti fel hadiszállását, ott »enyeleg« a zsidókkal, azokra több százezer forintnyi hadisarczot kivetve. (Haynau ezen őrületes parancsát a M.-Zs. Sz. VI. évfolyamának 188-ik lapján olvasható 176-ik kútfő közölte már, amiért itt csak rámutatok.) Maga elé czitálja előljárójukat, néhai Schweiger Salamont, Márton apját és rabbijukat F. Simont és rájuk förmed: »Maguk zsidók, ez már maga Verbrechen; de még Rebellerek is — ez dupla Verbrechen; maguk tehát akasztófára való Verbrecherek«; minden teketória nélkül becsukatja őket, de harmadnapra épúgy kiereszteti őket. Szombat is volt és vasárnapra, úgy mint az idén תשעה באב נדחה is esett, szombaton tréfit nem, vasárnap, a zsidóság második legnagyobb bőjtje miatt, még kósert sem fogyasztván; a főhadiszálláson

Digitized by Google

volt, egy régibb ismerősük, egy törzstiszt, szabadította őket ki hétfőn kritikus helyzetükből; valahogy sikerült neki Haynauval elhitetni, hogy ez a két véletlenül »gutgesinnt« ember a gyanusítást annyira szívére vette, hogy — fegyver vagy méreg hiányában — önkéntes éhhalálra tökélte el magát. Másodízben Kempen von Fichtenstamm altábornagy birodalmi főzsandár csukatja el őt is, Schweiger Salamont is. Ennek meséjét a »Pester Lloyd« 1879 április 24-iki lapja közli Schw. S. elhunyta alkalmából. F. S. 1846 előtt valamelyik évben a dúsgazdag ékszerész és műantiquarius Stern Áron Lőwy fiának, Sámuelnek nevelője lévén, tanítványa nevezett apjának egy meleg levelétől ajánlva, társával Schw. S-al kihallgatást nyert a Novarai döntő győzelme óta mindenható Radetzky tábornagytól, akinek St. A. L. egykor házizsidója volt. R. rámutatva arra, hogy Haynau-nak a császár alteregojának ügyeibe senki — még ő sem — avatkozhatik, a tőle kért enyhítő közbeszólást megtagadta tőlük, de türelemre intette, ügyes halogatásokra utalta őket, amiközben e szavakkal »egyébiránt is már nem sokáig tart még ennek a hóbortosnak (Rappelkopf) az aerája«. Fontos államtitkot surrantott ki nyelve kerítése mögül, amit még a két kérvényezőnek engedélyezett audienczia befejezte előtt észrevévén, őket szállásukra érkeztükkor elfogatta és pár napig becsukatta. Jól bántak velük, az áristomnak egyéb czélja nem volt, mint az, hogy a fontos államtitok kifecsegése paralysaltassék. F. S. egyik főbb ambicziójáť az elemi iskolának mintaiskolává való fejlesztése képezte. Sikerült is neki jelesbnél jelesb tanerőket acquirálni hitközsége iskolájához, köztük Vágujhelyről Veigelsberg Leot, a »Pester Lloyd« hírneves szerkesztőjét, aki 1867 előtt négy évig tanítgatott egy iskolánál. Jesibája F. S.-nak nem volt; négy-öt tanítványnál többet egyszerre nem gyüjtött maga köré, ezek közül a jelesebbek néhai dr. Kohut Sándor székesfehérvári, majd pécsi oszt' nagyváradi, végre newyorki rabbi és Maybaum Zsigmond berlini rabbi. Az óbudai izr. hitközség 1858-ban küldöttségileg kínálta fel neki rabbiszékét, mit ő, valamint a győrit és a temesvárit, köszönettel elhárított magától.

Felesége, Regina, néhai dr. Wahrmann D. J. nagyváradi rabbi leánya, él még עמש; fiaik József és Fényes Adolf

Digitized by Google

festőművész, ki született Kecskeméten 1867 april 29-én. *Lea* első férjétől, néhai Lévi Mór nagyváradi hamuzsirgyárostól, a nápolyi dúsgazdag bankár Levy fitestvérétől, reb Zánvl Ajon fiától egy leánya született, Kolliner Jakabné; a többi számos gyermekeinek apjuk második férje volt, néhai Wiener Joab, igen jómódú nagyváradi terménykereskedő és szőllőbirtokos.

Reb *Feis* שרגא = Feibis = Phőbus vagy Ferdinand, mely utóbbi névvel élt nemzsidókkal szemben. Testvéröcscsétől, Joachimtól, sajtó alá bocsájtott egy életrajza szerint született Myskewitzben Csehországban 1825 april 16-án. A vágujhelyi jesibáról hazatérvén, testvérbátyáitól Sijétől és Simontól ahhoz, hogy házasságra lépésével megelőzhesse őket, beleegyezésüket illetve bocsánatukat kérte, nőül pedig elvette a szent földről Gyöngyösre visszaköltözött Netter Seligman bőrkereskedőnek erénydús, istenfélő leányát, Mirjamot. E sorok sajtó alá bocsájtásakor ezen folyóirat tisztelt szerkesztője nevezettnek egy másik biografiájáról (Nite Bachurim) tett említést, melytől azonban eltekintek, mert csak közvetlen autoptikus adataimmal akarom kiegészíteni ezen nagybátyámnak »je nach der Parteien Gunst in der Geschichte« lebegő képét.

Poseur volt, amit a szónoknak mint mestersége egyik accessoriumát megbocsájthatni, sőt tőle mérsékelt adagokban elvárhatni; de hát valamint a szinpadon kivül kothurnuson lépkedő szinészt nem igen veszi be gyomrunk, úgy a magánéletükben posóló alakokat sem. Efféle poseólásnak tartom én reb Feis azon viselkedését is, mikor apját meglátogatva, külön eleséget, etetett . és nem hizlalt liba zsírját, edényt hozott magával, mert annak konyháját nem tartotta eléggé kifogástalannak, hiszen két e konyhában sürgölködő nőtestvérének divatos ruhaujja a vállról csak a könyökig ért, az egyik pedig homlokig érő »hórhaub« helyett »sátlit« viselt. Apjának sakterjeibe sem bizott meg, amiért is csak magasaktolta baromfit sütött, pároltatott a maga edényeiben, melyeket éber szemmel őriztetett kiséretének hol egyik hol másik alakjától. Folyton-folyvást praedicált: zsinagogában, azonkivül, jövetmenet, akár mint látogató, akár mint meglátogatott. Látogatói pedig nemcsak azon városba valók voltak, hol lakott, de a környékbeliekből is sokan, akár bucsujárogatók, úgy özönlöt-

Digitized by Google

tek tartózkodása helyére, hogy »hét megyében híres« magideszjében gyönyörködhessenek. Methodusa a szemléltető volt és muszarbeszédjeinek, »welche wieder gezunden« a hatása oly közvetlen, hogy látogatói némelyike ingujjig, némelyike még tágabb pongyoláig vetkőzött le előtte, mikor beszédjének befejeztével a Mózes III-ik könyve XIX. fejezetének 19. versében tiltott שעטנז gomboknak lefejtéséhez fogtak. Ábrahám a Santa Clara egykor annyira elragadta a wieni asszonyokat, hogy az általa kijelölt czélra már praedicatiójának befejezte előtt leszedték magukról ékszereiket és ott hagyták a templom oltárán; reb Feis auditoriuma is lenyesegette öltözeteiről a שעטנז gombokat vagy bélést, azonban kabátjaikat, ruháikat haza vitték, tovább viselték. Hát ezen ruhanemüek nem és csak gombjaik voltak שעטנז? Kérdem, vajjon ezen nyesegetések, gomblefejtések mik voltak egyebek, mint poseolások? Reb Feisnak az ő apjával szemben tanusított viselkedése — melynek emlékét imitten korántsem mint nagybátyám vádlója, hanem csakis mint súlyosan megszégyenített nagyapámnak, mondjuk apologetája frissítettem fel — akkor csakhamar megteremté gyümölcsét. Amit Metternich ma már helytelenül állítana rólunk magyarokról: Hinter meinem Garten am Rennweg beginnt der Orient, azt in rebus iudaicis akkor is, ma is mondhatni Miskolczról, ahol a hazai zsidóság különféle árnyalatai érintkeznek, egymással gyakran harczolva. Ez volt az a terep, amelyiken reb Chajeml Szentpéter és reb Hillel Sziksz, az előbbi a Sajószentpéterről Munkácsra és onnan a pesti orthodoxok rabbiszékébe meghítt Szófer Chajim és az utóbbi az אל העדרים czímü Syllabusnak Szikszóról Kolomeába meghítt reb Hillel csakhamar neki mentek az úgymondták a fia által is elitélt miskolczi rabbinak, kire rásütni merték a זקן ממרה bélyegét. Azt is poseolásnak kell minősítenem, azt t. i. hogy חצות-jainak rendezésekor elébb valamelyik két bócherjét kiküldte a város kapuin, nézzenek körül, jön-e már a גאל צדק? Búsan visszatért ecclaireurjeinek nemleges válaszára aztán sírva fakadt és így fogott a חצות recitálásához.

Az efféle poseolásaitól eltekintve, melyekre nem is szorult, mert senki sem vonta kétségbe jámborsága és tényked̈éseinek őszinteségét, párját ritkító jó ember volt. Községei szegényeit

Digitized by Google

jó tanácscsal, közbenjárással, pénzzel és zálogtárgyak kölcsönadásával támogatta. Zálogtárgyakkal? Igenis, mert gyakran adta oda készpénzhiányában gyermekeinek a komáiktól kapott sorsjegyeit — neki nem volt megtakarított pénze — felesége ékszereit, valamicske ezüstnemüjét egyik-másik segélyre szorult hivének. Első rabbinatusából, a szikszóiból, Kolozsvárra ment rabbinak, ahonnan Pozsonyba került maggidnak a כתב סופר mögé annak e czélra előzetesen kikért beleegyezése folytán is.

Az 1868-iki congressusra a pozsonyiak őt küldték és Pappenheim Kálmán ottani bankárt követjük gyanánt. Azóta szintén elhunyt özvegyének és becsületére váló számos jól nevelt gyermeke hátrahagyásával istenfélő életét befejezte 1881 május 28-án. Itt tartom helyén valónak annak felemlítését is, miszerint a fennevezett Szófer Chajim a kiskunhalasi, majd oszt paksi rabbi néhai Szofer Eliezer Zuzman = Jalkut Eliezer és a pesti ש"ס chevra tavaly elhunyt főlectora Szófer Wolf a pozsonyi Szóferekkel nem voltak rokonok; a pozsonyiak különben is a polgári érintkezésükben a Schreiber előnevet használják, talán egyéb Szóferekkel való összetévesztésük meggátlása czéljából is..... van mire vigyázniok.

*Eszter* = Netti, Grecs Manó az 1878. évi miskolczi árvíz folytán, mely árúit részint elsodorta, részint használhetetlenekké rongálta, tönkre jutott textilárú-kereskedő felesége. Mindketten meghaltak Wienben egyetlen fiuknál Edénél. aki ottan kereskedő.

*Mirl* = Miczi második felesége a néhai tiszabeöi rabbi fiának és Hirsch egykori aszódi rabbi unokaöcscsének a Tiszabeön 1833 február 9-én született עמרם ר'-nak, ki vele 1856 april 8-án lépett házasságra. Hirsch Márk első felesége és egyetlen gyermeke elhalálozván, ő a nemcsak zsebtolvajai után hirhedt volt, hanem a rabbijával Alexandersohn-nal folytatott pöre révén a zsidó világban hírnevessé vált Heöcsabáról, ahonnan gyakran be-belátogatott Fischmann Mózes majdani apósához, Prágába ment a nagyhírű Rapaport S. L. jesibájába, ahonnan 1855-ben haza térvén, Karczag székhellyel a nagykunsági zsidóság rabbijává választatott. Ezen kerület rabbinatusát megtarthatta hívei beleegyezésével akkor is, midőn 1858-ban apjának egykori rabbiszékét foglalta el Tiszabeön, ahonnan 1861 nyarán Óbudán néhai Münz Mózes

Digitized by Google

és néhai Heller Hirsch utódjává választották. A szavazási urnában valamennyi fehér golyó közt talált egyetlen fekete golyót az ájinhare paralysálása céljából legjobb barátja csusztatta a többi közé (Jettatoria). Óbudán kifejtett működésével annyira magára vonta báró Eötvös József figyelmét, hogy ez őt vallásügyi minisztersége korában nehányszor mint biztosát küldte ki. Ezen kiküldetések (Kassa, Szombathely) története ismeretes lévén és közleményem keretébe be sem férvén, csak annyiban felemlítendő itten, amennyiben magyarázatául szolgáljon azon buzgólkodásnak, melyet az 1868-iki congressus mindkét pártja fejtett ki körülötte a czélból, hogy csatlakozásra bírja. De ő habozott is, majd oszt' tornyai Schossberger S. W.-al, podhrágyi Popper Lipóttal, Ludassy Mór miniszterelnökségi sajtófőnökkel egy középpárt alakítását sikertelenül próbálgatván, utolérte őt is a neutralisoknak sorsa, melyre Sheridan Richard Brinsley épen most száz éve az angol parlamentben rámutatott. Sheridan a neutralisokról szólva, ezeket összehasonlította a biblia ó és új szövetsége közé kötött üres laphoz, melyről nem tudhatni a két testamentum melyikéhez tartozván, kiszakítják. Idők multával Hirsch Márk, kinek ambitióját a folyton hanyatló Óbuda ki nem elégíthette, akit most már az általa megkosarazott pártok egyike sem tartott quantité innégligeablenak, érezni kezdte isolatiójának nem igen splendid voltát — elszakadt tőlünk és hazájától. Az 1880-ik év tavaszán Prágában elfoglalta azt a rabbiszéket, melyet előtte egy Löwe ben Bezalel, egy Landan Ezechiel diszítettek és melyben közvetlen utódja lett mesterének, a nagy Rapoportnak. De hát itt sem teljesültek reményei; a hus kóserségét intézményesen biztosítani akarván, a mészárosok ellenállásának megtörésében hitközségének előljársága cserben hagyta, amiért tíz évi tartam után a Moldva mellől az Elba mellé költözött Hamburgba, egyik prágai elődjének, Eibenschütz Jonathánnak itt is volt rabbiszékébe. Itt rém sok munka nehezedik vállaira, melyet nagyban szaporít a goluszországokból Amerikába hajózó zsidóság odaözönlése is. Arról pedig, mennyire sikerült neki és a Nikolsburgból majnai Frankfurtba költözött dr. Hirsch Samson Raphaeltől, a németországi zsidók Pázmán Péterjétől, plus quam in integrum restitualt orthodoxiájának az egymás-



Digitized by Google

hoz való alkalmazkodás, arról hadd írjon majd a hamburgi zsidók valamelyik jövő historikusa, de csak .... post multos annos. Mint itthon született gyermekei:

*Hanna.* Az óbudai születésű dr. Ehrentreu egyik müncheni rabbi elhunyt felesége.

*Regina*, Jakobsohn azelőtt schrimmi, most gneseni rabbi felesége.

Dr. Hirsch *Isidor*, azelőtt boskowitzi, most praha-karlini (karolinenthali) rabbi és *Jakab*, egy berlini pénzváltó üzlet alkalmazottja.

Hirsch óbudai tanítványai közül három országos notabilitás nevét nem birom itt elhallgatni: a folyó évi augusztus hó 20-án nobilitált dr. Kármán Mór királyi tanácsosét, dr. Neményi Ambrusét, az 1899 végén elhunyt publicistaét és Weiss Berthold, udvari tanácsosét; a két utóbbi ismételve tagjai voltak az országgyűlés képviselőházának.

*Joachim.* Apja neki az orvosi pályára készülést megtiltván, gymnasiumi tanulmányainak félbeszakításával nevelősködött, majd a felvidéki előkelő Weber családból Johannát feleségül vévén, Szendrőn gazdálkodott, ahonnan a kassai zsidó községnek jegyzői hivatalába, eminnen pedig a miskolcziéba lépett át. Meghalt ő is, mint tesvérbátya Simon, szívszélhüdés következtében, mely őt a zsinagógában érte 1893 május 20-án. Fiai Sándor, Viktor és Elek. Egyetlen leánya anyjánál van még.

*Czórtl* = Caecilia = Czili 1901 november 6-án elhunyt felesége dr. Austerlitz Mayernek, a Kismártonban szűletett eperjesi rabbinak, akinek 2–3 év kell csak ahhoz, hogy az eperjesi rabbiszéket száz év feléig betöltötte légyen, melyben sokkal tovább tartsa meg az Uristen. Akik dr. Austerlitz-el levelеznek, nem birják eléggé magasztalni héber stylusa remekségét.

Gyermekeik: Teréz, Goitein Jónás ékszerész és órás felesége, Kecskeméten; Vilmos, orvostudor és tanársegéd, Kolozsvárott és Tivadar jogi téren.

A Fischmann-családról közölt adataimhoz még csak a következőket füzöm. Mert az ő apja világtalansága korában is folytathatta a talmud művelését, annálfogva sokat memorizáltatott tanítványaival, kik közül nem volt mindegyike e

Digitized by Google

methodus alá fogható. Jelesebb tanítványai közül felemlítem, néhai Pollák Lajost, a pesti rabbinatus tavaly elhunyt tagját, néhai Pollák Manót a Schuschny és Pollák czég 1890 október 25-én elhunyt főnökét, dr. Pál Jacques már is nagyhírű wieni fiatal orvostanár apját és Maybaum Zsigmond berlini rabbit, kit magától Kecskemétre bocsájtott fiához, rabbi Simonhoz. F. Mózes nemcsak magára a tanulásra, hanem egyéb ritualis foglalkozások gyakorlására fektetett súlyt, ő maga jeles sofárfuvó lévén, bocherjeit a sofárfuvás gyakorlására buzdította, kitüzésével egy pályadíjnak is. Mint majél a tőle körülmetéltek lajstromában — nem a születési anyakönyvet, de a majelkönyvet értem ez alatt — melyet nem temettetett el magával viaticum gyanánt, hogy a nálunk zsidóknál perhorreskált számozást elkerülje, de mégis prima vista tudhassa az illető fiú sorszámát, annak a circumcisióját mindig egy alkalmas vezérszóval kezdődő mondatba foglalva jegyezte. Igy például az én bejegyeztetésem a 393. számot eredményező בישועה szóval kezdődik, az én bejegyzésemet megelőző fiúé a 292. számot eredményező מקרבן szóval és az utánam következő fiué a 294. számértékű שפטה szóval.

Valahányszor mikvét, chalifot ellenőrzési szemle alá fogott, szóval minden demonstrativ ténykedéséhez maga mellé hivogatta bocherjeit, kikből ő ugymond első sorban mindeneseket שץ מץ-okat nevelt, nagyokká izmosodásukat további fejlődésükre, ambiciójukra bízván, no meg ... szerencséjükre. Kéziratainak egy vaskos kötete a rabbiseminarium könyvtárába kebeleztetett. Válások elé időnyerés czéljából sok mindenféle akadályt gördített; a békéltetési tárgyalásokat öreg estére tűzte ki ... hátha kibékülnek a párok ... ne látták légyen őket házában megfordulni. Fokozta akadékoskodását egy a háza udvarában elkövetett öngyilkosság; egy orvos, kinek mint ahronida kajn-nak özvegyet, elváltat, nőül venni nem szabad, pár héttel feleségétől történt elválása után avval ismét házasságra akart lépni, F. M. esketést tőle konokul megtagadván, szeme láttára főbe lőtte magát. Volt még egy másik érdekes get-esetje. A Borsod, Gömör és Torna megyékben, valamint az ezekkel határos megyék hegyvidékein faluzó egy zsidó revierjének nehány állomásán egy-egy feleséget tartott mintegy relaist, ami a vasutat nélkülöző vidékeken és



Digitized by Google

korban neki sikerült is egy ideig. Öten voltak a rite megesküdött asszonyok, kik közül csak azt tarthatta meg turpisságnak kitudódása után, amelyikkel legelőbb lépett házasságra, négytől el kellett választani őt. Ha netán túlléptem sok különféle meséimnek a strict családi adataikhoz való füzésével az eleve contemplált keretet, akkor szabadjon mentségem gyanánt utalnom ama bizonyos német prologusra, mely szerint

»Wer vieles bringt,
wird manchem etwas bringen.«
*(Faust.)*

Ezt talán sikerült elérnem.

*Budapest.* VADÁSZ EDE.

---

## A SZOBOTISZTI ZSIDÓ KÖZSÉG MULTJÁBÓL.

Nyitra megye nyugati részében, közel a morva határhoz, a Velka-szoroson át Morvaországba vezető és régente nagy közlekedési fontossággal bíró út mentén fekszik a most alig ismert Szobotiszt nagyközség, melyben 1750-től 1850-ig tekintélyes. 300—500 lélekből álló zsidó község virágzott. A kereskedelmi forgalmi vonalak eltolódása és az újabb kornak változó gazdasági viszonyai miatt a zsidó hitközség ép úgy, mint a politikai, egyre fogy, úgy, hogy amaz manapság csak 30—40 szegény családból áll.

A zsidóknak e helyen való letelepedése már a XVII. század utolsó éveibe vezethető vissza, midőn a trencsén-, nyitra- és pozsonymegyei földesurak buzdítására a Kiskárpátok mentén a zsidó telepek hosszú sora keletkezett. (Trencsén, Beczkó, Vágújhely, Verbó, Brezova, Szenicz, Jablonicz, Nádas, Czeszte, Bazin stb.)

1737 körül az akkori zsidó összeírás szerint már 18 család lakott Szobotiszton, melyek közt talán rendezett községi élet is volt, mivelhogy az összeírottak közt már egy tanító, egy kántor és egy sakter is szerepel. Külön rabbijuk azonban még nem volt, valamint sok más magyarországi népesebb községnek sem, lévén R. Beresch Eschkeles, a morvaországi főrabbi a magyar zsidóságnak is főrabbija (1724—1753). Valamennyi ott felsorolt zsidó, egynek kivételével, mind Morvaországból vándorolt be és részint

Digitized by Google

gróf Nyáry Zsigmond, részint báró Horeczky Miksa, részint pedig Schloszpergh László telkén laktak.[1]) A leghatalmasabb e nemesek közt gróf Nyáry, a berencsi uradalom főura volt, kinek nagykiterjedésű birtokainak minden területén zsidó telepeseket találunk. A szobotiszti zsidók ép úgy, mint a hét kilométerrel délebbre fekvő szeniczi község zsidai nagy kereskedést űztek a szomszédos morvaországi hitsorsosokkal, nevezetesen a nikolsburgi, strasznicziz és magyarbródi zsidókkal.

Az 1746-ban tartott conscriptio zerint Szobotiszton már 43 zsidó család lakott, kiknek ekkor már rabbijuk is volt.[2])

A következő évben, úgy látszik, csökkent egy kicsit a zsidó lakosság, mert az 1752-ből származó összeírás szerint már csak 35 zsidó család van felsorolva. Hogy miért apadt 1746—1752 közt a zsidók száma, annak magyarázatát abban találhatjuk, hogy időközben sok morva főúr visszakövetelte a magyar hatóságoktól a telkeikről Magyarországba vándorolt zsidókat és hogy 1749-ben hazánkban a zsidókra egy új nyomasztó adót: a taxa tolerantialist vetették ki.

A hétéves háború után a szobotiszti község úgy, mint sok más felsőmagyarországi testvérközség, szép gyarapodásnak indult; az 1774-ben tartott conscriptio már 65 családot említ, de békés fejlődését egy nagy belső viszály akasztotta meg. E viszálynak ördöngős spiritus rectorja maga a hatalmas főúr, gróf Nyáry József volt, kiben, úgy látszik, a középkori rablólovagok erőszakos lelke éledt fel és ki az egész vidék lakosságának rang- és valláskülönbség nélkül nagy réme volt, mert az országos levéltár ép úgy, mint a nyitramegyei archivum egész halmazát őrzi azon panaszló beadványoknak, melyekben nemesek, polgárok és zsidók az ő túlkapásai és erőszakoskodása ellen védelmet és jogorvoslást kérelmeznek.

A szobotiszti zsidók is sokat, a többieknél valószínűleg sokkal többet szenvedtek önkénye miatt, amint ez a következő, 1769-ben beadott felségfolyamodványból kitűnik:

Allerdurchlauchtigster etc.

Indeme wir sowohl mit nahmhafften Toleranz Taxen als auch mit Contributionali quanto und andern Zahlungen und unkösten

[1]) Orsz. Levélt. Conscr. Jud. 1735—1737.

[2]) Acta Judaeor. 2.

Digitized by Google

belegt sind und also zur Bestreitung aller dieser Auflagen eine gute Ordnung unter uns zu führen und auch taugliche Richter darzu sehr nöthig haben : müssen wir doch leider erfahren, dass alle unsere zum behuf des allerhöchsten Dienstes abzielenden Einrichtungen durch manigfaltigen Gewaltthätigkeiten des Grafen Joseph Nyáry gehemmt, vereithelt und in eine uns höchst schädliche, ihm aber sehr einträgliche Unordnung verwandelt ; wie auch in unserem Gottesdienst gestöhrt werden, was uns nöthigt, unsere allerdehmüthigste Zuflucht zu Euer kays. königl. apost. Majestät geheiligtem Thron zu nehmen, denn

1. Haben wir auf diesem Grafen Grund und Boden in Anno 1763 eine (Schule ?) und unser Betthausz gegen jährliche 60 fl Bezahlung errichtet und auf 20 Jahre contrahiren müsen mit dieser Condition, dass wir alle unsere judische Ceremonien frei und ungehindert ausüben können, der Graf aber uns in allen diesen und andern unseren eingeführten Ceremonien nicht stöhren wolle. Nichtsdestoweniger ist dem Grafen nicht mehr eigen als Contracte zu brechen und wider solche um seines Nuzen wegen zu handeln. Alle Strittigkeiten, welche zwischen unsere Juden obwalten, wenn sie auch nur von 24 Groschen Importanzien sind, ziehet er an sich, die doch sonsten durch unsere Rabbiner nach unseren Gebräuchen und Gesetzen ausgemacht zu werden pflegen. Er dictirt sogar unsere Kirchenstrafen er lässt Juden aus der Schule mit trabanten herausführen, welche nur in Beobachtung unserer Religionsgesetze am aller empfindlichst ist. Ja, in Summe die ganze Kirchen-Policey, welche durch unseren Rabbiner und Richter geführt werden sollen, regiert der Graf selbst und sein Secretarius Gulis, so dass wir nichts, anderst abnehmen können, als wenn letzlich der Graf noch unser Rabbiner sein wolle.

2. Haben wir einen Schachter und Schulmeister Contract mässiger weis aufgenohmen ; kaum aber sind 3 Monath verflossen, so kassirte der Graf denselben wider unsern willen, und sezte uns einen andern, der uns zum Schaden ist, ja verbiethet seinen Juden von dem Gemeinen Schachter schlachten zu lassen oder Fleisch von andern herrschaftlichen Fleischhackern zu nehmen.

3. Haben wir auch diese Freiheit bisher genossen, dass wir den 1. January einen solchen Richter allezeit erwählet, welchen wir versichert waren, dass er die Entrichtung unserer Abgaben

Digitized by Google

zur Beförderung unter uns am besten besorgen werde — Wenn aber die Wahl einen solchen Juden getroffen hat, der auf einem herrschaftlichen Grund wohnt, so sezet der Graf solchen ab und dringet uns einen andern zum Richter auf, welche sowohl wegen ihrer ungebührlichen Lebenswandel als auch wegen Mangel der gehörigen Kanntnis und Richtigkeit uns zuwider sind.

4. Obgleich Euer k. k. apost. Mayestät nicht ohnlängst allergnädigst anbefohlen haben, keine fremde unbekannte verdächtige Juden sollen aufgenohmen werden, nichts desto weniger, wenn ein fremder Jude zum Grafen kommt und verspricht ihm auch nur einen Gulden mehr Zins zu zahlen, so nimmt er in auf, ohne eintziges Untersuchung eines Herkommens und Lebenswandels, so dass wir in Sorgen stehen als arme unschuldige nicht auch in Verdacht zu kommen. Darzu kommt auch dieses klägliche Verfahren, dass wegen solchen Fremdlingen ein alter haussässiger Jud vom Grafen verstossen und aus seiner Wohnung vertrieben.

Allergnädigste Frau! Es haben zwar Euer kays. königl. Apostol. Mayestät aus angebohrener Liebe der Justiz und allerhöchsten gegen die bedrängten Contribuenten öfftermahlen gesätzmässige Mittel und Wege allergnädigst angeordnet, wie bemelter Graf von allen gewaltsamen Erpressungen derer armen Unterthanen abgehalten werden sollte. Dem ohngeachtet müssen wir aus homogialer Devotion Euer k. k. Apost. Maytt allerunterthänigst auch dieses anzeigen, dass mit dem zunehmenden Alter des Grafen auch die Begierde sich von dem mit Schweis ünd Mühe bewerbenden armen Unterthanen zu bereichern höher von Tag zu Tag wachset, indem er abermals, was durch die allerhöchst angeordnete Deputation verabscheut worden, ferner ausübt, als auch dasjenige, was er auf eine ungerechte Arth andern entrissen und ihnen wird zurückgeben müssen, neuerdings gewaltsamerweise an sich gezogen und daher nichts anderes als ewige Seufzer und Klagen in der ganzen Berencser Herrschaft unter dem armen Volk zu hören synd, dieweil niemand sich befindet, der dem obwaltenten Muth des Grafen Einhalt thun und die bedrängten beschützen könnte.

Da wir uns nun ebenfalls in solchen unglückseligen umständen befinden und viele von unserer Gemeinde ausser denen allerdehmüthigst angezeigten Beschwerden noch viel erheblichere Injurien auszustehen haben, was sie auch gründlich beweisen

Digitized by Google

könnten, wenn Comitats-Deputation zur Untersuchung derselben von Euer Mayest. allerhöchsten Befehl angeordnet wurde.

Also gelanget an Euer k. k. Apostol. Mayestät unsere alleruntertbänigste Bitte, hochdieselbe geruhe, sich gengen das seufzende Volk mütterlich zu erbarmen und eine genaue Untersuchung aller Ausschweifungen des Grafen Nyáry aus allerhöchsten Gewalt und Grade anzuordnen, dass wir sammt andern Mit-unterthanen die längst erwünschte Gelegenheit überkommen, viele unerhöhrte und in Himmel schreiende und unerlaubte Thaten des offt bemelten Grafen Nyáry zu entdecken und alsdann von seinen Bedrückungen befreit werden, die wir im übrigen etc.

Euer kaysl. königl. Apost. Mayst.

allerunterthänigste
N. N.
die jüdische Gemeinde in Szobotiszt.

Bizonyára a gróf ellen mindenünnen felhangzó panaszok késztették a kormányt arra, hogy még az évben, 1769 augusztus 4-én ment a kir. mandátum a helytartótanácshoz azon meghagyással, hogy az ügyet alaposan megvizsgálják és az igazságnak megfelelő jelentést terjeszszenek fel.

A vizsgálat csak a rákövetkező év márczius 27-én lett Szobotiszton Nyitra megye három kiküldöttje által megtartva, kik előtt a gróf és 20 zsidó megjelent; ezek közül azonban 5 szegény zsidó, a gróf alattvalói kijelentették, hogy ők a folyamodványhoz hozzá nem járultak.

Már magából a beadott panaszban felsorolt vádakból is eléggé kirí a gróf erőszakos természete; a helyben megejtett vizsgálatból azonban még sokkal kirívóbb módon tűnik ki a főúr erőszakoskodó és zaklató karakterje.

A zsidó községgel kötött szerződése ellenére elvette a községtől a nekik szerződésileg bérbeadott szegényszállodát (»hospitale« = הקדש), helyette rosszabbat adott és ezenfelül még nagyobb bérösszeget követelt tőlük. Az ערוב-zsinórt, melyet a szerződés értelmében joggal a gróf kastélyához kötöttek, többször elvágta.

Egy, a zsidó ritus ellen vétő községi tagot, kit a rabbi átok (הרם) alá helyezett, — valószínűleg csak kis chérem volt — a gróf erőszakoskodása miatt kénytelenek voltak a chérem alól feloldani.

Digitized by Google

A gróf t. i. darabontját a zsidó templomba küldte azon parancscsal, hogy abból addig ne távozzék, míg az elitéltet, ki az ő zsidaja volt, fel nem mentik.

A hitközség által megválasztott kántort a gróf letette és helyébe egy másikat, kikeresztelés előtt álló zsidót ültetett e tisztségbe.

Egy Lazarus nevű zsidót a gróf egyszer kastélya ablakához hívott, mire a gróf kamarása, darabontja, kocsisa és még más alkalmazottjai a szegény zsidót kövekkel töltött hólabdákkal úgy megdobálták és végül oly irgalmatlanul ide-odahurczolták, hogy hat nappal rá meghalt. A nemes gróf pedig nagy gaudiummal nézte és valószínűleg rendezte is ezen embertelen jelenetet. Különben is ritkán mehetett el zsidó ember a gróf kastélya mellett, — sőt még akkor sem, ha halottat vittek temetőbe — anélkül, hogy hasonló bánásmódban ne részesültek volna a gróf családja részéről.

Az izgalom, melyet ezen ügy és annak megvizsgálása előidézett, jóformán még tetőfokán állott, midőn a szobotiszti zsidó községben egy új viszály és ebből kifolyólag egy új, megint az egész hivatalos apparátust megmozgató per keletkezett, de ezt is a mefisztói gróf felforgató szelleme idézte fel.

1771 elején, midőn az ellene megindított per még folyamatban volt, elküldte Jakab Lebl nevű zsidaját Gulis titkárával Bécsbe egy felségfolyamodványnyal, melyben négy községi tag, köztük Jakab Lebl is, a község előljársága, nevezetesen Simon Manschl és Jakab Benjamin ellen azt a vádat emelte, hogy több éven át a türelmi és megyei adóból csak egy részt szolgáltattak be a hatóságnak, a többit pedig el nem számolták.[1]) Vádolták továbbá avval is, hogy az adókat önkényesen vetik ki a tagokra, a szegényeket elnyomják, egy zsidót úgy megverettek, hogy belehalt stb.

Nyilvánvaló, hogy ezen új hajszát szintén a gróf inszczenálta, mert hiszen a vádlottak és társai voltak azok, kik a gróf erőszakoskodása ellen Bécsben panaszt emeltek.

Természetes, hogy ezen ügy megvizsgálására is kellett az udvari kanczellária, illetőleg a helytartótanácstól jövő parancs folytán egy megyei bizottságot kiküldeni, mely 1772 január 9-én

---

[1]) Orsz. Levéltár. Judaeor. Lad B. fasc. 14. Nro 17.

Digitized by Google

a Szobotiszt és Szenicz közt fekvő Szotinán beható és pártatlan vizsgálatot tartott, mely, miután a panaszt tevő zsidók közül hárman visszaléptek, és csak Jakab Lebl ragaszkodott hozzá, kiderítette, hogy a vádak mind alaptalanok, hogy a beszedett adókat mind beszolgáltatták és csak 96 forinttal vannak hátralékban, melyet azonban szintén községi ügyekre adtak ki. Különben felmutatták erre vonatkozólag a megyei bizottság előtt az időközben egy rabbikból álló békebíróság előtt kötött kiegyezést, melyet itt hű másolatban közlünk:

בע"ה.

למשפטים עמדו היום אלופי קהל דפה ח"ה הקצין ה שמעון בר"י ר"ה והקצין ר' יואל לייפניק ר"ה ור' שמחה לייפניק עם צד שכנגד הקהל ה"ה כמ' אהרן וואלף וכמ' ליב ב"ד וכמ' חיים שטאמפי (1 ויעקב ב"ש ונפע נלאוי והאריך במענותיתם זה מול זה ואח"כ התפשרו א"ע שאין צריכים להראות להם החשבון רק שצד שכנגד הקהל פטורים מלשלם כלום על מה שחייבו קהל חובת ישינים עד שנה חדשה שלהם העבר שנת 1770 הן מעות מלכה י"ה והן מה שנ"ח להמנוח הרב ז"ל וכן מעות פורציאן ... וכן מה שנ"ח פה למשועבדים עד הנ הסוכת העבר חוץ ממה שנ"ח על מעות בה"כ דפה מחויבים הכל לשלם, ומה שנתנו אנשים הנ"ל לאלופי קהל קודם חג המצות העבר יהי' מי שיהי' אזי יהי' שני שלישים מהסך עבור הוצת ישנים הנ"ל, שליש שנתנו ימנה מכ"א מהערכה שיערם כשנה הזאת, ולכ"מ ליב יחשב על שנה זאת שכר זהב וחצי ובזו מפושר הסכסוך שהיו לאלופי קהל יצ"ו על מעות צדקה עם כ"מ ליב ב"ד יצ"ו על מעות צדקה בנבאות שלו בעשיית ערכה חדשה פה, יעריך על הנהו אנשים הנ"ל סך מה שחייבים לישלם משנה חדשה הנ"ל ולהבא ולא מחובת ישנים כנ"ל, ושלשה זה' הנ"ל התחייבו א"ע בכמ"ה לפצות את האנשים הנ"ל מחובת ישינים משארי אנשי קהילה שיהיו פטורים מהגל ואין רשות לאלופי קהל' יצ"ו לתבוע מאנשים הנ"ל לנבות מסים עד שיעריך ערכה חדשה פה לכל בני קהילה ובדבר' רבות ע"ד החזן ושו"ב דפה שלא נתקבל כנהוג נעשה פשר דבר שהשטר שלו יהי בתוקפתו כמקדם עד הה"מ דחג הסוכת הסמוך הבע"ל ת'ק'ל'א לפ"ק ובחה"מ הנ"ל יתאספו כל בני קהילה דפה היינו כל פורעי מס מקטן ועד נדול ואם יסכימו כולם בהסכמה אחת דווקא שיתקבל משם ואילך אזי יתקבל, ומכלל הן נשמע לאו, וע"ד התקנה שתיקנה אלופי קהל הנל בדבר שביעי ופ"אה"ק נעשה פשר שיהיו קיים עד קודם חג חשבועות הסמוך הבע"ל ומשם ואילך בטלה התקנה ומשם יאילך אם ירצו אלופי קהל לתקן התקנה זו או אחר איזה תקנה שיהי לתיקון הקהילה יהי מה שיהי צריכן אלופי קהל להתאסף יחד תשעה עשר אנשים נבוה"כ שבסכום דפה וכפי שיעלה ברוב דיעות מהאנשים הנ"ל כה יהי' וכה יקום

---

1) Stomfa.

Digitized by Google

ומלבד הנ"ל פטורים ומסולקים המה זח מזה כנ"ל היינו עד שנה הדשה העבר ומי שיעבר על אחד מן הפונקטין חגל יוקנם ששה אדומים שפעצ' לצדקה דפה וששה אדומים שפעצ' על שרי קומדאט נייטרי ר"ה וסכ" עד נ"ח צטיל מה שנ"ח מסים לאלופי קהל יצו' להיות שמנהג שקהל העברים מהתמניות לקהל החדש וכן נמסר מקהל העבר לשלשה ר"ה הנ"ל גם הם ימסרו לקהל הדש כמו שנמסר להם ומה שיהי יאוש יחשב ההיזק לכל בני הקהלה הנ"ל עולין לערך חמישים זהוב' גם נעשה דאנשים המתנגדים הנ"ל גם מהויבים לישלם להובתו יאושים כי זה לא נכלל בפשר הנ"ל גם אנשים שהיו נסונים אחור משך זמן הלז ולא נתנו לחזן כלל מה שנ"ח מקדם מה שמניע לו עבור יולדת אשתו מהויב ליתן עכשיו בלי עיכוב כלל מרצוני הצדדים הנ"ל בכ"מ"ה ובכנ"ג א"ם (??) וכדין תורת פשורים נמורים לכל הלכותיו ודלא כאסמכתא ודל"א כש"ד רק כת"ח"ל רק כת"כ וח"ח ושד"א בפ"מ' לאשר ולקיים כל הנ"ל ובקנם הגל יהי נידון אותו העובר כעובר ומסרב ובביטול מודעי ומודעי דיפקא מנו מודעי ע"ע וכ"נ יהא לצד המקיים. נעשה הגל יום ה' ב דר"ח אייר תקלמד לפק פה סאבטיש לראי' באתי על ההתום.

הק' יוסף סטופאווי חפ'ק סעמניץ.

הק' יודא דרעזניץ חפק' האליטש והות' פה סאבטש.

(Orsz. Levéltár, Lad B. Fasc. 14 No. 17.)

A másik nagy vád, mit a gróf pártja a hitközség elöljársága ellen a királynő előtt emelt, a vizsgálat eredménye folytán szintén csak jelentéktelen kicsiségre zsugorodott össze. A tényállás ez volt: Lebl Hersl sakter, ki állítólag a megbotoztatás következtében halt volna meg, 1769 szeptember havában a rabbi lakásában illetlenül viselkedett és onnan eltávozván, Jakab Benjamin bírót az utczán megtámadta és meglökte. E miatt Medveczky Ferencz szolgabíró által 10 pálczaütésre lett elitélve. Február haváig semmi baja nem volt és csak ekkor betegedett meg, mire két héttel később természetes halállal halt meg.

A bizottság vizsgálata folyamán alaptalannak mutatkozott a többi csekélyebb vád is, de Jakab Lebl fővádló, ki mellesleg mondva czipész volt, vádjait mégsem ejtette el és új tanuk által történendő bebizonyítására halasztást kért. A per még sokáig kisértett a szegény zaklatott községben. Hogy mily eredménynyel, azt kiderítenem egyelőre még nem sikerült; ezen aktából az sem állapítható meg, hogy milyen elintézést nyert a községnek pere a gróf ellen.

A szobotiszti község életéből csak azon szomorú sötét képet akartam itt feltüntetni, mely ezen régi hivatalos iratokból a kutató előtt feltárul. Ama korban, midőn őseink megélhetése és anyagi boldogulása a főurak jóvoltától függött, nem volt ugyan

Digitized by Google

ritka eset, hogy földes- és véduraik itt-ott egy kicsit belemarkoltak községi életükbe is, de míg a többiek ilyesvalamit csak okkalmóddal, arisztokrata ember létükre keztyüs kézzel tettek, addig ezen főúr, kinek családja csak ötven évvel azelőtt kapta meg a grófi rangot, de azon idő szerint »már megfogyatkozott hajdani hírében és gazdagságában«, durva lélekkel, kiméletlenül bánt zsidaival. Egyéb szomorú szereplését uradalmának más helyen lakó zsidaival szemben talán más alkalommal mondhatjuk el.

Végül még ideigtatjuk a szobotiszti község rabbijainak neveit a XVIII. századból:

1746. Isacus Markus. (Acta Judaeorum 2.) Első rabbi.

1752. Joseph Markus. (Acta Judaeorum 4.) Valószínűleg azonos az előbbivel.

1774. Joanes Moysis. (Conscriptio Judaeor. 1774.)

1786. Rabbi Leb, egy birtokomban levő magánlevél szerint.

1795. Lebl Friedmann. (Conscr. Judaeor. 1795.) Valószínűleg azonos az előbbivel.

1799. Rabbi Meier. (Chaszam Szofer I. 170., 171.)

*Budapest.* MANDL BERNÁT.

---

## EGY SÁBÁTEUS VÁNDORRABBI KITÉRÉSE MAGYARORSZÁGON.

Fenti czím alatt ismerteti a »Magyar Zsidó-Szemle« áprilisi számában (127—140 l.) keszthelyi kartársam, dr. Büchler Sándor úr, egy Ábrahám Lázár nevű zsidó talmudistának a kikeresztelkedését.

Ábrahám Lázár állitólag Prágából eredt zsidónak mutatta be magát 1763-ban, a nagyváradi kapuczinus atyák rendházában, hol kijelentette, hogy nem anyagi érdekből, hanem meggyőződésből kívánja magát a római kath. egyház kebelébe felvétetni.

Egy körözvény folytán, melyet Mária Terézia királynő 1763 julius 9-én adott ki Bécsben, és mely egy veszedelmes tervü kikeresztelkedett zsidóra vonatkozott, Ábrahám Lázár kitérése kis halasztást szenvedett.

De miután a helytartóság Ábrahám Lázár ellen terhelő gyanut és benne a körözött Neumann Frigyes Sándorral

Digitized by Google

azonosságot felfedezni nem tudott, egy Bihar vármegyéhez 1764 február hó 7-én intézett átiratában, annak szabadon bocsátását elrendelte.

Ki lehetett Ábrahám Lázár és mi hozhatta őt ép Nagyváradra, töprenkedik keszthelyi t. kartársam?

Terjedelmes idevágó történeti adatok alapján benne egy sábáteista vándorrabbira akar ismerni.

E czikkben én csak kartársam ügyes, szakavatott okfejtéseit, az alapos történész helyes szimatját törekszem újabb adatok hozzácsatolásával megerősíteni és kiegészíteni.

Ismeretes ugyanis, hogy a Lengyelországból származó Jánkév Lejbovic, — ki csak később Törökországban kapta a Frank Jakab nevet, Sábátáj Czevi tanainak ezen újabb apostola körülbelül 1750-ben, Törökországból való visszatérése után kezdette meg tulajdonképeni működését.

Székhelyül az akkoriban Litvániához tartozó Podoliát választotta.[1]) Hatalmas pártfogói akadtak és mint Graetz idézett művében olvasható, szektát alapított, a »talmudisták«-kal mint Zoharista nyilvános vitákat rendezett.

A szekta feje Frank Jakab 1760 május havában elfogatott és *Csenztohowa*, a Krakó és Varsó közt levő várnak a zárdájába csukatott, ahonnan csak akkortájt szabadult ki, amidőn az oroszok a lengyeleket megtámadták és tőlük *Csensztohowa* várát is elfoglalták.[2])

Ez pedig 1763 körül történt, amidőn III. Ágost lengyel király meghalt és Katalin czárnő, az »északi Semiramis« Poniatowszky Szaniszlót egyik kiszolgált szeretőjét választatta meg Lotharingiai Károlylyal szemben, kit Mária Terézia, mint sógorát szerette volna trónba ültetni lengyel királylyá.[3])

Miután pedig e vár zárdájában a pálos-rendüek sáfárkodtak, kiknek a magyarországi hasonrendü zárdákkal, de különösen a nagyváradiakkal nagy és benső összeköttetéseik voltak;[4]) mert ezen rendhez tartoztak a XIV. században élő Zákoly János, továbbá a XVI. században működő Fráter

---

[1]) Graetz X. k. 417. l.

[2]) Beer P.: Geschichten, Lehren und Meinungen der religiösen Sekten, 323. l.

[3]) Szilágyi Sándor.: A magyar nemzet története. VIII. k. 258. l.

[4]) Balics A.: A róm. kath. egyház története. II. k. 2. 266—371. l.

Digitized by Google

György és végre a XVII. században szereplő Benkovich Ágoston váradi püspökök, nem lehetetlen, hogy Ábrahám Lázár álnevü sábáteista talán ép a fogoly Frank Jakab küldetésében járt Nagyváradon, hogy előmozdítsa annak kiszabadítását és hol ürügyként alkalmilag kikeresztelkedési szándékát is bejelentette.

Vélekedésem mellett szól különben az a körülmény is, hogy — mint nagyságos Bunyitay Vincze, nagyváradi székes-egyházi főesperes és róm. kath. szertartású c. kanonok ur értesit, — a nagyváradi kapuczinus atyák rendháza »Historia-domusának« 1760—1770. évi lapjain Ábrahám Lázárnak neve nem található.

Hasonlóképen Nagyvárad város XVIII. századi plébániáján a kath. hitre tértek lapjain az 1760—1770. évek közt Ábrahám Lázár szintén nem fordul elő.

Így tehát valószinübb, hogy Ábrahám Lázár nem a kapuczinus atyáknál, hanem a *pálosoknál* fordult meg, kiknek 1786-ig volt klastromuk Nagyváradon, de irataik nem maradtak ott, mert azokat II. József, midőn 1786 február 7-én e szerzetet Magyarországon eltörölte, vagyonukkal együtt elkoboztatta.

*Gyöngyös.* FEIGL L. H.

---

## HELYREIGAZÍTÁSOK.

A. M. Zs. L. 1906. évi II. sz. 147. old. kimaradt: felirata: נעשה על ידי אלופים נבאי צדקה דלק אובן ישן כסא שלי אליהו שנת הקעו לפק (1816). Gyönyörü díszes kétülésü kerevet. Réz állványon értékes kárpitos munka. U. e. a réz támlán van kivésve a körülmetélésnél szabványos ברכה. Kikerülte figyelmemet azért, mivel a ברית most már nagyon ritkán történik a templomban.

260 old. nem 5, hanem 4 karos az a gyertyatartó — amit שת-kor a חק tag felvétele — valamint annak אדר סעודה-kor használják.

1907. évi I. sz. 36 old. nem »Faragó«, hanem Fodor táblabiró olvasandó.

U. o. 38 old. helyes főnökének és nem »igazgatójának«.

U. o. 261 old. »tanítványa helyett« olv. tanítója.

U. o. nem »Lányi«, hanem Lángy-ról van szó.

*Budapest.* BATÓ J. LIPÓT.

Digitized by Google

# FOLKLORE.

## ZSIDÓ SZOKÁSOK ÉS MONDÁSOK.

*Vósz iz mit de sepelach? ... ... ... de genz gén bárfíszig.* Ez a kérdés is afféle question de l'époque, afféle cri de peuple. A puni háborúk alkalmakor Rómában minden jövevényhez e kérdést intézték: quid novi ex Africa? A krimi hadjárat folyamata alatt a Sebastopol elestét reménylők folyton azt kérdik: mit hoz a tatár posta? A roueni pályaudvarban 1869-ben egy nő elkiabálja magát és fékevesztett futamnak eredve, folyton hangoztatja e kérdést: Oú est Lambert? melyet a nép felkapván, Páris és csakhamar a többi Franczia-ország is viszhangzanak az »oú est Lambert«-től, oly annyira, hogy a második empire azt valamelyik elégedetlen párt jeligés vészkiáltásának tartja és Poroszországba belekötve, azt az »á Berlin« hangoztatásával túlkiabáltatja, úgy trónjának vesztére, mint az országnak máig sem teljesen pótolt kárára. Hát kérem a zsidóságnak is gyakran voltak cri de l'epoque jellegű kérdései és szólamai, többnyire oly problémákra vonatkozók, melyek megoldásával bizonyos korszak eminenter foglalkozott. Valahányszor valamely felfedezés vagy találmány egy-egy lépéssel előbbre segítette az emberiség haladását, mindmegannyiszor fontolóra vették Izrael írástudósai és vallásának őrei azt, vajjon mennyire válhassék az a zsidóság hasznára, de csak akkor, ha az vallásunk semelyik tilalmába nem ütközik. Ezt szem előtt tartva, minden újabb jelenséget a thóra és a rabbinusok törvényeinek szemüvegével vizsgálgattak. Az Amerikából hozott pulyka, melynek pecsenyéje Európában legelőször IX. Károly franczia király asztalára került 1572-ben augusztus 23-án, a Bertalan éjjeli vérmenyegző alkalmával, még sokáig nem szerepelt zsidók purim-pecsenyéje

Digitized by Google

gyanánt, mert jó darab ideig nem dőlt el ezen vereses kékgolyváju szárnyak kósersége. A szintén Amerikából származó kukoriczát, vagyis mert az oczeánon túlról került hozzánk, tengerit peszachkor nem szabad élveznünk; honosát azonban, a krumplit, vagyis kolompért, rectius burgonyát igen is szabad. Még csak a XVIII.-ik század utolsó harmadában dőlt el a kávéra nézve, hogy azt peszachkor élvezhetni. Ami a judikatura terén nekünk zsidóknak is elvünk, t. i. in dubiis mitius annak ellenkezőjével t. i. in dubiis rigorosius-sal találkozunk a vallásos élet egyéb kételyei körül (a leküle vett szófék brochék kivételével).

X. nem tudja, mivel ragasztgatják a szivar felhámlevelét; peszachkor nem szivarozik, hátha búzakeményítővel ragasztgatják. Y. avval gyanúsítja burnótját, hogy pirított kenyérhéja porát keverhették közéje; egyet sem szippant belőle peszachkor. Z. a mult XIX. század 40-es éveiben Sabesz hágodajlkor ex chatedra megtiltja az Irinyitől akkor feltalált gyufa használatát, mert nem lehessen tudni, miből készül. Történt pedig ez Ajkán, egy veszprémmegyei, ne gondolják, hogy valamely máramarosi községben. A mult XIX. század második felében feltalált maczegép használhatósága sem szűkölködött minden controverzia nélkül. Nagyobb és elkeseredettebb vitára adott okot, épen most száz éve az a kérdés, kóser-e a kecsege avagy nem? Chorin Áron aradi rabbi kósernek ítélte azt, amiért és egyéb újításaiért az ő factiosus ellenfelei, élükön Münz Mózes óbüdai rabbival, az Aron Chorin Rabbiner kezdőbetüiből, a tánaim korszakának egyik szakadárjára, Elisa ben Ávújára alkalmazott Ácher nevet faragtak reá és egyéb csúfságot is ejtettek rajta. Akkor minden jövevényhez azt a kérdést intézték: vósz iz mit de Stírlach?

Ezek előrebocsájtása után csak most érkezem tulajdonképeni tárgyamhoz, mellyel immár röviden végezhetek is. A cochin-chinai tyúkot 1843—1847 közt hozták Sanghaiból hozzánk; később az 50-es évek vége felé a sanghaii és maláji tyúk keresztezéséből eredő bráma-tyukot és a chinai ludat, melynek — ép úgy amint az amerikai lúdnak is — fekete a csőre és ennek a fej felé levő végén szintén fekete szinü szarúféle kinövés létezik. Ez a kinövés, ez a búb (Schopf =

Digitized by Google

Schöpfchen = Sepele) képezte a mult XIX. század közepében akkori rabbijaink egyik főgondját. Nem tudták prima vista a fajt jellegző integralis kelléke-e az illető szárnyasnak, avagy nem valami kóros képződmény valami tréfi pseudoplasma-e.

Egymással találkozva, mindjárt az importált szárnyasok búbos kinövésével — mit de Sepelach — foglalkoztatták egymást. Minden más községhez tartozótól pedig az ő rabbija nézetét, ítéletét tudakolták, leggyakrabban a maguk mihez-tartásának fedezése céljából. Akkora szenzációt keltettek ezen jövevény-szárnyasok akkor nemcsak a zsidóság körében, miszerint — hogy csak egyet említsek — Nagykőrösön 1863-ban, különös czerimoniák szem előtt tartásával, irtották ki agyonkövezve a bráma-tyúkokat és a »kokindákat«, az lévén róluk a népnek hiszeme, hogy a felhőket kukorikolásukkal és kotlásukkal a határból elkergetvén és így a csapadékot meghiusítván, ők az okai az akkori aszálynak és ennek okozatának: az inségnek. Idők multával, mikor a fentnevezett szárnyasok kóserségének eldöntésével a kérdés aktualitása megszünt és azt inkább csak megszokottságból és bármely újságot hajhászva intézgették egymáshoz, akkor a kérdezett, ha egyéb mondani valója nem volt, a »vósz iz nájesz« kérdésre azt válaszolta »de genz gén bárfíiszig«.

*

*Smajnó Smín Sméné.* שמנה שמיני שמנה Hát biz ennek a közmondásnak az idén befellegzett. E három alliteráló héber szónak az az értelme, hogy zsíros lesz, kövér lesz termése az olyan évnek, melyben Mózes harmadik könyve IX. fejezetének 1—16. verseit a zsinagógában nyolczszor lájnolják, ami az idén meg is történt 1907. márczius 23-án, 25-én, 28-án és 30-án, továbbá április 6-án, 8-án, 11-én és 13-án. Salomon W. Freund Wienben 1885-ben megjelent és az 1784—2000-ig terjedő 217 évet felölelő »Vergleichende Datum-Tabellen«-jei szerint 1839-ben esett, 1991-ben esik majd megint Peszach első napja szombatra is, márczius 30-ára is. Jó volt-e, rossz-e az 1839-iki termés? — — — — — nem tudom; jó lesz-e majd az 1991-iki? azt nem tudhatom; hogy az idei nem volt שמנה nem volt kövér, hanem rossz, azt tudjuk; mert konzekvenciáit mindnyájan érezzük is.

*



Digitized by Google

*Én mászchílin be* — בד A hét második ב és negyedik ד napján, hétfőn és szerdán sokan nem igen kezdeményeznek semmit és csakis már eleve megkezdett munkák folytatására, lebonyolítására, befejezésére szorítkoznak. Ezen két dies nefastus-on nem kelnek útra, nem kötnek házasságot, nem költözködnek (ha nem muszáj); sőt a szerdát a jesiba humora nem is tekinti napnak, lévén a németes jargonban a hét negyedik napjának a neve a Mittwoch az, amelyikből a többi hat névnek a végszótagja, a »tag« hiányzik. Vannak viszont sokan olyanok, kik szent dolgokhoz különös előszeretettel fognak, járulgatnak épen ezen két napon, például templomavatáshoz, iskolának vagy kórháznak megnyitásához. Ezen eljárásukat az illetők Mózes harmadik könyve XVI. fejezetének 4-ik versére alapítják בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ׃

*

*Karamel.* A pirított czukrot és ennek válfajait, a gyógyszertárakban árulgatott Katarrh-czukorkákat, a Karamel-tortát, fagylaltot jelző Karamel szó, alighanem héber eredetű és azonos a Mózes harmadik könyve XXIII. fejezetének 14-ik versében előforduló בָּרְמֶל szóval, mely ott pirított gabonával kapcsolatban jelenik meg.

*Budapest.* VADÁSZ EDE.

Digitized by Google

# IRODALOM.

## AZ ESZTER-MEGILLA TÖRTÉNETI HITELESSÉGE.

(*Das Buch Esther* auf seine Geschichtlichkeit untersucht von *Dr. Sigmund Jampel* nebst einem Anhange: Die topographische Beschreibung des Achašveroš-Palastes im Buche Esther und die Burg Lusa von *Marcel Dieulafoy*. Frankf. a/M. 1907. *2 M.* 165 l.)

Nincs a világirodalomnak egyetlen műve sem, mely az évszázadok folyamán oly különböző és ellentétes megítélésben részesült, mint a biblia. Napról-napra gombamódra keletkeznek a »kritikusok« agyában a legtarkább hypotezisok, melyek e könyv keletkezését, szerkesztését megállapítani igyekeznek. De valamennyi bibliai irat közt a legellentétesebb módon ítélték és ítélik meg a keresztény exegeták, Luthertől kezdve mind a mai napig, a kicsiny »Eszter-tekercset«. Ami e könyvben előttünk lejátszódik, oly különös, oly regényszerű, hogy szinte nem is csodálkozhatunk azon, hogy azok, kik a bibliai könyveket történeti hitelességükre nézve sokkal elfogultabban ítélik meg, mint akármely egyéb művet, épen e könyvnél minden lehetőséget és lehetetlenséget belemagyaráznak az elbeszélésbe és az egésznek alapjául valami régi mytologiai vagy mondai elbeszélést tesznek meg. — A fentjelzett mű azt a feladatot tűzte maga elé, hogy épen ezen sokszor homlokegyenest ellenkező vélemények czáfolása által, valamint ujabb, eddig figyelemre nem méltatott mozzanatok megvilágítása által könyvünk történeti hitelességét bebizonyítsa.

A mű első része az Eszter könyvre a hagyományos irodalomban található adatokat helyezi a helyes világításba. A kritikusok a talmudi bölcsek sokszor ellentétes álláspontjából e könyvvel szemben azt akarják bizonyítani, hogy már e korban is kétségbe vonták könyvünk történeti hitelességét. Evvel szem-



Digitized by Google

ben elég szerzőnek arra rámutatni, mily pontossággal állapították meg épen e férfiak a purim-ünnep, főkép a megillára vonatkozó aprólékos szabályokat. Ép ily helytelenül ítélték meg a kritikusok Josephus (contra Apion. 1, 8) valamint a syr Melitonál található adatokat (7—14 l.). Ha a talmudi irodalomban található feljegyzéseket alapos vizsgálat alá veszszük, úgy arra az eredményre kell jönni, hogy — habár egyes hangok a könyv kanonikus volta ellen szóltak is — általánosan elismerték és a benne elbeszélteket felsőbb inspiráczióval előadottaknak tekintették. Leghevesebb ellenmondást keltett Mordechaj viselkedése Hamannal szemben (l. pl. jer. Meg. I. 5.) és ez okból többen ez ünnep vallási jellege ellen nyilatkoztak és igyekeztek neki mindjárt Palesztinába való átplántálása alkalmával világi jelleget kölcsönözni; az Eszter könyv pedig ily körben keletkezett, hol az elbeszélés ily módon való előadása által ez elégületlenségnek kifejezést adni akartak. Ez a rövid tartalma az igen érdekes, alapos kutatásnak, amely az összes talmudi és midrási anyagot felöleli és arra az eredményre jut, hogy ez irodalomban, mely az ünnep keletkezése idejéhez a legközelebb áll, annak hitelessége ellen egyáltalán semmi adat sem található (15—47. l.).

A purim-ünnep keletkezésére vonatkozólag számtalan hypotezist állítottak fel a bibliakritikusok; valamennyinek alapja azonban az, hogy az elbeszélés történeti hitelességét kétségbe vonván, avval a körülménynyel kellett számolniok, hogy 200 évvel időszám. előtt az ünnep a zsidóknál általánosan el volt terjedve. Minthogy az ünnep történeti voltát elismerni nem akarták, nem maradt más hátra, mint hogy a purim-ünnepben valamely régi, idegen eredetű mytologiai ünnep maradékát lássák és feltegyék, hogy az Eszter-megilla csak később szerkesztetett, még pedig oly czélzattal, hogy ez ünnepnek zsidó jelleget kölcsönözzön. Lehetetlen ismertetésünk szűk keretében a könyv e részére, mely e hypotezisekkel foglalkozik, bővebben kiterjeszkedni; elegendő lesz megjegyeznünk, hogy szerző a régibb, valamint az ujabb és legujabb hypoteziseket a legkülönbözőbb irodalmi ágakban való roppant jártasságával izzéporrá töri. Ha szerző szellemes, de nem kevésbbé alapos kritikai módszeréről helyes képet akarnánk nyújtani, úgy nem maradna egyéb hátra, mint hogy könyvünk e részét kiirjuk.

Digitized by Google

Szinte elámul az olvasó, mi mindent magyaráztak bele e kicsinyke könyv elbeszélésébe, főleg mióta a bibliamagyarázók az assyrológiát karolták fel. A könyv hősei e hypotezisek szerint egytől-egyig assyr-babyloni félistenek, hősök, mytologiai alakok. Könyvünk e fejezetéből (45—89.) meggyőződhetünk arról, mily vakmerően és alaptalanul építenek a modern bibliakritikusok többé-kevésbbé szellemes föltevésekre magas légvárakat, melyek azonban csakhamar összeomlanak.

Miután szerzőnk a könyv körül keletkezett — mondhatnánk: mytologiai légkört szétoszlatta, sorra veszi a bibliamagyarázók és történészek ellenvetéseit, melyek a könyv hitelessége ellen szólnak. A mü legérdekesebb és legtanulságosabb része ezen fejezet, hol szerző nagy jártasságával a legkülönbözőbb nyelvü forrásmunkákban az Eszter-könyvet a helyes történeti világításba helyezi. E kutatásokban, mint az előbbiekben is, szerző azon módszert követi, hogy előbb az ellentétes véleményt szólaltatja meg, hogy aztán saját véleményét és kutatásait ahhoz kapcsolja. Számszerint 26 ily ellenvetést emel ki szerző. E helyen csak egyes fontos pontokat emelünk ki.

Az Eszter-könyv hitelessége ellen felhozzák, hogy a görög és perzsa történeti könyvek mit sem tudnak ez eseményekről. Szerző bebizonyítja, hogy e történeti munkák épen e korból oly hiányosak, hogy sokkal fontosabb eseményekről sem értesülünk belőlük. Különben ez eseménynek nem is volt különös fontossága az egész országra nézve, hogy a történetírók értesítsenek felőle. Amit könyvünk a perzsa birodalomról, annak belső berendezéséről, a királyi udvarról, valamint Ahašveroš király eljárásáról és kormányzásáról elmond, mind ezen adatokat a fennmaradt történeti emlékek igazolják. Maga a névאחשורש feltalálható assyr ékiratokon, valamint egyéb e korból származó okiratokon (így pl. a legujabban felfedezett aram. papyrusokon Syeneből: »חשיארש«). A פורים szó — mely fölött oly sokat gúnyolódtak a philologusok — most az ékiratok alapján ugyanazt a jelentést nyeri, melyet könyvünk neki ad. Epúgy föltalálható המן neve különböző összetételekben az ó-perzsa nyelvben.

Nemcsak a történeti kutatás, hanem a bibliamagyarázat is hasznát látja szerzőnk kutatásainak. Több eddig homályos,

Digitized by Google

vagy helytelenül magyarázott helyet világít meg könyvünk. Így pl. Eszter 1, 3—5, hol látszólag két különböző lakomáról van szó, alapos bizonyítékok alapján szerző e helyet úgy értelmezi, hogy a 180 napos összejövetel főkép a nagy perzsa-görög hadjárat terveinek megbeszélésének volt szentelve, amelyen csak a birodalom fejei vettek részt. Igen helyesen bizonyítja, szerző, hogy 2, 5. אשר הגלה nem Mordechajra, hanem Kišre vonatkozik és hogy ezen konstrukczió épen nem erőltetett. A dolgozat több helyén található még több ilynemű megjegyzés; főkép oly helyek, melyek helyes magyarázatukat a korviszonyokban lelik, aminthogy az Eszter-könyv minden sora elárulja, hogy a könyv szerzője a perzsa királyi udvar külsejét-belsejét alaposan ismerte. Ez utóbbi tétel bebizonyítására közli szerző *Marcel Dieulafoy* franczia akademikus nagy műve »L'Acropole de Suse« egy fejezetének fordítását, mely az Ahašveroš-palota topografiai leírását tartalmazza. (141—165. o.). A kiváló tudós, ki saját tapasztalata és szemlélése alapján ír, a leghatározottabban állítja, hogy az Ahašveroš-palotának az Eszter-könyvben található leírását az ásatások fényesen igazolják.

Általános a panasz, hogy zsidó tudósok a bibliával keveset foglalkoznak, hogy a bibliamagyarázatot teljesen átengedik a protestans német theologusoknak, kik aztán a maguk rendje-módja szerint járnak el e könyv magyarázatánál. Nagy örömünkre szolgálhat a körülmény, hogy néhány év óta e tekintetben némi változás állott be.

A Graf-Wellhausen-féle hypotezisek alapos czáfolatát adta csak röviddel ezelőtt dr. D. Hoffmann kiváló munkájában: »Die wichtigsten Instanzen gegen die Graf-Wellhausen'sche Hypothese«, hol a bibliakritikusok oly fennszóval hirdetett csalhatatlan állításait ad absurdum vezeti. Ugyancsak tőle jelent meg a mult évben Leviticus-kommentár 2 nagy kötetben. Mily sajnos azonban, hogy a protestáns tudósok ez oly kiváló műveket egyszerüen agyonhallgatják — de még sajnosabb, hogy a zsidó tudományos folyóiratok egyáltalán nem foglalkoznak velük. A M. Zs. Sz. és még egy német népszerű tudományos lap — Jüd. Presse melléklete: Isr. Monatsschrift — kivételével, egyetlen zsidó tudományos lap sem emlékezett meg róluk. Ha azt akarjuk, hogy zsidó tudósok a bibliamagyarázat

Digitized by Google

terén eredményt érjenek el, úgy kötelességünk őket munkájukban tőlünk telhetőleg támogatni.

Jampel dr. munkája minden tekintetben méltán sorakozik a fent említett Hoffmann-féle művekhez, valamint Jampel röviddel ezelőtt megjelent »Die Wiederherstellung Israels unter den Achämeniden« című munkájához, és megérdemli, hogy minden zsidó, aki a biblia iránt érdeklődik és a modern bibliaexegesis romboló munkáját látja, vele foglalkozzék.[1])

*Berlin.* Dr. Klein Sámuel.

---

## IRODALMI SZEMLE.

*Müller D. H.*, bécsi egyetemi tanár és világhírű orientalista, mióta egyúttal a bécsi rabbiszemináriumon a szentírásmagyarázat tanára is, a bibliáról jelentős munkálatokat tett közzé, melyek közt az első helyet két kötetes műve: »Die Propheten in ihrer ursprünglichen Form« *(Bécs*, 1895) foglalja el. Ebben a műben, melyet Schwarz Gábor folyóiratunkban (XIII. 239—248) részletesen ismertetett, Müller új versszak-elméletet állított fel és azt azóta a szentírás több könyvére illetőleg több helyére kisebb-nagyobb sikerrel alkalmazta. Legújabb dolgozata, amely a bécsi rabbiképző idei Értesítőjében látott napvilágot, szintén ebben a körben mozog és ez a címe: »*Komposition und Strophenbau. Alte und neue Beiträge.*« *(Wien*, 1907). 19 fejezetből és 3 héber nyelvű függelékből áll, melyek nemcsak a prófétákra (Ámosz 1—2; Hózsea 8—14; Ezekiel 25; Ézsaiás 47; Maleákhi 2—3), hanem a hagiográfokra is (Példabeszédek 1. 5. 8., Jób 4. 6.) vonatkoznak. Ezen kívül szövegkritikai és egyéb észrevételek foglaltatnak az iratban, melyek között a legterjedelmesebb:

---

[1]) Dr. Jampel műve nagyrészt a M. G. W. J. 1905—6. évfolyamaiban jelent meg. A különlenyomat több tekintetben kibővíttetett.; a függelék, mely az Ahašveroš-palota leírását tartalmazza, csak a különlenyomatban olvasható. A különlenyomatban néhány, a dolgozat külsejére vonatkozó hiba található, melyek közül csak azt akarjuk feljegyezni, hogy a 112. oldal után következő lap fordítva nyomatott, azaz 113 h. 114 és 114 h. 113 olvasandó. — 3 l. מפני שדבריו נסים לצד מינות helyett olv. מפני שדבריו סותרין זה את זה. Ahogy szerző idézi Vajikr. r. 28 és Koh. r. 1. fordul elő.

Digitized by Google

»Zur Geschichte und Kritik meiner Strophentheorie« (88—131). Ebben szerző némely kritikusával alaposan elbánik. Kiírták a »hibát«, aláírták a nevüket, szóval kiálltak a placzra, kiméletet érdemeltek volna. De hát Müller nem zsidó theológus és lecsap arra, kinél, mint mondja, személyeskedést észlel.

A kisebb adalékok közül kiemeljük a következőket: מוּר némely helyen (Jer. 6, 20; II. Kir. 20, 13; Ézs. 39, 2; Zs. 133, 2; Én. Én. 4, 10; 7, 10; Kohelet 7, 1), *füszert* jelent (85—88); רוֹם קֶרֶן (pl. Zs. 79, 18; 89, 25 stb.) »*felborzolt haj*«-at (141—143); נְהוֹרָא בְּרִיָּא (Makkóth 5a) »*puszta fény*«-t, délibábot, fata morgana-t (143—144).

A bibliai metrikát, amely most divatos tárgy, nem tanulmányoztuk, a versszak-elméletet sem és nincs róluk ítéletünk. De Müller tudása és éleselméje a sémi nyelvészet és irodalom oly számos területén vált be, hogy bizonyára a szóban forgó kérdésben is hasznosat és maradandó becsű nézetet produkált.

*

Felette érdekes és jelentős *Bischoff E.* legújabb műve: »Babylonisch—Astrales im Weltbilde des Thalmud und Midrasch« *(Leipzig* 1907) 12 képpel. Mindössze 172 lapon és 8 egyenként több pontra oszló fejezetben felette gazdag anyag van itt összehordva, módszeresen feldolgozva és többnyire találóan megvilágitva. Az itt következő fejezetczímek korántsem merítik ki az egész tartalmat. 1. Égi és földi azonosságok (Entsprechung von Himmlischem und Irdischem). 2. A teremtés. 3. A mindenség topografiája. 4. Világ-zoon és világ-szellem. 5. Asztrológia. 6. Csillagszellemek. 7. Részletek a csillagos világképből. 8. Csillag symbolika.

Mint látjuk, a talmudisták kosmológiai spekulációi képezik a főtartalmat, más szóval a talmudi mystika, a régiek szellemében a talmudi filozófia. Bischoff a régi és új keresztény theologusokkal ellentétben, kik a talmudisták elméleteit és mondásait a »rabbinischer Aberwitz« díszjelzővel illették, a rabbik világnézletéről nagy elismeréssel nyilatkozik. Szándékosan teszi műve elejére a következő általános észrevételeket: »Die altorientalische Anschauung, dass das Irdische im Himmel sein Abbild oder vielmehr sein Urbild habe,

Digitized by Google

zeigt sich auf jüdischem Boden mit einer speculativen Begründung ausgestattet, die nicht z. T. älter, sondern auch tiefer ist als die der (damit bisher am häufigsten verglichenen) platonischen Ideenlehre. Ich stelle diese Begründung an die Spitze meiner Darlegungen, weil sie kennzeichnend ist für die Stellung des jüdischen Denkens zur altorientalischen Weltanschauung überhaupt. Diese wird in der Regel soweit beibehalten — nicht »übernommen« — als sie sich mit dem monotheistischen Gedanken vereinigen lässt, im übrigen aber teils fallen gelassen oder stillschweigend abgelehnt, teils ausdrücklich bekämpft. Das Judentum hatte bei seiner Begründung jenes alten Gedankens den Vorteil voraus, dass es einen, allwissenden und allweisen Gott besass, der alles aus dem Nichts erschuf«.

A részletekben számos pontban nem követhetjük szerzőt. Nem áll, hogy Jézus paraboláí teljesen eredetiek voltak (4., 1. j.). B. és Fiebig azzal argumentálnak, hogy a rabbinikus irodalomban csupán 100 körül akadunk Jézuséhoz hasonló példázatokra. De hát egyébre is csak 100 körül akadunk, mert édes-kevés az, ami a templom elpusztulása előtt élt talmudisták neveihez fűződik, pedig a hagyomány egészében már időszámításunk előtt kialakult volt. Az igazság az, amit nem győzünk eléggé hangsulyozni, hogy az egyes személyek neveihez fűzött mondások velejükben sokkal régibbek és csupán azért jelennek meg egyesek nevei alatt, mert az illetők bizonyos körülmények közt alkalmazták, vagy valamely vershez fűzték, vagy valamivel megtoldották, új fordulatot adtak a dolognak s hasonló. Ez áll a hasonlatokra is. 10. 1. j. a 32. exegétikai szabály nem R. Ismaéltől származik, hanem R. Eliezer ben R. Joszé Hagelilitől. B. összetéveszti a 13 szabállyal. — 13 עכו"ם szót a cenzura tette a talmudba גוי stb. helyett. Nincs tehát helyén, hogy עבודת כוכבים ומזלות mint talmudi adat szerepeljen. 13. 1. hiányzik a lapszám. 16. 1. Rosch ha-schanah 57a sajtóhiba 27a helyett. — Szép gondolat a 19. lapon, hogy zsidó felfogás szerint »a két főteremtés tanánál a lényeg nem az astralis kép, hanem ezen tanok vallás-erkölcsi foglalatja«. — 27. 3. Szichemet nem Juda, hanem Simon és Lévi pusztították el (Gen. 34, 25.) — 44 köv. l. a lelkek präexistensek, nem ezeknek égi képviselői.

Digitized by Google

— 47. 1. hiányzik a forrás (Kohelet). — 50. אל תקרא nem használtatik versek transponálásánál. — 52. 1. (v. ö. 55. 1.) a diffikultált צעדה (Gen. 49. 22.) úgy érthető, hogy eredetileg nőnemü többesszám, mint az aram nyelvben (lásd Lambert, Une Série de Qeré Ketib, Paris 1891. p. 6. köv.). — 70. 1. sor Abbaje (3. Jahrh.), helyesebb 4. század első fele; ugyanott Rabba bar Nachmánit, Ab. nevelõatyját is a 3. századba helyezi, a 4. sz. eleje helyett. — 71. »die Tora sei im Nisan... gegeben worden«, olv. Szivan. — 79. 1. v. ö. Ó-zsidó bũvészet 102. lap, hol a hely máskép magyaráztatik. — 80. 3. sor: »Eine in sich begründete Lehre ist ein Lied«. Ez nem helyes fordítása az ismert: גמרא גמור זמורתא תהא-nek. — 83. 3. »Ende des 3. Jahrh.« cf. 89 lent és 94 fent ugyanarról a Jehuda bar Simonról »4. Jahrh«. — 92. 7. sor Tehumoth, olv. Tehomoth. — 101. A 12 és 42 betüs istennévhez lásd Ó-zsidó bũvészet 127—129. — A héber szavakban sajtó- és egyéb hibák a következő helyeken bukkantak fel: 13. 2. j.; 14. 2. j.; 20. 3. j.; 21. 3. j. (2); 36. 1. j. התחלות (?); 52. középen (cf. 58. 9. sz.); 54. סמרן (olv. סרמן) és דנים; 67. 1. j. olv. מספיקין és אפקוהו; 98. שטוף (ט helyett olv. ת); 111.

A rabbinikus irodalommal való foglalkozás Bischoffban ez irodalom iránt szeretetet ébresztett, a tárgy iránti szeretet pedig minden tudományos alkotás előfeltétele. A lelkes elmélyedés a tárgyba szerzőnket új eredmények találásával jutalmazta. Ezek mellett meglepő nyilatkozatokat találunk az örökösen ócsárolt talmudi rabbikról. Térszũke miatt csupán utalunk az illető lapokra: 67., 79., 87., 109.

*

A modern zsidó pietás kritikája *Obermeyer J.* irata: »Modernes Judentum im Morgen und Abendland« *(Wien—Leipzig* 1907.), amely csak az érdekes hangzás czéljából vette fel a »Kelet«-et. Bevezetőleg Montesquieu perzsa levelei mintájára megjelenik egy iráki (babyloniai) arab és egy zsidó Bagdadból, Harun al-Rasid városából, kik nézeteiket elmondják a bécsieknek, egy ízben ünnepnapon — a kávéházban. A bajor származású szerző, ki egy évtizedig Bagdadban élt és jelenleg a bécsi keleti iskolában az arab és perzsa nyelv tanítója, nincs megelégedve a reform templomokkal, kórusaival, kántoraival és rabbijaival. A hitoktatókért sem

Digitized by Google

lelkesedik, sőt a kötelező hittan eltörlése mellett tör lándzsát, azt állítván, hogy a rossz kalkulus a kitéréshez kergeti a tanulókat, helyesebben mondhatta volna nem tanulókat, kik szüleiket és testvéreiket maguk után húrzzák. A bajok, melyeket O. feltár, egytől-egyig ismeretesek, de nem találtunk iratában egyetlenegy gondolatot sem, amely e bajok sanálására alkalmas volna. Szerző ezen nem is töri a fejét. A mű dereka a III. rész, melynek czíme: »Der Totenkultus in modernen Judentum« 32—73. Velejében az ezután következő részek (rabbi és előimádkozó, kaddis) is a mazkir és kaddis kérdéseivel foglalkoznak. Nem mondhatnánk, hogy O. történelmi fejtegetései valami újat hoznának, sem azt, hogy kritikája a közkeletű kifogásokon felül emelkednék. Az erősebb vagy gyengébb kitételek a tárgyi bírálatot nem teszik sem erősebbé, sem gyengébbé.

A részletekből kiemelhetjük a következőket. Keleten általában elterjedt a »Zóhar olvasás«. Az egykori »misnatanulást«, amely Európában még valahogy tartja magát, egészen kiszorította. A tudás (talmud stb.). Keleten is kiveszőben van — Bagdad 40.000 zsidója között alig akadnak talmudtudósok. Szerző a kabbalistikus áramlatot egy emberöltő előtt a Hamagid ismert héber lapban kárhoztatta és ezért őt az általában dícsért türelmes Kelet és rabbijai exkommunikálták (40—48). A legyalázott modern zsidóság és rabbijai ezt nem fogják tenni. A mazkirról szóló fejtegetés főhelye 57—59, hol Szifré s más ismert helyek beszéltetnek meg. Kifogásolja, hogy — nyilvánvaló Bécsben — a szegény halott eltemetésénél pap nem funkcziónál, mig a gazdagnál pénzért beszél (80), hogy nincsenek rituális női fürdők (mikve) és hogy egy ismert kántor nem nősült (81—86). Végül kikel (132—143) O. a »fürthi kaddis« ellen. Fürthben ugyanis az árvaház legatumokért az árvákkal kaddist mondat és ezen a réven nagy summákra tett szert. Van szerencsénk Obermeyer urat fővárosunkba meghívni, hogy lássa, hogy nem árvák is »kereskednek« (az ő szavával) a kaddissal. A függelékben (144—165) a bagdadi mohamedán nem rosszul kritizálja az európai kulturembereket, de már előtte európaiak alaposabban megcselekedték ezt és ezentúl is fogják tenni.

*

Digitized by Google

*Bacher V.* egy évtized óta közel 30 dolgozatot — köztük három egész munkát — bocsátott közre a zsidó-perzsa irodalomról (lásd a megbeszélendő munka 2. l., 1. jegyzetét) és ezekkel a zsidó-irodalom törzsébe új ágat oltott be. A két legterjedelmesebb mű az orsz. rabbiképző-intézet Értesítőjében látott napvilágot, az első »Egy héber-perzsa szótár a tizennegyedik századból« 1900-ban, a második »Két zsidó-perzsa költő, Sáhin és Imráni« a folyó évben (*Budapest* 1907), melynek második felét a jövő évi Értesítő fogja közölni. Az előttünk fekvő rész csupán Sáhin életét és költészetét ismerteti a jövő évre maradt három fejezet kivételével.

Sáhin életéről nagyon keveset tudunk. Minden valószínűség szerint Sirázban élt, hol Tudelai Benjámin korában 10,000 zsidó lakott, és a 13. század végén születhetett. Művelt ember volt, ki »igen jól ismerte a zsidó hagyomány irodalmát, járatos volt az arab irodalomban és igen buzgón tanulmányozta perzsa hazájának nemzeti költészetét« (21. lap). Összesen négy könyve ismeretes: *Mózeskönyv*, *Geneziskönyv*, *Ardesir-* és *Ezrakönyv*. Az első három könyv címe Bachertől ered, nem Sáhintól, ki az első kettőt együtt »pentateuchkommentár«-nak (sarch) jelzi, a harmadikból pedig hiányzik az eleje és így a czím is. A »kommentár« a tóra verses feldolgozása, természetesen költői szabadságokkal agádikus, mohamedán és perzsa forrásokból és bizonyára saját invencióból. Wessely nem tudta, hogy már 450 évvel előtte a távol Perzsiában is költetett egy Mózes-hősköltemény. A Geneziskönyv 289 fejezetre oszlik, melyek összevéve több mint 8700, a Mózeskönyv 193 fejezetben vagy 10.000 kétsoros verset foglalnak magukban (33 és 37). Az Ardesirkönyv tárgya: Ardesir perzsa király élete és ennek keretében a bibliai Eszterkönyvben elmondott események, tehát királyeposz (40). Az Ezrakönyvnek »a bibliai Ezrakönyvvel majdnem semmi közös tartalma nincs . . . előtérben áll annak az elbeszélése, hogy miként eszközölték ki Kóresnél a visszatérésre való engedélyt, továbbá Ezra utazása Mózes utódjaihoz . . . az Ardesirkönyv egyenes folytatásának mondható. Ez utóbbi Ardesir halálával kezdődik; az Ezrakönyv pedig fiának, Kóresnek trónralépésével végződik« (62). (31. lap, 16. sor Sáhin hely. olv. Simeón Chakhám).

Digitized by Google

Szerző e költői termékek forrásait pontról pontra kimutatja és figyelmeztet azon részletekre, melyeknél a forrást eddig nem találta meg (78, 4; 79, 6; 80, 4; 88, 1; 89, 2; 90, 3 stb.). A jövő évi részben Sáhin exegézise is ismertetve lesz, főkép pedig Imráni költészete. Vajha Bacher e téren is, mint más tereken, hol új utakat tört, követőkre találna saját megelégedésére és irodalmunk üdvére.

*

Már hírt adtunk arról, hogy *Markon I. B.* és *Sarsowsky A.*, szt. pétervári fiatal tudósok a zsidó tudomány számára héber és más nyelveken Hakedem névvel új organumot indítanak meg. Az első füzet az irodalmi Hírekben említett német (és külön héber) czím alatt augusztus hóban került ki a sajtó alól. Az összesen 108 lapos füzet (62 héber, 46 német és franczia, külön lapszámozással) kilencz dolgozatot (közöttük öt héber), négy ismertetést (három héber) és folyóirati szemlét tartalmaz. De nemcsak változatos, hanem tanulságos is. Ime a német tartalommutató:

*K. L. Tallqvist*, Typen der assyrischen Bildersprache.

*L. Blau*, Talmudische Aufschlüsse zu Inschriften.

*A. Sarsowsky*, Babylonisch-biblische Notizen.

*Baron D. von Günzburg*, Lacabale á la veille de l'apparition du Zohar.

*Zeitschriften Revue.*

*Besprechungen:*

*K. L. Tallqvist*, Neubabylonisches Namenbuch.

*I. Klausner*, Die messianischen Vorstellungen des jüdischen Volkes usw., (und) *S. Daiches*, Altbabylonische Rechtsurkunden usw., (und) M. D. *Judelewitz*, Die Juden in Babylonien, Bespr. von *A. Sarsowsky* (hebräisch). I. Naharde' ā.

*W. Bacher*, Der jerusalemische Talmud zu den Traktaten Hûllin und Bechôrôth (hebräisch).

*A. Sarsowsky*, Die Unterjochung von Samaria und Juda nach den Berichten der assyrischen Könige (Texte in hebräischer Umschrift und Übersetzung).

*M. Güdemann*, Die Bedeutung des Midrasch für die Auslegung der Schrift (hebräisch).

*

Digitized by Google

*Guttmann M. encyclopediai* művéből, melyet (fent 179—180) bemutattunk, a harmadik füzet hagyta el a sajtót. Majdnem egészen (161—228) a gyásztörvényekről (אבל) szól, melyeknek előadása már a megelőző füzetben kezdődött. A rengeteg anyag 183 alczím alatt áttekinthetően van feldolgozva, ugy hogy mindenki könnyen megtalálhatja azt, a mit keres. A keresést még megkönnyítené, ha ily terjedelmes czikkeknél, melyek kis önálló iratot alkotnak, a czikk elején vagy (esetleg nyomdai szempontból) a végén ábéczésorrendben a megfelelő lapszámokra való utalással adatnék az alczímek listája. Az olvasó nemcsak egyszerre tekinthetné át az egész anyagot, hanem megkíméltetnék a felesleges lapozástól. Ily lista előleges felállítása a szerzőnek is megkönnyítené az elrendezést és kikerülné azt, hogy ugyanarról a tárgyról (pl. jelen esetben a שבעה נזרת stb-ről) kétszer legyen kénytelen beszélni, vagy hogy a czikken belül pótlásokat adjon. Esetleges hiányok is könnyebben szembeötlenének. A jelen czikkben pl. nélkülözünk egy pontot: a gyászszertartások eltérései országok ill. helyek és korok szerint. Ezeknek rövid összeállítása — elég a megfelelő lapokra való utalás — a történelmi kutatás szempontjából feletteː kivánatos. Szerző rendszerező ügyessége mellett az ily tökéletesbítések nem járnak majd nagyobb fáradsággal.

Egy másik általános kivánság az egész müre vonatkozik. Szerző igen helyesen jár el, midőn lehetőleg a talmud szövegével adja a tételeket, de ismeretes, hogy kiadásainkat a czenzura eltorzította: valamennyi a baseli 1578—80. évi kiadásra megy vissza. Sőt azóta számtalan sajtó- és egyéb hiba által a szöveg még romlottabb lett. Az *editio princeps* (Velencze 1520. Bomberg) nagyon ritka és nem áll rendelkezésre, de a Rabbinovitz דקדוקי סופרים 16 kötetében a traktátusok jó részéhez alkalmas korrektivummal birunk, mert Rabb. nemcsak az első kiadás, hanem a kéziratok (különösen a müncheni kir. könyvtárban őrzött egyetlen létező teljes talmudi kézirat) variánsait is feljegyzi. Ezt a variánsgyüjteményt fruktifikálni kell. A שס kitételt pl. (193. lap, 10. sor) nem szabad a szövegben meghagyni, mert mindenütt תלמוד áll. De ez tilos szó volt és azért שס-al helyettesítették épúgy mit עו"ג-vel stb. a keresztény cenzorok, illetve zsidó kisegitőik. Talmudkiadásaink az exakt kutatás számára felette ingatag talajt

Digitized by Google

nyujtanak. A mű még kezdetén áll és így ennek a fenyegető fogyatkozásnak, amely az egész művön áthuzódnék, még idejében elejét lehet venni. A cenzura és a hanyag nyomás szóban forgó pusztításai minden képzeletet felülmulnak.

A füzet részleteinek áttanulmányozására nyári tartózkodási helyünkön hiányzanak az irodalmi eszközök, de futólagos átnézés is meggyőzött bennünket szerző széles olvasottságáról és lelkiismeretes alaposságáról. A 165. lapon felemlíthető lett volna a közszájon forgó és korunkban, sajnos, aktuális tétel: המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא annak konstatálásával, hogy ez seholsem fordul elő és a gyakorlatra befolyással nem lehet. Ily fajta gazdátlan mondás több van, melyeket össze kellene gyüjteni (létezik róluk egy responusm). Az אבל czikk után két három-három sorban magyarázott szó után következik אבן czikk, amely nincs befejezve. A kő különböző neveinél (230) hiányzik a természeti állapotban levő, faragatlan kő neve: גויל (misna Bába B. 1. 1: מקום שנהגו לבנות גויל נזית). A 23. ponthoz (235. lap) l. Ó-zsidó bűvészet (147. lap). A nyomás a jelen füzetben is dicséretesen korrekt és csupán néhány könynyen javítható sajtóhiba ötlött fel: 186. l., jegyzet 5. sor; 189. lap, 1. sor (1. szó törlendő); 189, 10; 201, 13; 207, 2; 220. l., jegyz. 6. sor.

A hézagpótló és minden méltányos igényeket teljesen kielégítő művet, melynek megjelenése részben már biztosítva van és részben ezentúl lesz biztosítandó, a legmelegebben ajánljuk olvasóink figyelmébe. Minden rabbinak kitünő segédeszköz. Megrendelhető a szerzőnél. Az első kötet (8 füzet) ára 12 korona, ami olcsó ár.

*

*Stucken Ed.* terjedelmes műve: »Astralmythen. Religionsgeschichtliche Untersuchungen« (*Leipzig* 1896—1907) most teljes és 657 lapot ölel fel. Az 5 rész — így jelentek meg czímei a következők:

I. Abraham 1—80.
II. Lot 81—126.
III. Jakob 127—188.
IV. Esau 189—430.
V. Mose 431—657.

Digitized by Google

Már ez a tábla mutatja, hogy Stuckennak is evés közben jött meg az étvágya. Műve állítólag az egész régi mythológiára nézve »úttörő«. Hasonló úttörők régebben is tündököltek, de csakhamar »befutta az utat hó, czéltalanul fut a fakó«. Eleinte St. művéhez »Hebräer, Babylonier und Aegypter« szavakat tette hozzá, de keresés közben másutt, a görögöknél, németeknél stb-nél is talált anyagot, melyért kár lett volna. Pl. József históriájában találja az »Eifersuchtsmotiv«-ot. Ez természetesen elterjedt motivum és St. reá is bukkan mindenütt, hol férfiak és nők éltek. Az egész »vizsgálódás«, úgy látszik, a folklore kutatás hatása alatt keletkezett. Azok a részletek, melyeket olvastunk, nem keltettek bennünk nagy lelkesedést. De hát, ha az eredmények nem is fognak tovább élni, mint a biblia kutatás hasonló hajtásai, a fényesen kiállított és némely oldalról dicsért mű mint anyaggyüjtemény minden esetre használható.

*

*Schipper Ignaz* felette fontos és érdekes kérdéssel foglalkozik következő iratában: »Anfänge des Kapitalismus bei den abendländischen Juden im früheren Mittelalter (bis zum Ausgang des XII. Jahrhunderts)«, *Wien-Leipzig* 1907 (Külön leny. a »Zeitschr. für Volkswirtschaft, Sozialpolitik u. Verwaltung« 1906. évfolyamából). Buvárlásait a templom elpusztulásával kezdvén, az első eredmény, melyhez Sombart és mások ellenében jut, az, hogy a nyugat-római birodalom megdőltéig csupán a babyloniai zsidóknál található nagy gazdagság, kik nagybirtok, pénzügyletek és vámbérletek által szedték meg magukat (11. lap). Az alexandriai zsidó vagyon az 5. században (Alarich 409, vandalok 455) elpusztult. A keleti római birodalomban az állam kizsákmányoló adórendszere a zsidókat koldusbotra juttatja és a kereskedelem, főleg az indiai, mindinkább perzsák és arabok kezébe jut. A nyugaton az V—VI. században a zsidók földbirtokosok és földmivelők voltak (13). A VI. század közepén és a VII. században a zsidók nem ismertetnek el többé cives Romaninak és kénytelenek birtokaikat eladni. Spanyolországban csak 694-ben tiltja meg Egica a zsidóknak, hogy földet és házat bírjanak, de 711-ben az arabok a nyugati góthok birodalmának és ezzel együtt zsidóellenes törvényeiknek is véget vetnek (14). A zsidó kapi-

Digitized by Google

tális alapja »die Grundrente (im weiteren Sinn), die sich bei den bodenbesitzenden Juden akkumulierte. Diese akkumulierte Grundrente, wie auch die nach der Veräusserung des jüdischen Bodens in die Hände der Juden gelangenden grösseren mobilen Vermögen bildeten die Grundlage des späteren Welthandels, als dessen Träger sich die Juden bis zum Ausgang des X. Jahrhunderts behauptet haben« (15). A keleti kereskedést évszázadokig főkép európai zsidók közvetítik. A 9. században az egész világot bejárják és külön hajóik voltak (16—20). A kazárok fővárosa (Itil) évszázadokig kereskedelmi góczpont volt és részesei maguk a kazárok is (22). Ábrahám ibn Jakob spanyol zsidó arról is tudósít bennünket, hogy lengyel zsidók egyebek közt magyar borral is kereskedtek (23). A velenczeiek voltak az elsők, kik a zsidó kereskedőket kiszorítani iparkodtak (10. század közepén). A spanyol zsidók selyemszövésből és állami hivatalokból gazdagodtak meg a 10. sz.-ban (25). Lassanként a legtöbb országban kiszorítják a zsidókat. Roscher ezt így fejezte ki: »dass sich die Judenpolitik im Mittelalter fast umgekehrt verhält, wie die sonstige wirtschaftliche Kultur« (26). Irata második felében Sch. a zsidók pénzügyleteit ismerteti. 11. lap, 11. jegyz. Monatsblätter helyett olv. Monatsschrift.

*

*Aicher G.*, katholikus theológus, a »Biblische Studien« XI. kötetének 4. füzetében a következő tanulmányt bocsátja közre: »Das Alte Testament in der Mischna« (Freiburg i. B. 1906). A 181 lapos könyv két részből áll. Az első a misnában előforduló, a bibliára vonatkozó adatokat állítja össze rövid kánontörténet keretében, a másik (ez a fő) a misna exegesisét adja. Aicher a bevezetésben gyón: »Die Beschäftigung mit der jüdischen Literatur ist für uns Christen ein kühles Vergnügen; denn die darin niedergelegten Anschauungen sagen uns nur selten zu. Dieser Abstand des Denkens und Fühlens hat auch zur Folge, dass manches uns auf den ersten Blick nicht verständlich ist«. (IX.) Képzelhető, hogy ilyen szeretet mellett milyen eredmény áll elő.

Az első rész (1—53.) három szakaszra oszlik. 1. Mily állást foglal el a misna a kánonnal szemben? 2. Ismer-e a



Digitized by Google

misna a biblia egyes könyvei közt lényegre nézve különbséget? 3. Mily tulajdonságai vannak a misna szerint a szent iratoknak? Aicher a misnát említi, de tényleg nem csupán a misna adatairól van szó, hanem a kánon történetére vonatkozó, jól ismert egyéb adatokról is. Új eredményeket nem találunk, szerző eklektikusan járván el, hol az egyik, hol a másik auktor nézetéhez csatlakozik. Felette szkeptikus. Kételkedik pl. a talmud által hagyományozott szerzők hitelességében azért, mert szövegeinkből nincsenek kritikai kiadások (4). Miért hisz akkor egyáltalában a szövegeknek? Kételkedik abban, hogy Josephus ismerte-e a szentírás hármas felosztását (7), sőt azt is tagadja (8), hogy a Szirach prologusában a prófétakanon már nevezve volna. És miért tagadja? Mert a harmadik csoportnak nincs még terminusa. A misna történelmi adatainak nem szabad egyszerüen hinni (22. 1. j.). Szerző kánonelmélete a következő: »Man hatte einen zweifachen Kanon im Sack, den Kanon des Gesetzes und den Buchkanon der Pharisäer. Beide können friedlich nebeneinander bestehen« (36. lent). Eredetiben idéztük, mert sehogysem értjük.

A második rész kielégítő eredményre már azért sem vezethet, mert a tannák exegézise nem a misnából, hanem a midrasból ismerhető meg. A misna a törvényeket halákha alakjában adja, csupán itt-ott maradt meg a midras-alak. Teljesen külső alapon különbséget tesz. A *Schriftanwendung* és *Schriftauslegung* között. Az anyag előadása után kritizálja a misna exegézisét, kifogásolva, hogy az értelmezések nem foglaltatnak a szent szöveg egyszerű értelmében. Ezt katholikus theológus teszi, ki még most is ragaszkodik a »négyféle értelem«-hez. A katholikus bibliakommentárokon mai napig olvasható: »nach dem Literalsinn erklärt«. A katholikus theológus a tannának 2000 év előttre nem engedi meg azt, ami a katholikus theológiának mai napig kötelessége. Egyébiránt az egész modern bibliakritika — nemcsak a püspöki engedélylyel ellátott könyvek — dadogni sem tudna ma, ha a zsidók az egész világ lármája ellenére nem ragaszkodtak volna a betühöz. Aicher ezt is szemükre veti. Részletes birálatot más helyen adunk.

*

Digitized by Google

Grätz saját nagy történetét a nagyközönség számára nem tartotta alkalmas olvasmánynak és maga rendezett népszerű kiadást három kötetben. Ebből a mult évben gyönyörű kiállítással új kiadás jelent meg Lipcsében (Leiner Oskar), melynek címe: »Volkstümliche Geschichte der Juden in drei Bänden von *Dr. H. Graetz.*« Az első kötetet Graetz aczélmetszetű arczképe diszíti. A mű a klasszikusoknál szokásos formátummal bír és mindössze 12 koronába kerül.

*

*Wendland P.*, ki a Philo-kiadásnak is részese és a hellenismus legkiválóbb ismerői közé tartozik, fényes tollal írta meg a következő vázlatot: »Die hellenistisch-römische Kultur in ihren Beziehungen zu Judentum und Christentum«. (Tübingen, 1907. Handbuch z. N. Test. her. von H. Lietzmann, 3. Lieferung.) A mai kultura alapja — W. szerint — a kereszténység és a görögség (a hellenismus alakjában, 3. lap). Az előttünk fekvő 6 ívben azonban csupán a hellén-római kulturáról van szó. W. ugyan azt mondja, hogy a kereszténység nem a pogány kultura megsemmisítése árán győzött (5), de a bizonyítékokat nem látjuk és Willamowitz (Kultur der Gegenwart) a VI. századról az ellenkezőt állította. A bevezető fejezet, melyben ez az állítás foglaltatik, a hellenismusnak a rómaiakra és az egyházra való befolyásáról szól. Ezután felette érdekes vázlatok következnek a hellén-római világ szollemi életéről.

Az ősrégi keleti hagyományok a vallás és művészet, sőt még a *jog* terén is a hellén-római kultura gyengülésével győzelmesen tör előre (13). A provinciákban talán sohasem halt ki a népies jog. Idevágó munka: »Mitteis, Reichsrecht und Volksrecht«. — »Dem Herrenvolk der Griechen stehen die von Natur zum Dienen bestimmten Barbaren gegenüber. Sucht doch selbst Aristoteles die Sklaverei durch den Unterschied der Rassen als von der Natur gewollt zu begründen« (5). Ez volt a görögök ősi érzése, melyet Nagy Sándor ki akart küszöbölni. A Stoa stb. ember és ember között nem tett különbséget. »Mann und Weib, Grieche und Barbar, Freier und Sklave werden unter den allgemeinen Begriff der



Digitized by Google

Menschheit gefasst« (17). Kár, hogy W. nem nevezte meg a forrásokat. Kaufmann a fenti Pál-féle mondást összefüggésbe hozta a mai napig szokásos három ellenkező mindennapi benedikczióval és két görög bizonyítékot is hozott. — A Keleten a hellén kultura a lakosság fogytával alább száll; a római hódítás, a polgárháborúk, a római oligarchák rablógazdasága s egyéb körülmények az okozói (30). Palesztinát kimutathatólag a rómaiak pusztították el. — »Kynisch-stoisch sind die Themata, dass der Weise allein frei, allein adlig sei« (47). A jegyzetben idézett irodalom mellé állítható a talmudi tétel: אין בן חורין אלא מי שעוסק בתורה. »Die Grundsätze des naturgemässen Lebens führt Musonius (und ähnlich Philo) auf den Gebieten der Kleidung, Wohnung, Ernährung bis ins einzelne, ja ins Kleinliche durch mit einer Lehrhaftigkeit, die das Gebiet der Adiaphora aufs äusserste einschränkt« (ugyanott). A talmud tehát nem állt egyedül idevágó részletes utasításaival. — W. vázlatai még sok más közös vonást juttatnak eszünkbe. Nem ártana egy rendszeres párhuzam felállítása. Az »Ózsidó bűvészet« 118—122. lapjain kimutattuk, hogy szokásban volt több istent egyesíteni a czélból, hogy a varázslás hatásosabb legyen. Ilyesmi zsidó körökben is előfordult, és a talmud társítás név alatt tiltja el. Ezt a jelenséget a bűvész-papyrusokból állapítottuk meg. W. művéből látjuk, hogy ez különben is szokásos volt. »In Fällen, wo es nicht möglich schien, den gesamten Wesensinhalt eines fremden Gottes durch einen griechischen oder römischen Namen zu vergegenwärtigen, wird die Ausgleichung vollzogen, indem mehrere Götternamen zusammengefasst werden, um die Summe jenes göttlichen Machtbereiches zu ergeben: Dittenberger Or. inscr. 383., Z. 55: »*Ἀπόλλωνος Μίθρου Ἡλίου Ἑρμοῦ καὶ Ἀρτάγνου Ἡρακλέους Ἄρεως*« (79 köv., több példával). W. azt hiszi, hogy ez az eljárás a monotheismus eszméjét előmozdította. Az egész sublimálva van W. előadásában, mert itt nem a filozófia, hanem a mágia működött. Ez, mint W. kiemeli, Egyptomban volt otthonos, »und ihre Propaganda ist zum grossen Teil von dort ausgegangen« (81). Fentidézett munkánkban ugyanezt bizonyítottuk a talmudból és azóta számos más adat említésével kellett ezt hangsúlyoznunk.

Digitized by Google

»Die epikurische Lehre, die im letzten Jahrhundert der Republik fast die Modephilosophie der Gebildeten war, wird zurückgedrängt und sinkt seit Augustus zur Bedeutungslosigkeit herab« (83). A Keleten Epikuros bölcsészete kétségtelenül Augustus kora után is igen népszerű lehetett, mert Epikur az egyetlen görög bölcsész, kinek nevét a talmud ismeri. Az ő neve a hitetlenség összefoglalása és a zsidó nép nyelvében mint ilyen fogalom mai napig él.

Egyáltalában megkülönböztetendő a műveltek és a nép hite. Benyomásunk az, hogy W. ezt a különbséget negligálta. Vázlatai csak a felsőbb körökre illenek, nem a népre. A Rómából kiutasított bűvészek és khaldeusok, kóklerek és világcsalók közelebb állottak a néphez, mint az összes filozófusok és költők, írók és államférfiak. Ha a világfelforgató új irányt meg akarjuk érteni, akkor a nagy tömegek élet- és gondolkodásmódját kell megismernünk. Ezek között terjedt a keresztény hit, ennek pedig mindahhoz, mit Wendland fényes elmével és széles tudással ecsetel, édes kevés köze lehetett. Nem ismerjük az idevágó klasszikus irodalmat, de ebben az egy pontban kompetenseknek tartjuk magunkat. És ez a punctum saliens.

---

Digitized by Google

# KÚTFŐK.

304. szám.

## A REFORMÁTUS PAPI KONGRESSZUS ÁLLÁSFOGLALÁSA AZ 1848 : XX. T.-CZ. VÉGREHAJTÁSA TÁRGYÁBAN ÉS GRÓF APPONYI ALBERT VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER NYILATKOZATA ÉS TISZA ISTVÁN BESZÉDE UGYANEBBEN AZ ÜGYBEN.

Az évek folyamán minden alkalomkor hűségesen regisztráltuk az 1848 : XX. t.-cz. körül keletkezett mozgalmakat és ugyanazért egy napilap után (Budapesti Hirlap 1907. szept. 20. szám) közöljük az orsz. református lelkészek kongresszusának folyó évi szeptember 19-én történt állásfoglalását gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter nyilatkozatával egyetemben, hogy a jövő historikus az aktákat folyóiratunkban is együtt találja. Csupán az indítványokat közöljük, mellőzvén a kisérő beszédeket és a vitát, úgyszintén a lapok nyilatkozatait.

*Hamar* István az *1848. évi XX. t.-cz. végrehajtásáról* a következő határozati javaslatot terjesztette elő:

A református papi kongresszus kivánja az 1848. évi XX. t.-cz. 2. szakaszának teljes betüszerinti végrehajtását. S ebből folyólag kivánja, hogy:

1. a *tökéletes egyenlőség és viszonosság elve*, a törvényesen bevett felekezeteknek az államhoz és egymáshoz való viszonyában, úgy valláserkölcsi és kulturális, mint anyagi téren, az osztó igazságnak megfelelőleg, a felekezetek egyházi szervezetének és törvény által biztosított jogainak sérelme nélkül, érvényesíttessék, főelvül tekintvén, hogy mindegyik vallásfelekezet szabadságát és jogát csak a többi felekezeteknek hasonló szabadsága és joga korlátozhatja;

Digitized by Google

2. a tökéletes jogegyenlőséggel és viszonossággal ellenkező régi törvények és gyakorlatok megszüntetendők, különös hangsulyozásával annak, hogy egyik vallásfelekezet hívei egy más felekezet előnyére és hasznára, semmi szín és ürügy alatt meg nem adóztathatók.

Kivánja, hogy az 1848. évi XX. t.-cz. 3. szakaszából folyólag, a törvény eredeti intenciójának megfelelőleg, a törvényesen bevett vallásfelekezeteknek, a saját erejükből nem fedezhető egyházi és iskolai szükségletei *az állam által fedeztessenek*, úgy azonban, hogy az állami segítség megállapításánál az illető felekezet hazafiassága s a magyar nemzet állami és kulturális élete terén szerzett érdemei legelső sorban figyelembe vétessenek és mérlegeltessenek. Ebből folyólag kivánja, hogy

1. minden törvényesen bevett felekezet egyházi és iskolai szükségletei, a jelenleg különböző czímeken törvény alapján vagy az évi állami költségvetésekbe beillesztve nyujtott segítségek kommaszalásával, a felekezetek egyházi főhatóságai által bemutatandó és az egyes felekezetek egyenlő számú kiküldötteiből és a törvényhozás hasonló arányú delgátusaiból álló, a kultuszminiszter elnöklete alatt megalakítandó országos bizottság által felülvizsgált kimutatások alapján számíttassanak föl és törvényhozásilag állapíttassanak meg, alapelvül vétetvén az egyházi és iskolai tisztviselők javadalmazásánál egyfelől az, hogy azok javadalmazása az állam hasonló kvalifikációjú és rangú tisztviselői javadalmazásánál kevesebb nem lehet, másfelől pedig az, hogy az egyes felekezetek főpapjai részére, hivatali javadalmazás, illetve *reprezentációnális költség* czímén 25.000 koronánál nem kevesebb és 50.000 koronánál több nem vehető számításba;

2. vétessék számba minden törvényesen bevett felekezet, minden néven nevezendő egyházi és iskolai vagyona és a fentebb említett országos bizottság útján, törvényhozásilag állapíttassék meg, hogy mennyi abból *az állami eredetü vagyon*;

3. az így állami eredetűnek megállapított egyházi és iskolai vagyon *elidegeníthetetlen állami vagyonnak* és olyannak minősítendő, mint amelylyel, illetve annak jövedelmével a magyar állam az illető felekezetet az 1848. évi XX. t.-cz. 3. szakasza, illetve az annak történelmi előzményeit képező királyi vagy állami intézkedések alapján, *már eddig is segítette*, és amely vagyon jövedelme az állami segítség nyujtásánál első sorban figyelembe veendő is;

4. az egyes felekezetek birtokában lévő egyházi és iskolai vagyon jövedelmei, az állam legfőbb felügyeleti jogából folyó szigorú ellenőrzés mellett, a kezelési költségek és beruházások leszámítása után, teljes egészükben, *a vagyon eredeti rendel-*

Digitized by Google

*tetésének megfelelő*, vagy más, de kizárólag hazai és *a törvényhozás által elismert egyházi, iskolai vagy humanitárius czélokra fordíttassanak;*

5. amennyiben a felekezetek birtokában lévő vagyon jövedelmei az illető felekezetek egyházi és iskolai szükségleteit nem fedeznék, a hiány pótlására az illető felekezetek, kizárólag a saját híveikre, a törvényhozás által megállapítandó s az állami egyenes adók bizonyos százalékát kitevő *egyházi adót* kötelesek kivetni, amely egyházi adó az állam illetékes közegei által hajtandó be és szolgáltatandó át az illető egyházközség pénztárának;

6. amennyiben valamely törvényesen bevett felekezet egyházi és iskolai szükségletei még így sem nyernének fedezetet, *a hiány az állam által pótlandó;*

7. az állam által nyujtandó és az illetékes felekezeti hatóságok meghallgatása mellett törvényhozásilag biztosítandó segítségre vonatkozólag, miután az csupán a felekezeteknek a valláserkölcsi élet ápolása és a kulturális élet terén kifejtett s az állam javára czélzó szolgálatainak elismerését képezi, kimondandó egyfelől az, hogy a segítség az állam és az illető felekezetek között függő viszonyt nem teremt és a felekezeteknek törvényben biztosított szabadságát és jogait nem csorbíthatja, másfelől, hogy az államsegítség annak megvonásának terhe alatt, kizárólag csak hazai és a törvényhozás által elismert egyházi, iskolai és humanitárius czélokra fordítható, s hogy abból hazafiatlan vagy a felekezeti békességet veszélyeztető intézmények és személyek semmiképpen sem támogathatók;

8. az állam által nyujtott, az egyes felekezetek hazafias és kulturális szolgálatainak figyelembe vételével megállapított és az illetékes felekezeti hatóságok meghallgatása mellett törvényhozásilag biztosított segély az illető felekezet egyházi főhatóságához utalványozandó, s ennek megfelelőleg, a felekezetek állami segítését különböző czímeken biztosító törvények hatályon kivül helyezendők és a kiutalványozás tekintetében az itt említett eljárással ellenkező gyakorlat megszüntetendő;

9. az államsegély törvényszerü fölhasználásának ellenőrzése körül szükséges legfőbb állami felügyeleti jog biztosítása végett kötelesek a felekezetek, főhatóságaik útján, évről-évre okmányolt elszámolást beterjeszteni a kultuszminiszterhez, a kultuszminiszter pedig köteleztessék az ezekről szóló jelentésnek, a számadásokkal együtt, a képviselőházhoz leendő bemutatására;

10. a felekezetek egyházi és iskolai szükségletei, az 1. pont alatt említett módon 10 évről 10 évre újból fölszámítandók, megállapítandók és törvényhozásilag biztosítandók.

Digitized by Google

Kimondja a kongresszus, hogy ezen határozatokat kinyomatja, az összes protestáns egyházmegyékhez, kerületekhez, egyetemes gyűléshez és konventhez megküldi és azokat azok támogatására és a törvényhozásban leendő keresztülvitelére fölkéri.

*Kutas* Bálint a következő határozati javaslatot nyujtja be:

Kéressék föl a nagyméltóságú konvent, hogy az ág. ev. egyetemes gyűléssel kontaktusban teljesítse a földerítés, fölvilágosítás, előkészítés nagy munkáját, ezt írva a lobogóra, és kérvényezzen alantiak szerint az országgyűléshez.

Lélekszámarány szerint a protestáns felekezetek tagjaira kivetendő költségből teljes apparátussal tárassa föl, hogy

1. Mi és mennyi az, ami szekularizálható lenne?

2. Hozzávetőleg mennyi folynék be ez ingatlanokért kis parczellánként az értékesítésnél?

3. Hozzávetőleg mily jövedelem szaporításhoz jutna az abból, hogy ezen parczellák igazságos adóztatás, örökösödések és ingatlanforgalom tárgyaivá válnának?

4. Körülbelül mily összeg kivántatik a közoktatás államosítására?

A feltárandó eredmények legmesszebbmenőleg terjesztendők lennének felekezeti különbség nélkül a nép körében sajtótermékek, népgyülések útján; ezek révén kérvénymínták volnának elfogadásra ajánlandók, melyekben a következők ajánltatnának az országgyűlés elé terjesztésre:

1. Szekularizáczió útján vegye vissza az állam az általa adományozott fekvőségeket: vegye kezelésbe az állami forrásból eredő alapítványokat, az iskolai alaptőkéket.

2. A szekularizáltakat kis parczellákban adja vissza, adja el a nemzet fiainak.

3. Az itt szerzendő pénzerővel és kivételt, kiméletet nem ismerő törvénynyel államosítsa az iskolákat az egész hazában, állítson újakat s díjazza az oktatókat, hitoktatókat államhoz illően, kártalanítva az egyházközségeket az iskolai épületekért.

4. Vonjon el minden felekezettől mindent, mit egyházi czélokra adott, *s ne adjon egyházi czélokra egyik felekezetnek se semmit;* állítsa elő akként, hogy minden felekezet minden fokozaton maga gondoskodjék szükségleteiről, alkalmazottairól, korpótlékairól és nyugdíjügyéről, egyháza fönntartási alapjáról, hogy az erősebb egyházközségek a gyengébbeket segítsék.

*Ferenczy* Gyula dr. a következő határozati javaslatot nyujtja be: »Az előadói javaslatot elfogadja a lelkész-értekezlet s kivánja az 1848. évi XX. t.-cz. s a viszonosságról szóló törvények teljes és azonnali végrehajtását, egyúttal a választ-

Digitized by Google

mányt megbizza, hogy a kérdést tanulmányozza és elkészítendő memorandumban föltárja.«

A kongresszus elfogadta *Hamar* és *Ferenczy* határozatai javaslatait, s az elnök az ülést felfüggesztette. A szünet után *Nagy* István a *papi fizetésrendezésről* tartott felolvasást. Nagy vita után elhatározták, hogy a 2400 koronás minimális fizetés és a 200 koronás korpótlékok érdekében fölírnak a konventhez.

*Apponyi* Albert gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter nyilatkozata: »Én arról értesültem, hogy a református papok állítólagos akciójának nem lesz további folytatása, és hogy az evangélikus református egyház komolyabb elemei nem fognak részt venni benne, mert az akczió megindításának *a felekezeti béke vésztelyes feldulása* volna a következménye. Sajnálnám, ha a jóhiszemű elemek engednék magukat *felhasználni sötét hatalmak által*, amelyek csak azért, hogy Magyarországon a politikai konszolidácziót lehetetlenné tegyék, semmitől sem riadnak vissza, még attól sem, hogy a felekezeti békét, *amelyet éppen most szilárd alapokra akarok fektetni*, reménytelenül összekuszálják. Fölötte sajnálatos volna ennek az akczionak a megindítása éppen most, mikor megvan bennünk a legjobb indulat, a legjobb szándék, sőt amikor már eredménynyel, *tettekkel is bizonyíthatja* a kormány, hogy a protestánsok jogos kivánságait teljesíteni akarja és fogja, és amikor *a katolikus részről* ez elé semmi akadályt nem gördítenek. Az előbbi kormányok az 1848. évi XX. törvény végrehajtása érdekében semmit sem tettek; nem lehet azt kivánni, hogy most tizennégy nap alatt végezzünk vele. Az állítólagos akczió, ismétlem, a legvészteljesebb dolog volna, amit csak elkövethetnek a református papok, s mivel a legmerevebb ellentétben volna az én álláspontommal: ez teljes megakasztását jelentené annak az akczionak, melyet az 1848. évi XX. törvény végrehajtása érdekében megindítottam. Remélem azonban, hogy a higgadtabb elemek meg fogják akadályozni a veszedelmes görgeteg megindítását.«

Tisza István gróf a dunántuli református egyházkerület szept. 29-iki rendes közgyülésén hosszabb beszédet mondott, melyből a következőket közöljük:

Ha napirenden volna a szekularizáczió kérdése, igyekezném azt az ezer és egy okot kifejteni, amelynél fogva a kérdés fölvetését a mi viszonyaink között *általánosan károsnak* és *veszedelmesnek tartom.* E fejtegetésnek itt, ami tanácstermünkben nem volna helye, sem ideje. De egy körülményre rá kell mutatnom. Ha bárki abban a nézetben van, hogy a szekularizácziőért meg kell inditani a küzdelmet, ám tegye ezt a politikai pártélet küzdőterén, igyekezzék az eszmének propagandát csinálni, általános politikai alapon annak hiveket szerezni valláskülönbség nélkül, *de ne inditsa meg felekezeti*

Digitized by Google

*alapon ezt a küzdelmet*, ne ugy állitsa azt oda, miintha *egyik egyház papsága irigykednék a másikra* és az általa élvezett anyagi előnyöktől akarná azt megfosztani. Teljesen jogos téren mozog a lelkészegyesület, amely papságunk sanyarú helyzetét tárgyalja . . . Ha a fizetésrendezések terén eszközölt legutolsó nagy lépések után a lelkészi intézmények korszerű rendezését is követeljük, ezt, ismétlem, senki rossz néven nem veheti. De . . . *ne intézzünk más felekezet viszonyai ellen olyan kirohanást*, amely valóban a *felekezeti küzdelem* szinével bir. Az ultramontanizmus veszedelmét én is látom, az ellenük való küzdelem szükségét talán jobban és mélyebben érzem sokaknál, akik annyit hangoztatják azt, de a küzdelmet vallás-különbség nélkül az *egész magyar fölvilágosodottsággal* kell és lehet megküzdenünk, abban magunkat izolálnunk, azt a szolidaritást koczkáztatnunk, amely századok során fönnállott egyházunk jogos törekvései és a magyar nemzet nagy problémái között, bün volna hazánk és egyházunk ellen, ma inkább, mint valaha. (Budapesti Hirlap okt. 1.)

---

305. szám.

## A HONVÉDELMI MINISZTÉRIUM 1907 JÚL. 11-ÉN 75931/26. SZ. A. KELT RENDELETE A KÜLFÖLDÖN MŰKÖDŐ BESOROZOTT RABBIKRÓL.

*Sopronvármegye közönségének.*

Az 1886. évben született, lakompaki illetőségű $478^1/_2$ sorszámú és Luzernben rabbi gyanánt alkalmazott Krausz Mózesnek besoroztatása esetében a védtörvény 21. §-ában foglalt kedvezményben való részesítését kimondó főszolgabirói határozat ellen a hadkiegészítési kerületi parancsnokság által emelt kifogás folytán döntés végett f. évi 8953. szám alatt kelt jelentésével felterjesztett tárgyalási iratokat további értesítés végett, azon határozatom kijelentése mellett küldöm vissza, hogy a főszolgabirói elsőfokú határozatot megváltoztatom, fentnevezett egyént besoroztatása esetében a kért kedvezményben nem részesítem, mert a külföldön működő rabbik a kért kedvezményre igénnyel nem birnak. Egyuttal felhivom a törvényhatóságot, hogy nevezett egyénnek külföldön leendő megvizsgáltatásának elrendelhetése czéljából a nevezettre vonatkozó állítási lajstromkivonatot 3 példányban f. évi július hó 31-ig hozzám terjessze fel. Ezen rendeletemről a hadkiegészitési parancsnokság a hadtestparancsnokság útján értesíttetett. Budapesten, 1907. évi július hó 11-én. A miniszter meghagyásából: *Espert* s. k., miniszteri osztálytanácsos.

Digitized by Google

# VEGYES.

**Irodalmi hirek.** Megjelent és beküldetett: Dr. *Bacher V.*, Két zsidó-perzsa költő Sáhin és Imráni, első fele, *Budapest* 1907 (Az orsz. rabbiképző-intézet 1906/7. Értesítőjében). — *Ugyanaz*, Les Juifs de Perse au XVII. et au XVIII. siècles d'après les chroniques poétiques de Babai b. Loutf et de Babai b. Farhad. (K. l. a Revue d. E. J. LI—LIII köteteiből). — Hofrath Prof. Dr. *Müller D. H.*, Komposition und Strophenbau. Alte und Neue Beiträge, *Wien*, 1907 (a bécsi Israelitisch-theologische Lehranstalt 1906/7. Értesítőjében). — Hakedem. Vierteljahrschrift für die Kunde des alten Orients und [für die] Wissenschaft des Judentums. Herausgegeben von *J. B. Markon* und *A. Sarsowsky*, *St. Petersburg* Ofizerskaja 50. I. Jahrgang No. 1. (Héber, német és franczia nyelven.) Egy-egy füzet ára (negyedéves folyóirat) 1 rubel 40 kopek. — Dr. *Guttmann M.*, Clavis Talmudis etc., 1. kötet, 3. füzet, *Csongrád-Vácz*, 1907 (héber nyelven). Az első kötet (8 füzet) ára 12 korona és megrendelhető a szerzőnél Budapesten. — Magyar Zenetudomány, szerkesztik *Major J. Gyula* és *Herrmann Antal* I. 1—2, *Budapest*, 1907. — *Major J. Gyula*, Op. 64. A szombatosok dalai, *Budapest*, 1907. — *Jaré Giuseppe*, Moisé Vita Luzzatto. Skizzo biografico con ducumenti inediti (kül. leny. az »Il Vessillo Israelitico« 1907. évfolyamából). — *Posnánski S.* שני ספרים הדשים מאריו הנר *Varsó* 1907 (k. l. a »Haolam« 1907. évf.-ból). — *Krauss S.*, Parallelen im Handwerke (k. l. a »Vierteljahrsschrift für Bibelkunde« 1907. évf.-ból). — *Koenigsberger B.*, לזכר באומר *Berlin* 1907 (k. l. a Feilchenfeld-Festschrift-ből. Eliezer b. Jósze Hagelili szabályairól elmélkedő czímmel). — *Ugyanaz*, Griechische Mythen und ihre Parallelen in der jüdischen Literatur (k. l. ugyanonnan). — *Eppenstein S.*, Fragment d' un commentaire anonyme du Cantique des Cantiques stb. (k. l. a R E I 1907. évf.-ból).

**Az országos rabbiképző-intézet** növendékeinek száma a lefolyt évben 104 volt, kik közül a felső tanfolyamra mindössze 15 esik. A tanulók segélyezésére az »Ecz Chajim« kerek összegben 13000 koronát forditott. Hatvany-Deutsch József ezenfelül, mint minden évben, tavaly is 2000 koronát adományozott a tanulók ellátására. Ösztöndíjak az »Ösztöndíj-Egylet«, a pesti izr. hitközség s más részről nagyobb számban jutottak a jelöltek számára. A bécsi szemináriumot öt és a német

Digitized by Google

szemináriumokat szintén több magyar látogatja. Sok magyar érettségi bizonyitvány hiányában a szemináriumokba nem vétetvén fel, csupán külföldre megy, ami némely hazai községnek módfelett imponál. A bécsi szemináriumot 33 theológus látogatta. A boroszlói, berlini (két intézet) szemináriumok egyenként még több növendékkel dicsekedhetnek. A segélyezés csupán a bécsi intézetben kielégítő.

**Dr. Kármán Mór** nyug. tanár, kir. tan. nemességre emeltetett.

**Deutsch Jakab,** a fiuárvaház elnöke, 72 éves korában meghalt. Az árvaház körül fáradhatatlanul buzgólkodott, az anyagi eszközöket megszerezte és kiérdemelte »az árvák atyja« nevet. Áldás emlékére.

**Hatvany-Deutsch József** közgazdasági érdemei elismeréseül a Ferencz József-rend középkeresztjével lett kitüntetve. A kitüntetett férfiú, mint ismeretes, kulturintézeteink körül mint az orsz. rabbiképző-intézet vezérlő-bizottságának és az orsz. izr. tanitóképző-intézet igazgató-tanácsának elnöke és felekezetünk ügyei körül mint a VI. községkerület alelnöke és mint a pesti izr. hitközség egyik előljárója stb. kiváló tevékenységet fejt ki.

**A szombatosok dalai.** Ez a címe *Major J. Gyula* ismert zeneköltő legújabb művének. Szerző fáradságot nem kimélve, felkereste a szombatosokat Bözödújfaluban és lekottázta az öregek éneke alapján a még létező 11 szombatos zsoltárt és ezeket harmonizálta. Érdekes munkájáról külön czikkben számol be a társszerkesztésében megjelenő »Magyar Zenetudomány« imént megjelent első kettős füzetének 8—11. lapjain, hol ismert szakavatottsággal. elemzi a szombatos énekeket. Major legújabb alkotásával gyarapította a zsidó zene körül is szerzett érdemeit. Tudtunkkal a magyar zeneszerzők között Major az egyetlen, ki erejét ennek a zenekörnek is szenteli és ugyanezért a zsidó felekezet részéről külön elismerés illeti meg.

**Az orsz. izr. tanitó egyesület** elnöke *Kornfeld Gyula* 14 évi működés után magas korára való tekintettel ezen állásról lemondott. A f. év július 2-án tartott közgyülés elnökének örök érdemeit az Egyesület körül lelkesen ünnepelte, de elhatározásának megmásítására nem bírhatta reá. A közbizalom Stern Ábrahám igazgató felé fordult, ki az egyhangú választást elfogadta. A nagyérdemü virágzó egyesület továbbfejlődésének legbiztosabb alapja a tanítóság nemes egyetértése és az új elnök vezetése alatt álló lelkes tisztikar.

**Dr. Richtmann M.** jeles munkatársunk az orsz. izr. tanítóképző tanárává neveztetett ki.

**Wechselmann vakok intézete.** A Wechselmann Ignácz alapítványából létesített Ferencz József vakok intézete őszszel nyílik meg az első osztálylyal. A növendékek fele zsidó és másik fele keresztény lesz. Egyelőre 15 növendéket vesznek fel és az összes helyek ingyenesek.

Digitized by Google

# TARTALOM.

## TÁRSADALOM.


| | Lap |
|---|---|
| 1848 : XX. | 1 |
| Jewish Territorial Organization | 4 |
| Schreiber Szimcha Bunem | 6 |
| Az IMIT. választmányi ülése | 8 |
| Az Izraeliták Országos Irodájának felterjesztése a gabella kivetése és behajtása ügyében | 9 |
| *Dr. Bánde Zoltán:* Rákóczi | 14 |
| Társadalmi szemle | 21, 124, 218, 305 |
| A helyzet | 113 |
| A román parasztlázadás | 115 |
| Steinschneider Móricz | 117 |
| Az izr. orsz. iroda és az orsz. izr. tanítóegyesület felterjesztése illetőleg körlevele a kis zsidó iskolák érdekében | 120 |
| Zsidó közkönyvtár | 209 |
| A felekezeti egység | 211 |
| Neubauer Adolf | 212 |
| Freudenthal Jakab | 215 |
| Kossuth Lajos és dr. Isaac Majer Wise albanyai (amerikai) rabbi | 216 |
| Az orsz. rabbiegyesület alakuló gyűlése | 309 |


## TUDOMÁNY.


| | Lap |
|---|---|
| *Dr. Richtmann Mózes:* Héber feljegyzés Rákóczi kuruczairól | 27 |
| *Bató J. Lipót:* Adalékok az óbudai hitközség és chevrák történetéhez | 32 |
| *Dr. Grünhut Lázár:* Jakob Bé-Rab haláléve | 51 |
| *Dr. Goldberger Izidor:* Binet Mordechaj és Rosenthal Naftali | 52 |
| *Bacher Vilmos:* Perles Mózes életéhez | 53 |
| *Dr. Büchler Sándor:* Egy sábáteus vándorrabbi Magyarországon | 127 |
| *Dr. Büchler Sándor:* Száz év előtt | 141 |


Digitized by Google

Lap

*Dr. Richtmann Mózes:* Magyarországi hírek az álmessiásokról ... ... 147
*Dr. Barta Mór:* Sémi eredetű német szók ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 156
*Dr. Weisz Miksa:* Az עללת הבציר szerzője mint rabbi Bánban ... ... 163
*Dr. Rubinyi Mózes:* Adalékok Petőfi nyelvének biblikus elemeihez 164
*Dr. Blau Lajos:* Az assuani aram papyrusok talmudi világításban 222
*Klein Sámuel:* Palesztina határai a Pseudo-Jonatan és a töredék-targum szerint ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 238
*Dr. Barta Mór:* Sémi eredetű német szók ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 258
*Bató J. Lipót:* Ellenészrevételek ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 261
*Dr. Blau Lajos:* A Gesta Romanorum zsidó vonatkozásai ... ... ... ... 321
*Vadász Ede:* Adalékok a Wahrmann-, Szófer- (Schreiber-) Gorlicei Weiss- és Fischmann-családok származási adataiból ... ... ... ... ... 327
*Mandl Bernát:* A szobotiszti zsidóközség multjából ... ... ... ... ... ... ... 356
*Feigl L. H.:* Egy sâbâteus vándorrabbi kitérése Magyarországon ... 364
*Bató J. Lipót:* Helyreigazítások ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 366

## FOLKLORE.

*Vadász Ede:* Zsidó szokások és szólamok ... ... ... ... ... ... ... ... 54, 166, 367

## IRODALOM.

*Dr. Vajda Béla:* A kereszténység keletkezésének kora ... ... ... ... ... 58
Irodalmi szemle ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 61, 178, 262, 375
*Kiss Arnold:* Költemények ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 81
*Patai József:* Jirmija levele ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 87
*Gerő Attila:* Mátyás és Ábrahám. (Chanuka-játék.) ... ... ... ... ... ... ... 88
*Dr. Grünhut Lázár:* A jeruzsálemi talmud új kiadása ... ... ... ... ... 174
*Dr. Büchler Sándor:* Az ó-budai hitközség történetéből ... ... ... ... ... 176
IMIT. 1907. Évkönyvének tartalma ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 205
*Patai József:* Sóvárgás ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 283
*Dr. Klein Sámuel:* Az Eszter-Megilla történeti hitelessége ... ... ... ... 371

## ORSZÁG-VILÁG.

*Dr. Grünhut Lázár:* A »Becalél« iparművészeti iskola Jeruzsálemben ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 97
*Schächter Mózes:* Az orosz forradalom és a zsidók ... ... ... ... ... ... 283

## TANÜGY.

A porosz felsőbb iskolákban használt izr. hittankönyvek és héber nyelvtanok lajstroma ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 100

Digitized by Google

## KÚTFŐK.

Lap

Elmult századokból. Közli: *Dr. Büchler Sándor* ... ... ... ... ... ... ... 103, 286

A református papi kongresszus állásfoglalása az 1848 : XX. t.-cz. végrehajtása tárgyában és gr. Apponyi Albert vallás- és közokt. miniszter nyilatkozata és gr. Tisza István beszéde ugyanebben az ügyben ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 390

A honvédelmi miniszterium 1907 júl. 11-én 75931/26. sz. a. kelt rendelete a külföldön működő besorozott rabbikról ... ... ... ... ... ... ... 395

## VEGYES.

Irodalmi hírek. — Dr. Pető Sándor. — Zsidó műkiállítás. — Stade B. — Lauterbach Z. H. — Báró Rothschild Ch. — Dr. Acsády Ignácz. — Dr. Fayer László. — Strauss Oszkár. — Dr. Zsengeri Samu. — Roth M. A. — Deutsch Jakab. — Buber Salamon. — Porosz városok statisztikája. — Zsidó statisztika. — Zunzstiftung ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 110

Irodalmi hírek. — Dr. Guttmann Mihály. — Az orsz. rabbiképző intézet. — Osiris Dániel. — Dr. Ziemlich Bernát. — Samuel Zsigmond. — Zadoc Kahn-Egylet. — »Szófó Chájo« Héber Nyelvművelő Társaság. — Husz milliós alapítvány. — Rabbiválasztások. — Lippe Vilmos ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 206

Irodalmi hírek. — Bevándorlás Palesztinába. — Zsidó községek Magyarországon. — Bezalel. — Dr. Adler Illés. — Dr. Kohn Sámuel. — A londoni Jews' College. — Keppich Lipót. — Alapítvány az országos rabbiképző-intézet felállítandó internátusa számára. — Szeretetház ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 302

Irodalmi hírek. — Az országos rabbiképző-intézet. — Dr. Kármán Mór. — Deutsch Jakab. — Hatvany-Deutsch József. — A szombatoszk dalai. — Az orsz. izr. tanító-egyesület. — Dr. Richtmann M. — Wechselmann vakok intézete ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 396

## A MEGBESZÉLT MUNKÁK LAJSTROMA.

*Bató J. Lipót:* Adalékok az ó-budai hitközség és chevrák történetéhez. Budapest, 1907 ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 176

*Jampel Sigmund:* Das Buch Esther auf seine Geschichtlichkeit untersucht stb. Frankfurt a/M. 1907. ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 371

*Luncz A. M.:* Talmud Jeruschalmi, Traktat Berachoth, erste Lieferung. Abschnitt I—V. Nach Hss. und älteren Ausgaben ediert, kommentiert und mit Quellen und Parallelstellen-Nachweis versehen. Jerusalem, 1907 ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 174

*Ziegler J.:* Der Kampf zwischen Judentum und Christentum in den ersten drei Jahrhunderten. Berlin, 1907 ... ... ... ... ... ... ... ... 58

Számos mű kisebb-nagyobb terjedelmű ismertetése és bírálata az »Irodalmi Szemlé«-ben ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... 61, 178, 262, 36

Digitized by Google

# ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS.

A »**Magyar-Zsidó Szemle**« huszonötödik évfolyamának küszöbén e folyóirat támogatására kérjük hazai hitközségeinket és hitrokonainkat.

A »Magyar-Zsidó Szemle« immár több mint két évtizedes pályafutásában a felekezetünk egyetemét érintő nagy kérdéseket mindenha éber figyelemmel kisérte, azokat kellő időben felszinre vetette és a közviszonyok kedvező alakulása mellett a sikeres megoldást elősegítette. Azon eszményeket, melyeket folyóiratunk megindulásakor kitüzött, melyekért minden alkalommal síkra szállott, jövőben is híven fogja ápolni, azon meggyőződéstől vezéreltetve, hogy csak a kellő tárgyismerettel és czéltudatossággal előkészített és tisztázott eszmék érnek meg arra, hogy hitéletünkbe gyümölcsözőleg átplántáltassanak és mély gyökereket ereszszenek.

A »Magyar-Zsidó Szemle« az első és egyetlen folyóirat, a mely felekezetünk tudományát magyar nyelven megszólaltatta, hazai és külföldi kiváló tudósok és irók hálát érdemlő önzetlen közreműködése által ennek felvirágozásából a maga részét kivette. Elismert tudósainkkal egyetemben az ifju tehetségek egész csoportja sorakozott folyóiratunk köré, a zsidó irodalom és különösen a hazai zsidó történetírás emelésére.

Programmunkat korunk szellemében kibővitettük és abba a zsidó folklore ápolását felvettük. Erősen hiszszük, hogy a zsidó nép megismerése nemcsak az előitéletek eloszlását fogja előmozdítani, hanem egyszersmind azokra az utakra is rá fog bennünket vezetni, melyeken haladva felekezetünk ügyeit legczélszerübben szolgálhatjuk. Kérjük tehát folyóiratunk számára hitközségeink és mindazon hitrokonaink támogatását, kik a zsidóság ecsetelt érdekeinek szentelt orgánum fennállásának szükségét átérzik és fentartását a közérdek szempontjából óhajtják.

***Dr. Blau Lajos,***
a »Magyar-Zsidó Szemle« szerkesztője.

A »**Magyar-Zsidó Szemle**« negyedévenként legalább hat ívnyi tartalommal jelenik meg.

**Előfizetési ár** egész évre **12** korona, rabbiknak, tanároknak és tanitóknak **6** korona.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: **Budapest, VII. ker., Rákóczi-út 68. sz. III. em.**, hova az előfizetések és a lap szellemi részét illető közlemények küldendők.

Digitized by Google